

TALLINNA ÜLIKOOL

Riigiteaduste Instituut

EUROOPA LIIDU ÕPE EESTI ÜLDHARIDUSKOOLES

Koolitusvajaduse uuringu lõppraport

**Mari-Liis Jakobson
Kersten Kattai
Viola Rea-Soiver
Leif Kalev**

Tallinn, 2011

Eessõna

Järgneva uuringu tagapõhjaks on Eestis ja Euroopa Liidus toimunud muutused. Tegevuskeskkonna ja võimaluste teisenemine toob kaasa vajaduse ajakohastada erineva tasandi õppekavasid. Tulemuslikuks õppekavaarenduseks on vaja välja selgitada olemasolev olukord: alusraamistik, teadmised ja koolitusvajadused.

Viimasel kümnendil on Maastrichti lepinguga alanud Euroopa Liidu kui poliitilise ruumi kujunemine jõudnud teatud küpsuseni. Mitmete hilisemate lepingumuutustega täpsustatud Euroopa Liidu institutsionaalne raamistik on stabiliseerunud ning kujundanud mitmekesise võimaluste struktuuri. Seda nii ühisinstitutsiooni ja liikmesriigi suhetes poliitikate kujundamisel ja elluviimisel, kui ka inimeste tegevusruumi osas.

Euroopa Liidu kodanike ja pikaajaliste elanike võimalused algavad klassikalistest liikumise, ettevõtluse, töötamise ja elukoha vabadusest. Samas on Euroopa Liidu kontekst tänaseks palju avaram ning hõlmab ka piireületavat ja hargmaist ühistegevust tänu erinevate koostöövõrgustike loomise lihtsusele, samuti mitmeid tegevuslõike, mida toetavad erinevad rahastusmeetmed. Võimaluste kasutamiseks tuleb neid tunda ja siin on haridusel keskne roll.

Institutsionaalse raamistiku kõrval on muutunud oluliseks arusaam Euroopa Liidu tegevust sihistavatest ühisväärtustest, poliitilistest ideaalidest ja praktikatest, aga ka ühiskondade väärtustest. Võimaluste tulemuslikuks kasutamiseks tuleb neid tunda ja tegevuskonteksti tajuda. Haridusel on siin keskne roll.

Ehk veelgi selgemalt on muutunud Eesti olukord. Kümme aastat tagasi domineerinud ühinemise ratsionaalsus on asendunud liikmelisuse ratsionaalsusega. Samas on see muutus toimunud ennekõike ühiskonna eliidis, kes on Euroopa Liidus toimimisega rohkem praktiliselt seotud. Tavakodanike Euroopa-teadlikkusele suunatud massilised programmid jäävad aga ühinemishäätuse eelsetesse aegadesse ja olid ennekõike suunatud Euroopa Liidu üldisele tundmaõppimisele. Hiljem on liikmelisuse võimalusi lihtsalt kasutatud. Laialdasem, terviklikum ja süvendatum arusaam Euroopa Liidu tänasest ratsionaalsusest võimendaks eeldatavasti inimeste suutlikkust võimalusi näha ja kasutada. Selleks on vaja teadlikkust ja pädevusi süsteemselt tõsta.

Toimunud muutusi kajastab Euroopa õpingute areng akadeemilise valdkonnana. Faktoloogia kogumiselt ja algusaegade lõimumisteooriatelt on jõutud oluliselt analüütilisemate raamistikeneni. Lõimumisdünaamika käsitluste kõrvale on tekkinud lähenemised, mis püüavad mõtestada ja seletada Euroopa Liidu kui juba olemasoleva ühisruumi toimimist (vt nt Wiener, Diaz 2004, Graziano, Vink 2006, Green Cowles jt 2006, Ladrech 2010, aga ka nt Tiilikainen, Palosaari 2007).

Akadeemilise uurimuse areng omakorda võimaldab kvalitatiivset edasiliikumist hariduses. Kättesaadavaks on muutunud mitmed raamistikud ja mudelid, mille kaudu Euroopa Liidu tegelikkust kompaktsemalt ja hoomatavamalt seletada. Küll tuleb need raamistikud kohandada, arvestades nii Eesti ühiskonna ja reeglite konteksti kui üldhariduskooli olusid.

Siinne Euroopa Liidu koolitusvajaduse uuring lähtub eeltoodud vajadustest ning loob aluse Euroopa Liidu alase õpetuse viimiseks uuele tasemele. Uuringu keskseks väljundiks on kavandatud aluse loomine uue Euroopa Liidu valikaine kujundamiseks Eesti gümnaasiumides. Samas on tulemusi võimalik kasutada ka laiemas Euroopa Liidu alase teadlikkuse ja pädevuse tõstmiseks, sealhulgas sihistatud koolitusmoodulite kujundamiseks.

Autorid tänavad uuringut rahastanud Euroopa Komisjoni ja korraldanud Riigikantseleid köitva võimaluse eest teha uurimistööd sedavõrd olulises valdkonnas. Samuti soovime tänada meie arvukaid abilisi uuringu läbiviimisel, alates andmeid pakkunud või kirjutamisse panustanutest kuni fookusrühmadesse osalejaid aidata leidnud, intervjuusid läbi viinud ja kõikvõimalikes uurimistegevustes osalenud inimesteni.

Täname pea kõigis tegevuslõikudes abiks olnud TLÜ Riigiteaduste Instituudi teadus- ja arendusassistenti Kerli Koorepit, samuti uurimuse läbiviimise panustanud õppejõude Catlyn Kirnat, Hindrek Lootust, Oudekki Loonet, meie tudengeid Marie Aavat, Egle Hansteini, Marina Žilinat, kõiki fookusrühma intervjuudes osalenud õpetajaid ja õpilasi, kodanikuhariduse uuringu ICCS 2009 meeskonda, nõu ja jõuga abiks olnud partnereid Riiklikust Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskusest, Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Seltsist ja Tallinna Ülikoolist, ning kõiki teisi asjaosalisi.

Kõigil mainituil on oma osa selles, et meil on nüüd parem pilt Eesti võimalustest ja vajadustest Euroopa-pädevuste arendamisel.

*Mari-Liis Jakobson
Kersten Kattai
Viola Rea-Soiver
Leif Kalev*

Lühikokkuvõte

Käesolev raport koondab endas 2011. aastal Riigikantselei tellimusel läbi viidud koolitusvajadusuuringu „Euroopa Liiduga seotud teemade õpetamine üldhariduskoolides“ tulemusi ning neist järelduvaid ettepanekuid EL teemalise täiendkoolituse ning valikkursuse väljatöötamiseks. Tegemist on juba teise temaatilise uuringuga – esimene koolitusvajaduse uuring viidi läbi viis aastat tagasi ehk 2006. aastal Faktum/Ariko poolt.

Käesolev uuring on valminud, kasutades mitmeid erinevaid uuringumetoodikaid: viidi läbi õppekavaanalüüs nii põhi- kui gümnaasiumi kavade ning nende lisade lõikes, analüüsiti EL kodanikuharidust puudutavaid normdokumente, olemasolevaid EL teemalisi õppematerjale. Samuti koondab raport endas 8. klasside õpilaste EL alaseid teadmisi ja suhtumisi ning nende õpetajate ja koolijuhtide suhtumisi ja õppekorraldust puudutava kvantitatiivse uuringu tulemusi. Lisaks viidi antud uuringu raames läbi ka fookusrühma intervjuud õpetajate ning (gümnaasiumiastme) õpilastega, et saada ka kvalitatiivset tagasisidet.

Uuringu eesmärgiks oli:

- kaardistada hetkeolukord, milliste ainete raames, kuidas ja millises mahus Euroopa Liidu teemasid õpetatakse;
- millise õppekava, õppematerjalide jm materjalide alusel on seni vastavateemaline õpe toimunud;
- milline on täienduskoolituse, metoodilise toe ja õppematerjalide vajadus.

Olulisemad tulemused (*findings*):

- EL teemaline õpe haakub hästi õppekava aluspõhimõtetega – kesksete pädevuste, interdistsiplinaarsuse ning läbivate teemadega. Samuti selgus, et õppekava alusväärtused haakuvad hästi EL normdokumentide omadega, ehkki on mõnevõrra erinevas võtmes esitatud.
- Praegune õpetus on küll euroopalik, st haarab mitmeid teemasid, mis olulised ka EL kontekstis, kuid pole sellega otseselt õppeainete kavades assotsieeritud. Järelikult toetab EL teemaline valikaine ka arengut kohustuslike ainete kontekstis.
- EL teemade käsitlemise põhiproblemaatika, mis uuringutest välja tuli, on hetkel pisut liiga faktikeskne. Samuti selgus teatav väärtuskonflikt õpetajate ja õpilaste vahel, mis vajaks refleksiivset lähenemist.
- Väärtustemaatika vajaks suhestamist ka rahvusidentiteedi ning vähemusrahvuste küsimustega. Seega tasub mõelda ka erinevate lähenemiste peale eesti- ja venekeelsete koolide kontekstis.
- Reaalne tunnikava sõltub paljus riigieksamil küsitavast.

- EL temaatika võiks sisse tuua juba varasemates õppeastmetes, kuivõrd õpilaste üldteadmised on head juba enne EL teemalise õppe algust, 8. klassis. Samuti tõid õpetajad fookusrühma intervjuudes välja, et huvi ühiskondlike teemade vastu on olemas juba hiljemalt 6. klassis. Praegune õppekava aga õpetab ühiskondlikke teemasid n-ö kontsentriliste ringide põhimõttel, ehkki poliitilise sotsialiseerumise kontekstis pole geograafiline ulatus alati primaarne.
- Sotsiaalainete valdkonna õpetajate üldteadmised EL-ist on suhteliselt head, täpsustusi vajavad põhimõttelisemad teemad. Samuti vajavad EL-teemalist tuge aineõpetajad, kelle aine on võimalik lõimida EL-i teema õpetamisega, eeldusel, et ainete vaheline integratsioon praktiliselt toimima hakkaks.
- EL teemaline õpe on kaudselt jäänud liitumisaja võtmesse. Samuti märgivad õpilased kooli rollina ennekõike humanitaarteadmiste andmist EL-i kohta; integratsiooni ühiskondlikku konteksti nad väga ei tunnetata.
- Põhikoolis võiks ennekõike õpetajad EL-i päevakajaliste ning igapäevaelu teemade kaudu, gümnaasiumis käsitleda juba põhimõttelisi teemasid.
- Integratiivne õpe koolides toimib teatavate probleemidega, samuti andsid nii fookusrühmaintervjuud kui kvantitatiivuuringu märku probleemidest õpetajatevahelises koordinatsioonis. Seega tasub EL teemalist õpet pakkuda välja tervikpaketina ning määratleda maksimaalselt juba õppekavas selle integreerivad elemendid.
- Et ühiskonnaõpetus on praegusel hetkel vaid 9. ja 12. klassi tunniplaanis ning fookusrühma intervjuudest selgus, et pikk vahe tingib ka selle, et suur osa ühiskonnaõpetusest kulub kordamisele, tasuks kaaluda EL teemalise õppe viimist kas 10. või 11. klassi õppekavva, kus ühiskonnaõpetust hetkel pole.
- Valikaine kavasse tasub sisse planeerida uuendusmeelsemaid hindamis- ja õpimeetodeid. Ehkki need on kirjutatud sisse sotsiaalainete valdkonna õppekavasse, siis selgus uuringutest, et neid kasutatakse mitmetel põhjustel suhteliselt vähe.
- Suur osa EL-iga seonduvaid teemasid delegeeritakse hetkel koolist välja – kas siis välislektoritele või koolivälise harrastusena. See on osaliselt tinginud ka selle, et EL-ist on saanud õpilaseliidi temaatika. Egalitaarsemaks aitaks sellel muutuda just kooli kontekstiga tihedam lõimimine.
- Materjalid tasub panna internetti. Uuring tuvastas suhteliselt suure materjalilõhe Tallinna ning teiste regioonide vahel. Seega oleks sobivaim meedium internet. Samas selgus, et hetkel ühtki kõiki vajadusi katvat internetiportaali pole, materjalid on erinevate keskkondade peal laiali. Samuti sobiks internet interaktiivse keskkonnana ka seetõttu, et õpetajad kurtsid temaatiliste materjalide kiire vananemise üle. Antud keskkond võimaldaks aga operatiivselt materjale uuendada. Viimase korraldamiseks tasuks mõelda lisaks täiendkoolitusele ka jätkuprojektide korraldamisele.

Sisukord

Eessõna	2
Lühikokkuvõte.....	4
Sissejuhatus.....	9
1. Uurimis- ja analüüsimetoodikate tutvustus	12
1.1. Kvantitatiivuuringud.....	12
1.2. Fookusrühmaintervjuud.....	14
1.3. Dokumendianalüüs	17
1.3.1. Õppekavade analüüs.....	17
1.3.2. EL õigusaktide analüüs.....	17
1.4. Õppematerjalide analüüs.....	18
1.5. Konsultatsioonid ekspertrühmadega.....	19
2. Analüüsi tulemused	21
2.1. Õppekavaanalüüs.....	21
2.1.1. Õpiväljundid ja Euroopa Liit.....	21
2.1.2. Euroopa Liidu temaatika ainekavades	23
2.1.3. Käsitlemismetoodika.....	30
2.2. Euroopa Liidu normdokumentide analüüs.....	30
2.2.1. EL kodaniku väärtused	31
2.2.2. EL kodaniku teadmised	32
2.2.3. EL kodaniku oskused.....	32
2.3. Õppematerjalide analüüs.....	33
2.3.1. Internetis leiduvad materjalid	33
2.3.2. Paberkandjal materjalid.....	36
2.4. Kodanikuhariduse uuringu analüüs.....	37
2.4.1. Teadmised Euroopa Liidust.....	38
2.4.2. Õpilaste hoiakud Euroopa ja euroopa asjade suhtes	45
2.4.3. Ühiskonnaõpetus õpetajate silmis.....	54
2.5. Fookusrühmaintervjuud.....	66
2.5.1. Üldine suhtumine Euroopa Liitu	66

2.5.2.	Suhtumine EL teemalise õppesse	67
2.5.3.	Õpiväljundid	68
2.5.4.	Tundides käsitletavat teemad	71
2.5.5.	Teabevajak	72
2.5.6.	Euroopa Liidu teemalise õppe koordineerimine	77
2.5.7.	Õpetamine põhikooli- ja gümnaasiumiastmes	79
2.5.8.	Käsitlemismetoodika	80
2.5.9.	Olemasolevad materjalid ning rahulolu nendega	81
2.5.10.	Materjalivajak ning nõudmised uutele materjalidele	82
2.6.	Uuringutulemuste võrdlus Faktumi Uuringukeskuse ja Ariko Marketingi poolt läbiviidud EL temaatilise uuringuga	84
2.6.1.	Õppesisu	85
2.6.2.	Õppevorm	86
2.6.3.	Materjalid ja teave õpetajale	87
2.7.	Sidusrühmadega konsultatsiooni põhitulemused	89
2.7.1.	Õppe sisu	89
2.7.2.	Materjalid ja teave õpetajale	90
2.7.3.	Pedagoogide täienduskoolitus	91
3.	Hinnangud	93
3.1.	Põhijäreldused uuringutulemuste põhjal	93
3.1.1.	Õppesisu	93
3.1.2.	Õppevorm	96
3.1.3.	Õppematerjalid	98
3.1.4.	Täiendkoolituse korraldus	100
3.2.	SWOT analüüs	102
3.2.1.	Riskianalüüs	103
3.3.	Ettepanekud EL valikaine ainekavasse ja pedagoogide täienduskoolitusse	104
4.	Lisad	107
4.1.	Fookusrühma intervjuu ankeet	107
4.2.	Fookusrühma intervjuudes esindatud koolide loetelu	112

4.3.	Õppekavade analüüsi dokumentide loetelu	113
4.4.	EL õigusaktide analüüsi dokumentide loetelu	114
4.5.	Analüüsitud õppematerjalide loetelu	115
4.5.1.	Internetis leitud materjalid	115
4.5.2.	Paberkandjal materjalid.....	116
4.6.	Hanke pakkumuses esitatud täiendkoolituse valdkondade loend	117
4.7.	Sidusrühmade nõupidamisel osalejate nimekiri.....	120
4.8.	Kasutatud kirjandus.....	121

Sissejuhatus

2011. aasta 1. mail täitub Eestil kuues aasta Euroopa Liidu (EL) täisliikmena. Nende aastate sisse on jäänud ulatuslik seadusandluse euroopastamine, liitumine Schengeni alaga, kümnete tuhandete eestlaste siirdumine tööle või õppima teistesse EL liikmesriikidesse ning mõnelgi korral sealt ka kogemuse võrra rikkamana tagasi pöördumine, liitumine euroalaga. Liikmestaatus Euroopa Liidus on andnud Eestile ka võimaluse ja kohustuse rääkida kaasa EL-i poliitikate kujundamises ning menetleda õigusakte.

Ent suutlikkus uue võimaluste, aga ka kohustuste struktuuriga haakumiseks eeldab ka teatud pädevusi. Ning nende omandamine saab alguse koolist, kus omandatakse teadmised, oskused ja pädevused iseseisvaks eluks. Kool koos perekonnaga on peamised sambad laste ja noorte väärtushinnangute kujundamisel.

Riigikantselei kuulutas 2010. aasta teisel poolel välja riigihanke „Üldhariduskoolide Euroopa Liidu alase valikaine ainekava ja õppematerjalide väljatöötamine ning pedagoogide täienduskoolitus“, mille esimeseks osaks oli uuringu „Euroopa Liiduga seotud teemade õpetamine üldhariduskoolides“ läbiviimine. Uuringu eesmärgiks oli:

- kaardistada hetkeolukord, milliste ainete raames, kuidas ja millises mahus Euroopa Liidu teemasid õpetatakse;
- millise õppekava, õppematerjalide jm materjalide alusel on seni vastavateemaline õpe toimunud;
- milline on täienduskoolituse, metoodilise toe ja õppematerjalide vajadus.

Uuring viidi läbi kolme erinevat uurimismeetodit kombineerides. Teostati

- dokumendianalüüs, mille käigus analüüsiti Eesti hariduspoliitilisi nõudmisi ainekavale ja Euroopa Liidu temaatika analüüsimisele;
- dokumendianalüüs, milles analüüsiti Euroopa Liidu vajadusi ja soovitusi Euroopa Liidu teema õpetamiseks liikmesriikides;
- dokumendianalüüs, milles kaardistati ja analüüsiti juba olemasolevad õppematerjale Euroopa Liidu teema õpetamiseks;
- kvantitatiivuuring, milles analüüsiti 2009. aastal läbiviidud rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu andmestikku, et selgitada välja 8. klassi õpilaste suutlikkust võtta endale kodanikuroll ja kuivõrd kool selle rolli välja arendamist toetab (lisaks keskendus uuringu üks blokk Euroopa Liidu teemadele);
- kvalitatiivuuring, mille käigus kaardistati fookusrühma intervjuude põhjal õpetajate ja gümnaasiumiõpilaste nägemuse ja vajadused Euroopa Liidu teema õpetamiseks üldhariduskoolides.

Kolme uurimismeetodi kombineerimine annab lisandväärtust, võrreldes vaid ühte uurimismeetodit kasutatava uuringuga, mis kirjelduse tasandil kaardistab olemasoleva nõudluse. Antud uuring arvestab ühelt poolt Euroopa Liidu teema õpetamisega seotud pakkumist, kaardistades Eesti ja Euroopa Liidu vajadused antud teema õpetamise osas. Teiselt poolt kaardistab nõudluse ehk õpetajate ja õpilaste vajaduse õppematerjalide ja täienduskoolituse osas. Samuti võimaldab antud uuring analüüsida normide ehk õppekavas ning EL normdokumentides ettekirjutatu ning tegelikkuse ehk reaalse õpetamispraktikate kooskõla.

Lisaks mainitud meetoditele viidi pärast esialgse raporti ning soovitude valmimist läbi veel eraldi konsultatsiooniring puudutatud osapooltega (nt Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetuse Õpetajate Selts, Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, üldhariduskoolide õpetajaid koolitavad õppejõud), et jõuda maksimaalselt adekvaatsete ning rakendatavate ettepanekuteni.

Selliselt üles ehitatud analüüs annab põhjalikuma sisendi nõudluse analüüsimiseks, sest õpetajad ja õpilased ei pruugi olla teadlikud kõikidest Eesti ja Euroopa Liidu tasandil määratletud vajadustest. Lisaks kombineerib antud uuring erinevate andmete tulemusi, et saada analüütiline ülevaade nii sihtrühma teadmistest, kui ka hoiakutest Euroopa Liidu teema õpetamisel/õppimisel. Seega on teostatud analüüsi raames võimalik saada analüütiline ja terviklik ülevaade Euroopa Liidu teema õpetamiseks, mis arvestab kõigi osapoolte huvisid ja püüab seeläbi saavutada maksimaalse tulemuslikkuse eesmärgi saavutamiseks. Uuringu kujundamise ja läbiviimisesse kaasatakse eksperdid, kes lisaks uurimismeetoditele valdavad ka Euroopa Liidu alaseid teadmisi, mistõttu arvestavad uuringu kujundamisel ja analüüsimisel teema spetsiifikast tulenevate eripäradega.

Uuringu läbiviimisel järel soovisime:

- määratleda prioriteedid ja meetodid, mille abil edendada perioodil 2011-2013 Euroopa Liidu alast õpet ning luua eeldused temaatiliste teadmiste, oskuste ja väärtuste arenguks nii õpilaste kui õpetajate hulgas;
- teha ettepanekuid Euroopa Liidu alase valikaine ainekava koostamiseks põhimõttel, et seda on võimalik õpetada nii eraldiseisva mitut õppeainet lõimiva valikainena, kui ka lisada erinevaid ainekava blokke teiste ainete õpetamise ainekavadesse;
- teha ettepanekuid pedagoogide Euroopa Liidu alase täienduskoolituse läbiviimiseks;
- teha ettepanekuid süstematiseeritud õppematerjalide parima kättesaadavuse tagamiseks.

Käesolev raport koosneb kolmest suuremast alajaotusest. Täpsemalt on uuringute metoodika, andmestik ning konsultatsioonide kord lahti kirjutatud iga temaatilise peatüki alguses, raporti I

osas. Uuringutulemused on kokkuvõtlikult presenteeritud raporti II osas. Tulemused on esitatud lähtuvalt kasutatud analüüsimeetodist ning materjalist eraldi alapeatükkides.

Raporti III osa moodustavad järeldused ning ettepanekud, kus antakse hinnangud EL temaatilise õppe hetkeolukorraile ning arenguvõimalustele eraldi valikaine kontekstis. Järeldused on esitatud kolmes temaatilises blokis, milleks on õppesisu (ehk käsitletavat teemat ja rõhuasetused, eeldatavalt omandatavad teadmised, oskused ja väärtused), õppevorm (ehk õpetamismetoodika, kooli üldisem roll EL temaatika ning kodanikuhariduse kontekstis ning EL teemalise õppe positsioon tervikõppekava kontekstis), ning materjalid (olemasolevad ning puuduvad materjalid, nende temaatiline jagunemine, kasutatavus ning hõlmavus). Edasine strateegia ning ettepanekud on välja töötatud, kasutades SWOT analüüsi (kaheastmelist) meetodikat ning riskianalüüsi.

1. Uurimis- ja analüüsimetoodikate tutvustus

1.1. Kvantitatiivuuringud

2009. aastal viis Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituudi uurimisrühm professor Anu Tootsi juhtimisel Eestis läbi Rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu (*International Civic Competences Survey – ICCS 2009*). Tegemist on Rahvusvaheline Haridustulemuste Hindamise Assotsiatsiooni (IEA) regulaarse küsitlusega, mis 2009 a. viidi läbi maailma 38 riigis.

Uuringu eesmärk oli hinnata, kuivõrd on 8.klassi noored valmis võtma kodanikurolli kiiresti muutavas maailmas ning kui palju aitab neid selles kool. Uuriti õpilaste teadmisi, väärtushoiakuid ja osalusvalmidust demokraatliku kodakondsuse valdkonnas.

Tegemist on mahuka ning mitmekülgse uuringuga, mille käigus testiti nii õpilaste teadmisi, väärtusi, hoiakuid poliitikas osalemise, demokraatia ja kodanikeühiskonna suhtes ning õpetamismeetodite, õpikeskkonna ning sotsiaalse keskkonna mõju sellele. Käesolevas analüüsis on kasutatud fragmente antud uuringust, et kaardistada õpilaste ning õpetajate hoiakuid EL suhtes, kasutatavaid õpetamismetoodikaid ning nende toetust erinevatele õpiväljunditele. (Schulz, Ainley, Fraillon, Kerr, & Losito, 2010) ICCS metoodika on mitmekülgne ning kasutatakse mitmesuguseid skaalasisid. Konkreetne formaat on ära toodud vastavate tulemuste juures. Kodanikuhariduse uuringu läbiviimiseks kasutatud küsitlusankeedid ei kuulu antud hanke lisade hulka, kuna uuring ise viidi läbi teise projekti raames ning küsimustike avaldamise õigus pole veel saanud.

Uuringus osalesid kaheksandate klasside õpilased, õpetajad ja kooli direktorid. Valim koostati juhuvaliku põhimõttel kahe tasandilise klastervalimi metoodikat kasutades. Kõigil Eesti üldhariduskoolidel oli võrdne võimalus valimisse sattuda. Klasterite loomisel defineeriti esimese tasandina kool, teise tasandina testitav klass konkreetses valimisse sattunud koolis. Valituks osutunud klassist kuulusid valimisse kõik õpilased. Eestist osales uuringus 140 kooli, 2743 õpilast ja 1863 õpetajat ning 126 koolijuhti. Valimi koostamisel loodi eksplitsiitsed kihid (maa- ja linnakool) ja implitsiitsed kihid (eesti ja vene õppekeele kool). Respondentide arvuline ja protsentuaalne jagunemine valimi kihtide lõikes on välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. Respondentide jagunemine valimi kihtide lõikes

	Linnakool		Maakool		Eesti kool		Vene kool	
	Arv	% valimist	Arv	% valimist	Arv	% valimist	Arv	% valimist
Õpilased	1872	68,2	871	31,8	2243	81,8	500	18,2
Õpetajad	1171	62,9	692	37,1	1541	82,7	322	17,3
Koolijuhid	77	61,1	49	39,9	102	81	24	19

Käesolevas uuringus analüüsime kolme teemavaldkonda, mis võiksid anda sisendi Euroopa Liidu ainekava väljatöötamiseks:

- Ühiskonna õpetuse eesmärgid ja õpetajate valmisolek
- Õpetamispraktikad ja meetodid
- Koolikeskkond

2009. aasta uuringu raames oli eraldi küsimustik, mis oli suunatud Euroopa Liidu ja Euroopa temaatikale laiemalt. Küsimustiku esimese osa eesmärk oli hinnata, millised on õpilaste faktiteadmised Euroopa Liidust. Testiga uuriti õpilaste teadmisi kolmest valdkonnast:

- faktid Euroopa Liidust ja selle institutsioonidest;
- teadmised EL seadustest ja poliitikast;
- teadmised ühisraha eurost.

Euroopa mooduli teise osa eesmärk oli saada teada, millised on õpilaste hinnangud Euroopa ja Euroopa Liidu erinevate teemade osas. Eesmärgiks oli saada teavet ennekõike õpilaste kognitiivsetest hinnangutest erinevate Euroopa ja Euroopa Liidu valdkondadest:

- õpilase ja tema kooli kohta,
- keeleoskuse ja hoiakute kohta keeleõppimise suhtes,
- erinevate Euroopa ühtsete poliitikate ja integratsiooni ning võrdsete võimaluse osas,
- Euroopa Liidu laienemise kohta.

Kvantitatiivuuringu eesmärgiks on

- anda taustteadmisi ainekava koostamiseks;
- luua süsteemne ülevaade põhikooli õpilaste teadmistest ja hoiakutest Euroopa Liidu teemadel;

Kogu Eestile üldistatavad uuringu tulemused võimaldavad Euroopa mooduli põhjal analüüsida õpilaste Euroopa Liitu puudutavate teadmiste taset, mis on sisendinfo ainekava koostamisel. Samuti võimaldab analüüs määratleda Euroopa Liidu teemaliste teadmiste taseme ühtluse üle Eesti. Selle tulemusel on võimalik kindlaks teha, millistele teemadele on vajalik ainekavas enam tähelepanu pöörata ja millise teema õpetamise tase on juba praegu rahuldaval või heal tasemel, ning milliste eristuvate teadmiste ning ressurssidega rühmadega tuleks arvestada materjalide ning koolituse ettevalmistamisel.

Uuring sisaldab küsimusi ka õpilaste hoiakute kohta Euroopa Liidu suhtes. Antud info põhjal on võimalik kujundada loodavas ainekavas rõhuasetusi, mis suunavad õpilasi aktiivse kodaniku rolli võtma. Kuna hoiakuid puudutav info on delikaatne, siis on anonüümne küsimustik ainus võimalus kogu Eestile üldistatava teabe teada saamiseks.

Õpetajate küsimustikus hindavad õpetajad oma pädevusi ka Euroopa Liidu teema õpetamise osas, seega annab uuring kogu Eestile üldistatud teadmise, millised teemad on prioriteetsed õpetajate täiendkoolituse korraldamisel. Samuti on uuringuga võimalik kaardistada, kas Euroopa Liidu teadmiste tase õpetajate seas on üle Eesti ühesugune ning joonistuvad välja teemad, mida on eelisjärjekorras vajalik arendada.

Kvantitatiivanalüüsi tulemusel:

- loodi sisend kvalitatiivuuringu läbiviimiseks, juhtides tähelepanu teemadele, mida fookusrühmaintervjuude käigus peaks läbi arutlema.
- määratleti Euroopa Liiduga seotud teemad, mille õpetamisel õpetajad tuge vajavad. Saadud vastuseid võrreldakse fookusrühmaintervjuude käigus saadud vastustega, et luua terviklik sisendi õpetajate täienduskoolituse õppekava loomiseks.
- tekkis ülevaade, millisel määral on põhikooli õpilaste teadmised ja hoiakud Euroopa Liidu valdkonnas sarnased. Selged erinevused teadmistes või hoiakutes erinevate gruppide (maa- ja linnakool, eesti- ja vene õppekeele kool) vahel nõuavad ainekava kujundamisel arvestamist erinevate gruppide vajadustega.
- tekkis ülevaade kasutatavatest õppevormidest ning õpetajate enesekindlusest nende praktiseerimisel, samuti üldisem arusaam kooli rollist täisväärtuslike kodanike kasvatamisel.

1.2. Fookusrühmaintervjuud

Kvalitatiivuuringu viiakse läbi fookusrühmaintervjuude põhjal. Fookusrühmaintervjuud on levinud andmekogumismeetod, mida kasutatakse laialdaselt nii sotsiaalteadustes kui ka turundusuuringutes teatud sihtrühma või auditooriumi huvide, vajaduste ning arvamuste süvendatud mõistmiseks. Tegemist on meetodiga, mille eesmärgiks on loomuliku interaktsioonilukorra matkimine, kus intervjuueeritavad ei anna mitte üksnes individuaalseid hinnanguid, vaid teevad seda ümbritsevate inimeste hinnangute kontekstis. Fookusrühma intervjuud viib läbi moderaator-intervjuueerija, kelle roll on tagada võimalikult loomulikud tingimused vabaks eneseväljenduseks ning suunata vestlust temaatiliselt. (Litosseliti, 2003)

Fookusrühmaintervjuu küsimustik koostatakse kvantitatiivuuringu ning esmastest dokumendianalüüsi tulemustest lähtuvalt. Kui eelnevad kaks analüüsi tasandit analüüsivad impersonaalseid andmeid, siis kolmanda analüüsitasemena lisatav fookusrühma intervjuu võimaldab kahepoolset kommunikatsiooni sihtrühmaga peamiste Euroopa Liidu õpetamist mõjutavate tegurite välja selgitamiseks. Kahe eelneva analüüsitaseme läbimine võimaldab intervjuu käigus keskenduda rohkem hoiakulistele küsimustele ning kvalitatiivsele süüvimisele subjektiivsematesse küsimustesse ning normide ja praktika omavahelistesse seostesse, mitte

kulutada aega küsimustele, mida oli võimalik teada saada dokumendianalüüsi või kvantitatiivuuringu raames.

Kvalitatiivuuringu eesmärgiks seati

- eelkõige gümnaasiumis õpetavate pedagoogide ja gümnasistide Euroopa Liidu alaste teadmiste õpetamise hetkeolukorra kaardistamine;
- õppesisu ja õppevormi analüüs (sh arutlemine, millisel määral on Euroopa Liidu õpetamine faktipõhine, normatiivne ja väärtuspõhine);
- õpetajate ja õpilaste hinnangute saamine olemasolevate õppematerjalide kasutamissõbralikkuse, kvaliteedi ja mahu kohta;
- uute õppematerjalide, õpetaja meetoodiliste materjalide, õpiobjektide ja tunnikavade loomise vajaduse määratlemine uue õppekava ettevalmistusena;
- õpetajate täiendkoolitusvajaduse väljaselgitamine.

Et esindatud hoiakud oleks variatiivsed, viidi uuring läbi viies rühmas neljas Eesti piirkonnas – Tallinnas (2 rühma), Tartus (1 rühm), Pärnus (1 rühm) ning Narvas (1 rühm) vahemikus 22. veebruar – 4. märts. Fookusrühmadesse oli kaasatud nii õpetajaid (38 intervjueeritavat) kui ka õpilasi (9 intervjueeritavat). Õpilased olid kõik gümnasistid (10.-12. klass). Õpilaste ning õpetajate paralleelse kaasamise eesmärk oli arendada erinevatest osapooltest teadlikku diskussiooni, omada vastastikkust tagasisidepinnast. Samas üritati tagada võimalikult neutraalne pinnas ning kaasata õpetajaid ja õpilasi erinevatest koolidest või vähemalt moodustada rühmad nii, et ühte gruppi ei satuks õpilane ning teda õpetav õpetaja.

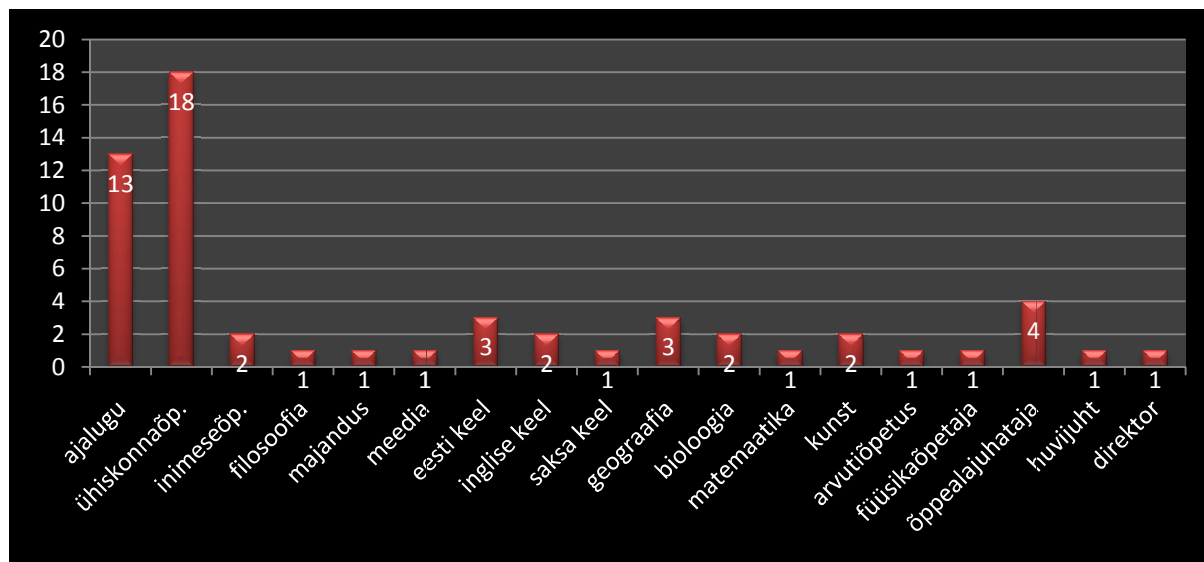
Kutse uuringus osaleda esitati kõikidele uuringu toimumiskoha maakonna ja naabermaakondade gümnaasiumitele. Valimist jäid kõrvale põhikoolid, sest uuringu tulemusel tehakse ettepanekud gümnaasiumi ainekava koostamiseks. Intervjuude kokkuleppimisel kujunes valdavaks ning efektiivseimaks kanaliks õppealajuhataja, kes edastas teavet aineõpetajatele. Kutse edastamisel ei defineeritud kindlat õpetamise valdkonda, vaid tutvustati uuringu teematikat. Seega sai kool ise valida, millise aine õpetaja intervjuule saadab. Osalejate seas oli nii õpetajaid, kes igapäevaselt õpetavad Euroopa Liidu teematikat, kui ka õpetajaid, kes oma ainetes Euroopa Liidu teematikat õpetanud polnud. Samas kõik uuringus osalenud õpetajad leidsid Euroopa Liidu teematika ja enda õpetatava aine vahel seoseid.

Kutse saatmisel tuli arvestada logistiliste takistustega, kuna osaleja või kool pidid ise kandma uuringus osaleja lähetusega seotud kulud. Samas motiveeris uuringus osalema Riigikantselei poolt välja pakutud boonuse – 24 õpetajal võimaldati osaleda Brüsseli õppereisil, mis toimub aprilli keskpaigas. Reisil osalejad valiti välja iga intervjuu lõppedes loosi teel. Kõikidele ülejäänud osalejatele kinkis Riigiteaduste Instituut 10-eurose Piletilevi kinkekaardi.

Algselt oli planeeritud läbi viia Tallinnas nii eesti- kui venekeelne fookusrühma intervjuu, uuringu käigus asendati see kahe eestikeelse uuringuga, kuna pealinna piirkonna vene koolide õpetajad ja õpilased eelistasid osaleda eestikeelses uuringus.

Kokku oli esindatud 40 kooli nii suurematest linnadest kui ka maakondadest. Täpsem uuringus esindatud koolide loetelu on ära toodud Lisas 1. Õpetajatest oli esindatud kokku 15 eriala esindajad, samuti respondente, kes täitsid koolides administratiivfunktsiooni. Enim oli intervjuueeritute seas oodatult ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajaid, kuid osales ka nt geograafia, bioloogia, keele- ning kunstiõpetajaid. (vt Joonis 1). Samuti õpetasid mõned vastajad mitut eriala paralleelselt.

Teatavaid erisusi oli ka erinevate fookusrühmade vahel – nt Narvas korraldatud intervjuu toimus vene keeles ning hõlmas suuresti venekeelset koolipere; Pärnus osales kõige rohkem õpilasi, luues seega praktiliselt võrdse esindatuse õpilaste ning õpetajate hulgas; Tartu rühmas oli osalejate erialataust kõige kirjum. Vene õppekeelega koole oli esindatud ka ühes Tallinna fookusrühmas, samuti olid esindatud nii era- kui munitsipaalkoolid.

Joonis 1: Osalenud õpetajad erialade lõikes¹

Intervjuud viidi läbi keskmiselt 2 tunni jooksul, intervjuud salvestati videokaameraga ning diskussioon transkribeeriti. Intervjuud keskendusid kolmele põhivaldkonnale: õppe sisule, õppe vormile ning koolitusvajaduse hindamisele, millele lisandusid üldised sissejuhatavad ning kokkuvõtavad küsimused. Täpsemalt saab õpetajatele ning õpilastele esitatud küsimustega tutvuda Lisas 2, samas oli fookusrühma intervjuude läbiviijatel õigus vabalt määrata küsimuste

¹ Kõik intervjuueeritud õpetajate erialad kodeeriti eraldi võrdsete ühikutena. Nt kui intervjuus osales matemaatika ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, kes oli ühtlasi ka õppealajuhataja, siis läks ta arvesse kolme isiku eest (1 matemaatikaõpetaja, 1 ühiskonnaõpetuse õpetaja, 1 õppealajuhataja)

järjestus ning muuta sõnastust, et tagada diskussiooni sujuvus. Tulemuste ülevaates on välja toodud illustreerivaid tsitaate osalejatelt. Iga tsitaat on varustatud viitega allikale, hõlmates kõneisiku pseudonüümi, tema õpetatavat eriala ning kooli asukohta (märgitud kas linn, kus kool tegutseb, või linnavälise kooli puhul regioon (Põhja-, Lõuna-, Ida- või Lääne-Eesti lähtuvalt sellest, kas intervjueeritav osales Tallinna, Tartu, Narva või Pärnu fookusrühmas). Õpilaste puhul on välja toodud samuti pseudonüüm, klass ning kooli piirkond.

1.3. Dokumendianalüüs

Dokumendianalüüsi eesmärgiks seati Euroopa Liidu alase õppetegevuse lähtetingimuste kaardistamine. Dokumendianalüüs toetab nii kvantitatiiv- kui ka kvalitatiivanalüüsi läbiviimist. Samuti loob see sisendi ainekava, õppematerjalide ja pedagoogide täienduskoolituse läbiviimiseks.

1.3.1. Õppekavade analüüs

Esimesena analüüsiti kehtivat õiguslikku raamistikku Euroopa Liidu temaatika õpetamiseks. Õppekavade analüüsi eesmärgiks oli välja selgitada kehtivad ametlikud nõudmised EL temaatika õpetamisele ning selle jagunemisele erinevate ainete vahel.

Analüüsis lähtuti kõige värskematest õppekavadest, mis võeti vastu 06.01.2011. Neid võrreldi ka varasematega, millest lähtusid potentsiaalselt fookusrühmades intervjueeritud õpetajad, kuid suuremaid erinevusi käesoleva uuringu kontekstis olulistes lõikudes nende vahel ei tuvastatud. Vaatluse all olid põhikooli ning gümnaasiumi riiklikud õppekavad ning nende lisad. Täpsem loetelu kasutatud dokumentidest on ära toodud Lisas 3

Analüüsi eesmärgiks oli

- kaardistada raamnõuded Euroopa Liidu temaatika õpetamiseks gümnaasiumis;
- selgitada välja, milliste ainete raames, millises mahus ning milliste teemade lõikes on vajalik gümnaasiumis Euroopa Liidu teemat käsitleda.

Analüüsis keskenduti ennekõike üldistele õpitulemustele ning õppetöö temaatilisele jagunemisele, samuti sotsiaalvaldkonna spetsiifilistele õpitulemustele. Lisaks vaadeldi, kuidas EL-i puudutavad teemad on antud hetkel õppekavas kaetud. Analüüsi eesmärgiks on ühelt poolt anda taustateavet koolitusvajaduse ning EL teemalise valikaine väljatöötamisvajaduse aspektist, ent luua ka baas õppekava põhiprintsiipidega kooskõlas oleva valikainekava väljatöötamisele.

1.3.2. EL õigusaktide analüüs

Teisena analüüsiti Euroopa Liidu raamdokumente, mis loovad üldise aluse Euroopa Liidu teema ja käsitluse õpetamiseks.

Analüüsi eesmärgiks oli

- kaardistada, millised on Euroopa Liidu tasandil sisse viidud ettepanekud Euroopa kodaniku pädevuste kohta ning üldisemalt Euroopa Liidu teema käsitlemiseks;
- analüüsida, millisel määral on Euroopa Liidu tasandil tehtud soovitusi juba praegu arvestatud riikliku õppekava ja valdkonnakavade koostamisel;

Analüüs põhineb Euroopa Parlamendi ja Komisjoni 12.detsembril 2006. aastal vastu võetud otsusel „Europe for Citizens Programme“ (Programm Kodanike Euroopa), mille eesmärgiks on õiguslik raamistik tegevustele, mis toetavad aktiivse Euroopa kodaniku kujunemise soodustamist ning kodanike ja kodanikuühiskonna lõimimist Euroopa integratsiooni protsessi. Lisaks sellele teostati temaatiline otsing ka Euroopa Liidu Teatajas EurLex. Täpne analüüsitud dokumentide loetelu on ära toodud Lisas 4.

Analüüs ühelt poolt annab sisendi, kuidas käsitleda ainekava raames erinevaid teemasid, mis soodustavad aktiivse Euroopa kodaniku kujundamist. Teiselt poolt tutvustada koolidele lisavõimalusi ainekava raames, kuidas programmi lisavõimalusi kasutada.

Analüüsi tulemusena

- loodi arusaamine Euroopa Liidu õpetamisega seotud ettepanekutest ja nende arvestamise/ mitteamarvestamise ulatusest riiklikes normdokumentides;
- loodi sisend fookusrühma intervjuu läbiviimiseks, et küsida õpetajate teadlikkust Euroopa Liidu teema käsitlemise osas;
- loodi sisend õpetajate täienduskoolituse sihtrühma määratlemiseks.

1.4. Õppematerjalide analüüs

Dokumendianalüüsi põhimõtteid kasutades analüüsiti ka olemasolevaid õppematerjale. Olemasolevate õpiobjektide ja õppematerjalide kaardistamiseks on läbi vaadatud õpetajatele suunatud tugimaterjalid, õpiobjektid ja töölehed.

Analüüsi aluseks võeti enamlevinud õpetajate tugimaterjale koondavad veebikeskkonnad nagu: www.europa.eu, www.koolielu.ee, www.miksike.ee, www.europadiary.eu, www.dolceta.eu, www.riigikantselei.ee/euroopa. Lisaks eelmainitud veebikeskkondale toimub materjalide otsind ka märksõnade kaudu. Teemakohaste materjalide leidmiseks kasutatud märksõnadeks olid: „Euroopa Liit“, „Euroopa Liit õpetajale“, „Euroopa Liidu õppematerjalid“, „Euroopa Liit õpetaja meetodiline juhis“, „Euroopa Liit töölehed“ ja „Euroopa Liit koolid“. Lisaks ilmnes palju infot ka integreeritud otsingu kaudu, ehk üks internetiallikas sisaldas mitmeid viiteid järgnevatele teemakohastele allikatele. Analüüsi käigus pöörati eraldi tähelepanu mängulistele õppematerjalidele, mis hõlbustavad Euroopa Liiduga seotud teadmiste omandamist.

Analüüsi tulemuseks olid:

- arusaamine, milline on olemasolevate õppematerjalide hulk, tase ja kvaliteet. Analüüsi käigus on võimalik anda sisend ainekava ja õppematerjalide koostamiseks. Pöörates enam tähelepanu nendele teemadele, mis on õppematerjalide, õpetaja abimaterjalide ja töölehtedega vähem kaetud. Läbi selle ühtlustada Euroopa Liidu teemade õpetamise üldist taset.
- loodud küsimused fookusrühma intervjuuks, mis konkreetselt uurivad erinevate õppematerjalide kasutajasõbralikkust;
- arusaamine, milliseid õpioskusi ja –pädevusi õppematerjalidega arendatakse. Määratletud on teemad, kus praegune käsitus on liiga faktipõhine. Sisendina ainekavasse on olemas teemad, mille toimimisloogika selgitamisele tuleks enam rõhku panna.

1.5. Konsultatsioonid ekspertrühmadega

Uuringuprotsessi osas lisandusid varemplaneeritud komponentidele veel esmase uuringuraporti valmimise järgsed konsultatsioonid olulisemate sidusrühmadega, keda valminud poliitikasoovitused puudutavad. Konsultatsioonid viidi läbi ühisaruteluna 19. aprillil 2011. aastal, kus toimus uuringu lühitutvustus ning anti ülevaade põhilistest poliitikasoovitustest. Arutellu kaasati partnerid riigihanke välja kuulutanud Riigikantseleist, Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetuse Õpetajate Seltsist, Riiklikust Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskusest ning Haridus- ja Teadusministeeriumist. Ühisarutelul osalejate nimikiri on leitav raporti Lisas 7. Raport ning lühikokkuvõtte olulisematest tulemustest ja ettepanekutest saadeti osapooltele tutvumiseks ka kirjalikult.

Hanke pakkumuses olid sidusrühmade konsultatsioonid planeeritud uuringu planeerimise faasi, kuid analüüsimeeskond pidas uuringu planeerimisel ja elluviimisel oluliseks viimase analüüsi etapina lisada konsultatsioonid Euroopa Liidu temaatika õpetamisega seotud sidusrühmadega. Fookusrühma intervjuudest selgus, et õpetajad käsitlevad tunnis neid teemasid, mis on seotud riigieksamiks valmistumisega, seega on oluline konsulteerida Riikliku Eksami ja Kvalifikatsioonikeskusega, et omavahel läbi arutada Euroopa Liidu temaatika õpetamisega seonduvad väljakutsed. Läbi omavaheliste konsultatsioonide saab koostada valikaine kava, mis kõige enam vastab lisaks tervikliku Euroopa Liidu teema käsitlemisele ja ühiskonnaõpetuse ja ajaloo riigieksami teemadele. Konsultatsiooni tulemusel saavutatakse loodava ainekava jätkusuutlikkus.

Lisaks oli vajalik konsulteerida Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Seltsiga, kes koondab enamust Euroopa Liidu teemat õpetavaid õpetajaid. Õppekavaarendus, õpetajate ettevalmistamine ja

täienduskoolitus on valdkonnad, kus aineõpetajate ühendust omab suurt sõnaõigust. Nendega konsulteerimine tagab loodava ainekava jätkusuutliku edasiarenduse.

Samuti oli oluline konsulteerida ka riigihanke välja kuulutanud Riigikantseleiga, et uuringu mustandiga tutvumise käigus on võimalik läbiviidud uuringut kommenteerida ning tagada olulistele teemadele adekvaatne tähelepanu pööramine. Riigikantselei ettepanekul osales nõupidamisel ka Haridus- ja Teadusministeeriumi esindaja.

Samuti on uuringu üheks osaks poliitikasoovitused nii loodava Euroopa Liidu valikaine ainekava, pedagoogide täienduskoolituse kui ka Euroopa Liidu valikaine ainekavaga seotud teavituskampaania osas. Sidusrühmadega konsulteerimine annab võimaluse tagada sõnastatud poliitikasoovituste jätkusuutlik elluviimine.

2. Analüüsi tulemused

Uuring Euroopa Liidu teema õpetamisest üldhariduskoolis on jagatud materjali alusel blokkideks, mis moodustavad kokku terviku. Kokku kuue eraldiseisva analüüsi tulemused on temaatilisteks järeldusteks lõimitud järgmiseks osaks.

2.1. Õppekavaanalüüs

Õppekavade analüüsi eesmärgiks oli välja selgitada kehtivad ametlikud nõudmised EL temaatika õpetamisele üldväljunditele ning selle jagunemisele erinevate ainete vahel; samuti õppetööks kasutatavatest soovitatavatest õpetamismeetoditest, mida võtta ettekirjutusena aluseks õppematerjalide koostamisel ja läbitöötamisel.

Analüüsis lähtuti kõige värskematest õppekavadest, mis võeti vastu 06.01.2011. Neid võrreldi ka varasematega, millest lähtusid potentsiaalselt fookusrühmades intervjueeritud õpetajad, kuid suuremaid erinevusi käesoleva uuringu kontekstis olulistest lõikudes nende vahel ei tuvastatud. Vaatluse all olid põhikooli ning gümnaasiumi riiklikud õppekavad ning nende lisad. Täpsem loetelu kasutatud dokumentidest on ära toodud Lisades.

Analüüsis keskenduti ennekõike üldistele õpitulemustele ning õppetöö temaatilisele jagunemisele, samuti sotsiaalvaldkonna spetsiifilistele õpitulemustele. Lisaks vaadeldi, kuidas EL-i puudutavad teemad on antud hetkel õppekavas kaetud. Analüüsi eesmärgiks on ühelt poolt anda taustateavet koolitusvajaduse ning EL teemalise valikaine väljatöötamisvajaduse aspektist, ent luua ka baas õppekava põhiprintsiipidega kooskõlas oleva valikainekava väljatöötamisele.

2.1.1. Õpiväljundid ja Euroopa Liit

Üldhariduskoolide riiklikud õppekavad on suuresti suunatud väljundipõhisusele ning teatud üldiste kompetentside arengule. Välja on toodud seitse keskset pädevust, mille arengusse üldhariduskool erinevate õppeastmete jooksul erinevates aspektides panustama peaks; samuti katusteemad, mida võiks tõlgendada kui üldisi õpiväljundeid; lisaks veel üldised õpiväljundid iga õppeastme lõikes, iga ainevaldkonna ning ka iga aine teemabloki lõikes. Järgnevas analüüsis tulevad vaatluse alla üldisemad õpiväljundid ning see, millises ulatuses need võiksid seonduda Euroopa Liiduga.

Seitse keskset pädevust, mille arengule õppeprotsess peaks olema suunatud, on väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, õpipädevus, suhtluspädevus, matemaatikapädevus ning ettevõtlikkuspädevus. Euroopa Liiduga võiksid seonduda neist otsesemalt väärtuspädevus (nt EL normdokumentide loetelus mainitud väärtuste sotsialiseerimise kontekstis); sotsiaalne pädevus (nt suutlikkus edukalt toimida EL institutsioonaaalse struktuuri kontekstis); samuti enesemääratluspädevus (nt enesemääratlus EL

kodanikuna) ning ettevõtlikkuspädevus (nt EL-i kui aktiivsust ja ettevõtlikkust soosiva keskkonna tundmaõppimine), ent kaudselt ka õpipädevus, suhtluspädevus ja matemaatikapädevus (EL teemalise õppe tulemina, mis on paljus ka arutlus- ja suhtluskeskne tegevus, aga ka nt EL-teemaliste ülesannetena teistes kontekstides või EL majandustegevuse või toetuskeemide analüüsi kontekstis).

Konkreetsemalt kooliastmetega seonduvate pädevuste puhul (põhikooli I kooliaste – 1.-3. klass; II kooliaste – 4.-6. klass; III kooliaste – 7.-9. klass; gümnaasium – 10.-12. klass) on rõhk nende pädevuste erinevatel detailidel. Näiteks sotsiaalvaldkonna ainetes I kooliastmel taotletavad pädevused üldise ühiskondliku struktuuri ning valitsemise üldisemate kontekstidega (sh EL-iga) otseselt ei seondu. Ainus haakuv tasand on väärtustasand, kus küll rõhutatakse riigitasandiga haakuvaid struktuure (§7, 11: austab oma kodupaika, kodumaad ja Eesti riiki, tunneb selle sümboleid ning täidab nendega seostuvaid käitumisreegleid) ning Euroopa Liitu ei mainita.

II kooliastmes taotletavate pädevuste kontekstis on kodumaa väärtustamisele lisandunud mitmekultuurilisusega seonduvad väärtused, mis ka EL alusväärtusteks on. (§9, 3: „väärtustab oma rahvust ja kultuuri teiste rahvuste ning kultuuride seas, suhtub inimestesse eelarvamusteta, tunnustab inimeste, vaadete ja olukordade erinevusi ning mõistab kompromisside vajalikkust“.)

Põhikooli lõpetajale on esitatud juba märksa mastaapsemad nõuded väärtus-, sotsiaalsete, enesemääratlus- ning ettevõtlikkuspädevuste kontekstis. Näiteks on loetelus märgitud, et põhikooli lõpetaja “tunneb üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires” (§11, 1), mis võiks endas hõlmata ka EL väärtuspõhimõtteid; samuti märgitakse teise punktina, et ta “omab ettekujutust ja teadmisi maailma eri rahvaste kultuuridest, suhtub teistest rahvustest inimestesse eelarvamustevabalt ja lugupidavalt”. Ettevõtlikkusväärtusi toetavalt märgitakse, et põhikooli lõpetaja “on teadmishimuline, oskab õppida ja leida edasiõppimisvõimalusi”, mis võiks hõlmata ka edasiõppimisvõimalusi EL piires. Samuti on mainitud sotsiaalsed pädevused ning kodanikuaktiivsus, viidatakse, et põhikooli lõpetaja “on aktiivne ja vastutustundlik kodanik, kes on huvitatud oma kooli, kodukoha ja riigi demokraatlikust arengust”(§5, 11). Samuti on põhikooli II ja III kooliastme pädevuste kontekstis mainitud vähemalt ühe võõrkeele oskust igapäevasuhtluse tasemel, mis järgib Adonnino raporti kontekstis seatud eesmäärke.

Gümnaasiumilõpetaja pädevuste loetelus korduvad samad põhimõtted, ent konkreetsemalt tuleb sisse juba ka Euroopa dimensioon: gümnaasiumi õppur “aitab teadlikult kaasa eesti rahvuse, keele, kultuuri ja Eesti riigi säilimisele ja arengule, mõistab eesti kultuuri Euroopa ja teiste rahvaste kultuuri kontekstis; mõistab, väärtustab ja austab oma ja teiste rahvaste kultuuritraditsioone (§5, 4); “on kujundanud oma aktiivse kodaniku positsiooni, tunnetab end dialoogivõimelise ühiskonnaliikmena Eesti, Euroopa ja globaalses kontekstis, oskab konflikte

vältida ja lahendada, käitub tolerantselt” (§5, 12). Samuti on põhjalikumad EL-iga haakuvad ettevõtlikkuspädevused (§5, 5: oskab hankida teavet edasiõppimise ja tööleidmise võimaluste kohta, kavandab oma karjääri) ning vähemalt kahe võõrkeele valdamine gümnaasiumi lõpuks.

Lisaks keskendutakse õppekavas mitte üksnes erialaspetsiifiliste pädevuste arendamisele, vaid ka kaheksale läbivale teemale, milles õpilane studiumi kestel arenema ning õpingute lõpuks teatud taseme saavutama peaks. Nendeks on elukestev õpe ja karjääri planeerimine, keskkond ja jätkusuutlik areng; kodanikualgatus ja ettevõtlikkus; kultuuriline identiteet; teabekeskond; tehnoloogia ja innovatsioon; tervis ja ohutus; ning väärtused ja kõlblus.

2.1.2. Euroopa Liidu temaatika ainekavades

Riiklik õppekava sõnastab ühe prioriteedina integreeritud õppe, mis tähendab, et lisaks ainespetsiifiliste teadmiste omandamisele peaks tähelepanu olema ka aineteüleste kompetentside arengul ning ka erinevate ainevaldkondade vastastikkusel toetamisel. EL-teemaline õpe haakub loomulikult enim sotsiaalainete valdkonnaga. Näiteks kuuluvad põhikoolis antud valdkonnas omandatud kesksete pädevuste hulka demokraatia ja inimõiguste tundmine ning nende austamine, kodanikuõiguste, -kohustuste ja -vastutuse tundmine, huvitumine erineva üldisusastmega inimkogukondade arengust ning sallivus erinevate kultuuride vastu (Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 5, 1.1). Integreeritud õppe põhimõttel võiks seda esineda ka teiste ainete kontekstis. Seega võeti vaatluse alla ka kõikide teiste valdkondade ainekavad ning uuriti, millistes kontekstides EL-i ainekava kohaselt hetkel käsitletakse.

Sotsiaalvaldkonna kohustuslikud õppeained – inimeseõpetus, ajalugu ja ühiskonnaõpetus ning gümnaasiumi astmes ka (inim)geograafia – on põhikooli õppekavas esindatud läbi kolme õppeastme hetkel 18 nädalatunniga kolme õppeastme peale kokku. Neile lisanduvad täiendavad 10 tundi gümnaasiumiastmes. Täpsem jaotus on ära toodud Tabelis 2. 1 nädalatund tähendab, et õpilane kuulab ainet ühe õppeaasta jooksul sagedusega 1 tund nädalas (või ka poole aasta jooksul sagedusega 2 tundi nädalas).

Tabel 2. Sotsiaalainete kohustuslike nädalatundide/kursuste arv kooliastmete kaupa.

Aine	Põhikool 1.-3. klass	Põhikool 4.-6. klass	Põhikool 7.-9. klass	Gümnaasium
ajalugu	0	3	6	6
inimeseõpetus	2	2	2	1
ühiskonnaõpetus	0	1	2	2
inimgeograafia				1

Allikas: Põhikoolide riiklik õppekava, §15(3), Gümnaasiumi riiklik õppekava §9(5), autorite koostatud.

Põhikooli astmes on võimalik koolidel õpetada ka muid aineid, mille mahuks on I kooliastmes 8, II kooliastmes 10 ning III kooliastmes 4 nädalatundi. Valida on ka nelja riiklikus õppekavas sätestatud valikaine vahel, millest üks – usundiõpetus – kuulub sotsiaalvaldkonda. Gümnaasiumiastmes on sotsiaalainete valdkonnas juba rohkem valikuid – kaks ajaloo valikkursust - „Üldajalugu – maailma ajalugu: tsivilisatsioonid väljaspool Euroopat” ning „Üldajalugu – Euroopa maade ja Ameerika Ühendriikide ajalugu”; üks ühiskonnaõpetuse valdkonna valikkursus „Inimene ja õigus, üks perekonnaõpetuse valikkursus „Psühholoogia“, üks geograafia valdkonna aine „Globaliseeruv maailm“ ning kaks filosoofia valikkursust „Sissejuhatus filosoofilisse mõtlemisse” ja „Tänapäeva filosoofilised küsimused”.Gümnaasist valib kõikidest valdkondadest stuudiumi jooksul, ehkki lubatud on võtta ka vähemalt 11 kursuse mahus muid valikaineid, mis toetavad kooli või piirkonna eripära. Gümnaasium peab võimaldama valida sotsiaalvaldkonna valikaineid vähemalt 7 kursuse mahus.

Õppe lõimimist toetab tõik, et koolid võivad ise otsustada, millises järjestuses ning millistes kombinatsioonides nad kohustuslikke aineid õpetavad. Samuti on põhikooliõpingute vältel ette nähtud, et kool korraldab õpilastele ühe suurema loovtöö, mille eesmärgiks on omavahel lõimida erinevaid valdkondi ning arendada n-ö läbivaid teemasid.

Nagu üldised õpiväljundid, ei käsitle ka ainekavad Euroopa Liidu temaatikat otsesõnu. I kooliastme tasemel käsitletu seondub ennekõike õpilase vahetu ümbrusega nagu perekond, klass, kodukoht ning üldisemaid kategooriaid nagu ühiskond, Euroopa Liit või maailm **inimeseõpetusse** ei lülitata. Ka järgmistes õppeastmetes käsitletakse sotsiaalset keskkonda pigem mesotasandil ning keskmes on õppur ise, tema tervis ja füüsiline areng ning suhtlemispsühholoogia teemad. Ainsa makrotasandi temaatikana tuleb aines sisse Eesti kui kodumaa, selle sümbolika ning naaberriikide tundmine I kooliastmes.

Ka **põhikooli ajaloo** ainekavas on seos Euroopa Liiduga pigem kaudne. 9. klassis käsitletav lähiajalugu keskendub Nõukogude Liidu ning USA ajaloole ning nende vahelistele suhetele ning Teise maailmasõja järgsed arengud Euroopas õppekavas ei kajastu. Siiski kajastub Euroopa Liit põhikooli õppekavas mõistena, mida põhikooli lõpetaja peab seletada ning kontekstis kasutada oskama, samuti on see ära toodud Eesti ajaloo kontekstis 1990. aastatest edasi ehk siis liitumisläbirääkimiste kontekstis.

Põhikooli ühiskonnaõpetuse õppekava on paljus koostatud arvestusega, et osal õpilastest võib üldharidustee 9. klassi lõpetamisel läbi saada ning seega on rõhk pandud „poliitika avaldumisele igapäevaelus ning kodaniku rollile poliitikatulemite teadliku tarbijana“ (lk 32) ning majandusprotsessidele („isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele“ lk 33). Ühtlasi on seatud eesmärgiks õpetatava maksimaalne seostumine igapäevaeluliste probleemidega.

Ainekava üldised eesmärgid toovad kesksena välja aktiivse kodaniku kujundamise ning väärtushinnangute kujundamise, mille keskmes on „ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikjal ei elata ühtviisi hästi jne“. (lk 33)

Sarnaselt inimeseõpetusega jääb ka II kooliastme ühiskonnaõpetus pigem õpilase lähiümbruse tasandile ning laiemaid ühiskondlikke struktuure pigem ei käsitle. Ennekõike on vaatluse all demokraatliku osaluse põhimõtted, ehkki teataval määral õpitakse ka institutsioone, Eesti Vabariigi institutsioone. Euroopa Liit tuleb temaatikana sisse alles III kooliastmel. Kesksete õpiväljunditena on ära toodud, et põhikooli lõpetaja tunneb Euroopa Liidu ülesehitust, alusväärtusi ning liikmesriike, aga ka tunnetab ennast Euroopa Liidu kodanikuna (lk 38). Õpitulemuste ning õppesisu all on ainsate teemadena aga välja toodud vaid Eesti õigused, võimalused ning kohustused, mis EL liikmesusest tulevad, ning et ta väärtustab Euroopa Liidu kodakondsust (lk 40).

Gümnaasiumiastmes kaetakse Euroopa Liiduga haakuvat temaatikat juba põhjalikumalt. Näiteks on **lähiajalookursuses** külma sõja vastanduste ning Nõukogude Liidu ajaloo kõrval sees ka Euroopa lõimimine – tutvutakse Robert Schumanni isiku ning Euroopa integratsiooni põhietappidega. Sarnaselt põhikooli ajalookursusele tuleb EL sisse ka Eesti taasiseseisvumisjärgsete arengute kontekstis, kuid täpsemaid komponente loetletud pole.

Ühiskonnaõpetuses lisandub senikäsitletule sügavam ühiskondlik dimensioon. Näiteks teemas „Ühiskond ja areng“ pakutakse õpiväljundina suutlikkust kirjeldada nüüdisühiskonna probleeme ka Euroopa kontekstis, sotsiaalkaitse euroopalike põhimõtete tundmist ning väljakujunenud kodanikupositsiooni nii Eesti, Euroopa kui maailmakodanikuna. (Samas, õppesisu nii konkreetseid teemasid ei määratle.)

Temaatika „Demokraatliku ühiskonna valitsemine ja kodanikuosalus“ sisaldab endas suisa eraldi blokki Euroopa Liidu valitsemiskorra ning toimimise kohta, kus on kaetud Euroopa Liidu kesksed institutsioonid ja nende ülesanded, Euroopa Liidu poliitikavaldkonnad ning Lissaboni lepingu põhimõtted, ent teemaks on ka Euroopa Parlamendi valimised ning õigusriikluse teema all on välja toodud ka Euroopa õigus ning Euroopa tasandi kohtuinstantsid (Euroopa Kohus, Euroopa Inimõiguste Kohus).

Kolmanda teema „Ühiskonna majandamine“ all on muu hulgas kirjeldatud ka Euroopa Liidu roll Eesti majanduses, ühisraha euro ning EL tööhõivepoliitika.

Üldjoontes aga, vaadates nende kursuste temaatilisi mahtusid ning auditoorseks õppeks ettenähtud aega, võib järeldada, et väga sügavuti nende teemadeni jõuda ei pruugi. Teemade jaotumine ühiskonnaõpetuse erineva taseme õppe ning erinevate kursuste vahel on välja toodud Tabelis 3.

Tabel 3. Ühiskonnaõpetuse teemablokid ning nende õpetamiseks ette nähtud aeg õppekavade põhjal.

Ühiskonnaõpetus põhikooli II astmes	Ühiskonnaõpetus põhikooli III astmes	Ühiskonnaõpetus gümnaasiumis 1. kursus	Ühiskonnaõpetus gümnaasiumis 2. kursus
Kestus: 35 tundi	Kestus: 70 tundi	Kestus: 35 tundi	Kestus: 35 tundi
<p>1. Sotsiaalsed suhted</p> <p>a. Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; sallivus</p> <p>b. Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus; koostöö</p> <p>2. Demokraatia</p> <p>a. Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine</p> <p>b. Koolidemokraatia; lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas</p> <p>3. Töö ja tarbimine</p> <p>4. Meedia ja teave</p>	<p>1. Ühiskond ja sotsiaalsed suhted</p> <p>a. Meedia ja teave</p> <p>b. Ühiskonna sotsiaalne struktuur</p> <p>c. Ühiskonna institutsionaalne struktuur – avalik sektor, erasektor, kolmas sektor</p> <p>d. Ühiskonnaliikmete õigused</p> <p>2. Riik ja valitsemine</p> <p>a. Demokraatia</p> <p>b. Eesti valitsemiskord</p> <p>3. Kodanikuühiskond</p> <p>4. Majandus</p>	<p>1. Ühiskond ja selle areng</p> <p>a. Ühiskonna uurimine</p> <p>b. Sotsiaalsed suhted ja institutsioonid</p> <p>c. Nüüdisühiskond ja selle kujunemine</p> <p>2. Demokraatliku ühiskonna valitsemine ja kodanikuosalus</p> <p>a. Riik ja riigi vormid</p> <p>b. Õigusriik ja võimude lahusus</p> <p>c. Inimõigused</p> <p>d. Poliitilised ideoloogiad</p> <p>e. Valimised</p> <p>f. Erakonnad ja kodanikeühendused</p> <p>g. Euroopa Liidu valitsemiskord ja toimimine</p>	<p>1. Ühiskonna majandamine</p> <p>a. Riik ja majandus</p> <p>b. Tööturg ja hõive</p> <p>c. Tarbimine ja investeerimine</p> <p>2. Maailma areng ja maailmapoliitika</p> <p>a. Nüüdisaja maailma mitmekesisus ja rahvusvaheline suhtlemine</p>

Allikas: Põhikoolide riiklik õppekava. Lisa 5: ainevaldkond „Sotsiaalsed“, Gümnaasiumide riiklik õppekava. Lisa 5: ainevaldkond „sotsiaalsed“. Autorite koostatud.

Lisaks figureerib EL temaatika kaudsemalt veel ka loodusainetest geograafia valdkonnas. **Põhikooli geograafia** III õppeastme õppekavas on sees näiteks Euroopa poliitilise kaardi tundmine, Euroopa pinnamoe, geoloogia, kliima, veestiku, rahvastiku, asustuse, majanduse, põllumajanduse ja tööstuse ning teeninduse tundmine. Ainekavast ei järeldu küll otseselt, et teema täpsemalt just Euroopa Liiduga haakuks, kuid samas loob pinnase nii ühiskondlike ja rahvastikuprotsesside, kui ka erinevate sektoriaalpoliitikate konteksti mõistmisele. Samuti on

ainekava õpieesmärkidena määratletud mh õpilaste enesemääratluse kujundamine „aktiivse kodanikuna Eestis, Euroopas ja maailmas“ (Põhikooli riiklik õppekava, Lisa 4, lk 39).

Gümnaasiumi geograafia kursuse sotsiaalvaldkonda kuuluv moodul „Rahvastik ja majandus“ käsitleb samuti mitmeid EL-i ja selle poliitikate kontekstis olulisi teemasid, nt rahvastik, ränne ja tööränne, pagulasprobleemid, regioonid ja regionaalpoliitika ning majandusstruktuur, samuti käsitletakse mitmeid valdkondi, mis EL sektoriaalpoliitikas olulisel kohal on, nt energeetika, keskkonnaprobleemid jms, ehkki Euroopa Liit sõna-sõnaliselt mainitud teema või õpiväljundina õppekava lisas 4 ei sisaldu.

Teised valdkonnad sotsiaalteaduste kõrval, on küll välja toonud, mil määral ning moel nad sotsiaalvaldkonna kompetentse võimaldavad edendada – näiteks matemaatika valdkond panustab sotsiaalsetesse kompetentsidesse, kasutades erinevaid sotsiaalseid situatsioone (miks mitte ka nt Euroopa Liitu) puudutavate tekstülesannete kaudu (ehkki viimane viitab pigem matemaatiliste pädevuste kui sotsiaalsete pädevuste kasvule) – kuid samas jääb sisuline integratsioon paiguti pigem nõrgaks. Täpsem ülevaade teiste ainete panusest sotsiaalainete omandamise ainetest vastastikkuse integratsiooni kaudu on antud Kastis 1.

Kast 1. Kuidas panustavad teiste valdkondade ained sotsiaalainete omandamisele?

Keel ja kirjandus. Ilukirjandusteoste lugemine ja analüüs toetavad maailmapildi kujunemist, jaloosündmuste ja arengu mõistmist ning ühiskonnaelus ja inimsuhetes orienteerumist.

Võõrkeeled. Keeleainetes arendatakse erinevate tekstide ning teemade kaudu mitmete teiste valdkondade pädevusi, kaasa arvatud sotsiaalseid.

Matemaatika. Sotsiaalsest reaalsusest tulenevate ülesannete kasutamine matemaatikakursuses õpilastele ettekujutuse matemaatika rakendusvõimalustest ning tihedast seotusest õpilasi ümbritseva maailmaga.

Loodusained. – [valdkonna õppekavas pole sotsiaalaineid mainitud, kuid nagu näitab ka eelnev analüüs, katab geograafia põhikooli kursus olulises mahus sektoriaalpoliitika, mis ka sotsiaalia ning iseäranis EL-i seisukohalt olulised]

Kunstiained. Väärtushoiakute kujundamine ja kultuurilise mitmekesisuse teadvustamine.

Tehnoloogia. Tehnika arengu teadvustamine ning selle seostamine ühiskondliku arenguga.

Kehaline kasvatus. arendab viisakat, tähelepanelikku, abivalmis ja sallivat suhtumist kaaslastesse; omandatud teadmised rahvuslikust ning rahvusvahelisest spordikultuurist.

Allikas: Gümnaasiumi riikliku õppekava lisad; autorite koostatud.

Nii on näiteks **bioloogias** ette nähtud küll keskkonnapoliitika teema, kus on leidnud aga kajastamist üksnes „Eesti keskkonnapoliitikat kujundavad riiklikud kokkulepped ja riigisisese meetmed“ (lk 13-14), ehkki keskkonnapoliitika on oluliselt just EL tasandil reguleeritud valdkond (ning ähmaseks jääb, mida mõistetakse riiklike kokkulepete all).

Võõrkeelte õppekava pakub välja mitmeid erinevaid teemasid, millest osa on võimalik assotsieerida ka EL-i temaatikaga. Näiteks on II õppeastmel **A-võõrkeeles** nähtud ette teema „Riigid ja nende kultuur. Õpitavat keelt kõnelevate riikide sümboolika, tähtpäevad ja kombed, mõned tuntumad sündmused, saavutused ning nendega seotud nimed ajaloo- ja kultuurivaldkonnast; eakohased aktuaalsed ühiskondlikud teemad, Eesti naaberriigid.“ (Põhikooli riiklik õppekava, Lisa 2, lk 8) Ehkki EL pole otseselt riik, on näiteks inglise ja prantsuse keel Euroopa Liidu institutsioonide üheks põhikeeleks, samuti on need põhikeeleks õpilasi puudutavate rahvusvaheliste ürituste puhul. Seega oleks tõenäoliselt võimalik kasutada ka materjali EL-i kui konteksti tundmaõppimiseks. Samuti võimaldab kategooria „eakohased aktuaalsed ühiskondlikud teemad“ lugeda ning arutleda näiteks EL-iga haakuvatelihtsamatel või õpilase jaoks olulistel teemadel (nt õpilasvahetus, tähtsamad ja lihtsamad päevapoliitilised muutused, lihtsustatud ülevaade vastava keelega riigi tegevusest EL eesistujana vms). III õppeastme rõhuasetus antud teema all näib olevat rohkem kultuurilise orientatsiooniga, eesmärgiks on seatud ennekõike antud keele kultuuriruumi jäävate riikide tundmaõppimine. Samas lisanduvad praktilisemaid oskusi käsitavad teemad nagu edasiõppimine ja kutsevalik, töökohad, mida annaks samuti EL-iga haakida. Samuti tuleb riikide ja kultuuri temaatika sisse **B-võõrkeele** puhul. **Eesti keel võõrkeelena** sisaldab samuti **II kooliastmes** Euroopa riike, nende pealinnu, rahvusi, kultuuritavasid ning eakohaseid aktuaalseid teemasid.

Gümnaasiumis on kõikides keeleainetes läbivaks teemaks „Mina ja maailm“, kus käsitlemist leiab eraldi teemana ka „Eesti kui Euroopa Liidu liikmesriik: ELi liikmesriigid, ELi töökorraldus“. Samuti käsitletakse rahvusvahelise koostöö temaatikat, on kaetud elukeskkonna temaatika, mis osalt haakub ka sektoriaalpoliitikate ning ühiskonna temaatikaga, lisaks veel edasiõppimisvõimalused Eestis ja välismaal ning kutsevalik ja töövõimalused. Samuti sobitub EL temaatika paremini ennekõike gümnaasiumitasemega, kuivõrd siin nõutakse juba abstraktsemate tekstide lugemisoskust; suurem osa EL temaatikast aga langeb pigem sellesse kategooriasse.

Ka osa valikaineid haakub EL temaatikaga, ehkki hetkel pigem kaudselt. Näiteks on gümnaasiumide **majanduse** valikaine õppekavas sees teemad nagu raha ja finantsmajandus, valitsuse osa majanduses ning rahvusvaheline majandus, millega haakuks erinevates aspektides ka EL temaatika, iseäranis hetkel aktuaalsete, ehkki tegelikult pikaajaliste teemade lahkamisel, nt ühisraha euro, EL kui ühisturg ning EL majandusregulatsioonid.

Tabel 4: Euroopa Liiduga haakuvad teemad riiklikes õppekavades.

Teema	Aine
EL alusväärtused	Õppekava üldosa
EL alased teabekanalid, infootsingu oskused	Õppekava üldosa geograafia (kõik) ühiskonnaõpetus (kõik)
EL institutsioonid	Ühiskonnaõpetus (gümnaasium põhikooli III aste)
EL ajalugu (aluslepped, eurointegratsiooni põhietapid)	ajalugu (gümnaasium)
EL välispoliitika (pagulasprobleemid)	geograafia (gümnaasium)
EL Majandus (tootmist mõjutavad tegurid, muutused majanduse struktuuris ja hõives, maailma kaubandusvood, riigi roll majanduses, raha ja finantsmajandus, ühisraha euro)	geograafia (gümnaasium) majandus (gümnaasium) ühiskonnaõpetus (põhikooli III aste, gümnaasium)
Euroopa kodakondsus	Õppekava üldosa geograafia (põhikooli III aste, gümnaasium), ühiskonnaõpetus (põhikooli III aste, gümnaasium)
Euroopa Liit ja Eesti (liitumisläbirääkimised, Eesti võimalused ja õigused EL-is)	ajalugu (põhikooli III aste) ühiskonnaõpetus (gümnaasium)
EL poliitika ja EL mitmetasandilise poliitruumina (EL poliitikavaldkonnad, Euroopa Parlamendi valimised)	ühiskonnaõpetus (põhikooli III aste, gümnaasium)
EL inimõiguste harta	ühiskonnaõpetus (põhikooli III aste, gümnaasium)
EL õigus ja kohtusüsteem	ühiskonnaõpetus (gümnaasium)
Sektoriaalpoliitika	
Keskkonnapoliitika	bioloogia (gümnaasium) geograafia (gümnaasium) globaliseeruv maailm (gümnaasium) Õppekava üldosa
Põllumajanduspoliitika (põllumajandus kui tööstusharu, põllumajanduse mõju keskkonnale)	geograafia (põhikooli III aste, gümnaasium)
Energeetika (energiamaajandus, ja –probleemid; EL ühtne energiabörs)	geograafia (gümnaasium)
Tarbimine, tarbimisregulatsioonid, tarbijaharidus	inimeseõpetus (põhikooli II aste) ühiskonnaõpetus põhikooli III
Rahvastikupoliitika	geograafia (põhikooli III aste, gümnaasium)
Perekonnapoliitika	inimeseõpetus (gümnaasium)
Transpordipoliitika	geograafia (põhikooli III aste)
Hariduspoliitika	Õppekava üldosa võõrkeeled (põhikooli II ja III aste, gümnaasium), inimeseõpetus (põhikooli II aste)
EL tööturg (karjääri planeerimine)	ühiskonnaõpetus (gümnaasium), majandus (gümnaasium) Õppekava üldosa
Sotsiaalkaitse	ühiskonnaõpetus (gümnaasium)

Allikas: Gümnaasiumi riiklik õppekava, põhikooli riiklik õppekava, õppekavade lisad. *Autorite koostatud.*

Kokkuvõtlikult on praeguses õppekavas esindatud või seal esindatud teemadega haakuvad EL teemad kokku võetud Tabelis 4.

2.1.3. Käsitlemismetoodika

Järgnevalt ülevaade ka erinevates õppeastmetes EL temaatikaga haakuvate ainete õpimeetoditest. Ennekõike on riiklikes õppekavades rõhutatud aktiivõppe meetodite kasutamist, sh ka interaktiivseid meetodeid nagu klassiarutelud, esitlused, rollimängud jms.

Põhikooli taseme **ühiskonnaõpetuses** kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, ennekõike aktiivõpet. II kooliastme kontekstis on välja toodud rollimängud, arutelud, ühistegevus ja vabatahtlik töö, samuti õpimapi ja uurimistöö koostamine. See võib hõlmata endas ka näiteks küsitluse läbiviimist, infootsinguid (rõhutatakse interneti kasutamisoskust) ning erinevate temaatiliste allikate kasutamist, töö esitlemist; samuti töölehtede täitmist, juhtumianalüüsi, eelarvete, kodukordade, päevaplaani vms koostamist, õppekäike.

III kooliastmel lisanduvad mainitud meetoditele veel arutelud, väitlused, ajurünnakud, projektiõpe, referaadi ning arvamustöö koostamine, temaatilised mängud, juriidiliste tekstide ja kaardi analüüs, filmide jms materjali analüüs ning dokumendiplankide täitmine (Põhikooli riiklik õppekava, Lisa 5).

Gümnaasiumi astmes on **sotsiaalvaldkonna ainetes** lisaks aktiivõppele (mille lõikes lisanduvad veel nt kõne või kirja koostamise harjutused, arutluste kirjutamine, retsenseerimine, allikaanalüüs, ning ise tegevuspõhise õppe organiseerimine) oluline ka õppe diferentseeritus vastavalt õppijate tasemeerisustele ning individuaalsele huvile. Samuti rõhutatatakse teemade käsitlemist maksimaalselt igapäevaeluga seostatuna.

Loodusainetes, mille hulgast geograafia samuti otsesemalt või kaudsemalt EL temaatikaga tegeleb, on põhikooli astme õppekavas rõhku pandud just IKT vahendite kasutamisele. Ennekõike tähendab see virtuaalkaartide kasutamist ning võrdlevandmete otsingut ja kasutamist, näiteks veestiku või pinnavormide kaardid, rahvastikupüramiidid, jms. Seda tasub võtta arvesse ka lisamaterjalide analüüsil ning loomisel (Põhikooli riiklik õppekava, Lisa 4).

Võõrkeeletundides on samuti võimalik ning isegi soovitatav kasutada arutelusid, rollimänge, lihtsamaid projektitöid referaate, infootsinguid erinevatest võõrkeelsetest andmeallikatest jms. (Põhikooli riiklik õppekava, Lisa 2)

2.2. Euroopa Liidu normdokumentide analüüs

Euroopa Liit ning juba varasem Euroopa Ühendus on väärtustanud euroopalikku kodanikuharidust, mis tugevdaks Euroopat kui demokraatlikku ning teatava ühtsustundega kogukonda, ja määratleks üksikisikuid subjektina mitte üknes oma kodakondsusjärgses riigis,

vaid ka Euroopa tasandil. Nii mitmete juba ajalooliste lepete, kui ka käimasoleva Kodanike Euroopa 2007-2013 programmi raames loodetakse edendada ning väärtustada Euroopa Liidu kodakondsust ning üksikisiku subjektsust ühenduses.

Analüüsi eesmärgiks on kaardistada nõudmised, mida erinevad õigusaktid ning dokumendid seavad Euroopa Liidu kodaniku teadmistele, oskustele ning väärtustele ning kodanikuharidusele üldisemalt, et analüüsida EL temaatika õpetamist Euroopa Liidu normidest lähtuvalt. Tegemist ei ole õppekava sarnaste dokumentidega, vaid poliitiliste strateegiatega, mis pakuvad välja erinevaid aluspõhimõtteid ning rakendusvõimalusi, kuid pole osapooltele kohustuslikud.

Analüüsis lähtuti kolmest põhilisest kategooriast, millele erinevatest dokumentidest „täidet“ otsiti – nendeks on EL-ga seonduvad väärtused, teadmised ning oskused, mida kodanik evima peaks.

2.2.1. EL kodaniku väärtused

Keskseks komponendiks, mida erinevates dokumentides rõhutatakse, on ennekõike ühine väärtusbaas. See on ka mõistetav, kuivõrd väärtused on keskseks komponendiks nii ühisedentiteedi, kui ka ühtse poliitilise kultuuri kujunemisel (nt Jackmann ja Miller, 2005). Seda on laialdaselt teadvustatud ka Euroopa Liidu uuringute kontekstis, seda enam, et väärtuspõhisust loetakse EL poliitika üheks keskseks tunnuseks (Rosas ja Antola, 1995; Giesen ja Eder, 2001, Checkel ja Katzenstein, 2009; Risse, 2010).

Kesksed EL kodakondsusega kaasaskäivad alusväärtused, mida analüüsitud dokumentide kontekstis välja tuuakse, saab jagada kahte põhilisse rühma: kultuurilise mitmekesisuse tunnustamiseks ning aktiivseks kodakondsuseks.

Kultuurilise mitmekesisuse tunnustamisega seonduvateks väärtusteks analüüsitud dokumentides on sallivus, solidaarsus, inimõiguste väärtustamine ning ksenofoobia- ja rassismivastase võitlusega seonduv, positiivne suhtumine erinevatesse kultuuridesse, mitmekesisusse ning huvi kultuuridevahelise lävimise vastu. Samuti rõhutatakse mitmekesisusest tulenevat vastastikkust kasu. (Kodanike Euroopa 2007-2013)

Teisalt väärtustatakse aktiivset kodakondsust ehk aktiivset osalust EL tasandi poliitika kujundamiseprotsessis, aga ka kaudselt, valimistel; samuti tähistab see huvi Euroopa asjade vastu. Kodanike Euroopa strateegia rõhutab eraldi just kodanikuaktiivsuse sisumõõtme väljatöötamise vajadust ning antud väärtuste sisustamist. Samuti on antud strateegias rõhutatud vabatahtliku tegevuse olulisust EL kodakondsuse väärtussisu arengus. Lisaks on välja toodud ka Euroopa Liidu üldise toimimise väärtustamist ehk poolehoidu Euroopa Liidule kui terviklikule poliitikaprojektile ning usaldust Euroopa Liidu institutsioonide suhtes (sealsamas). Samuti tuuakse välja demokraatia väärtustamist ning soovi seda edendada nii Euroopa Liidu

ülesehitamise protsessis, kui ka enda tegevuskontekstides. (Regioonide Komitee Arvamus, 2008)

Lisaks kahele eelnevale tuuakse projekti rakenduslikumates punktides välja ka võrdsuse printsiipe kui üht tegevuses juhendumise alust – näiteks mainitakse soolist võrdõiguslikkust, põlvkondadevahelist solidaarsust ning ka solidaarsust ning vastastikkust tunnustatust üleüldiselt. (samas; EP ja EK soovitusel, 2006)

2.2.2. EL kodaniku teadmised

Teadmised on poliitilise sotsialiseerumise ehk kodanikuks kasvamise teine oluline osis. Teadmiste kategooria on mõnevõrra laiem kui üksnes faktiteadmiste tasand – sotsiaalteaduslikus käsitluses kuuluvad antud kategooriasse lisaks ka seletused ning ettekirjutused, mis omakorda on olulisel määral seotud väärtustasandiga, ent võivad tugineda ka uskumustele.

Kesksete teadmistena tuuakse dokumentides välja järgmised:

- teadmised Euroopa Liidu põhiväärtustest (Kodanike Euroopa ...);
- teadvustab aktiivse kodakondsuse põhimõtteid (samas)
- teadmised Euroopa ühisest ajaloo ja oskus säilitada mälestust Euroopa minevikust (samas)
- teadmised Euroopa Liiduga seonduvates küsimustes (samas)
- teadmised eri kultuuridest, ühiskondadest, sealsetest elutingimustest ja keeltest (Adonnino Raport);

2.2.3. EL kodaniku oskused

Samuti on dokumentides mainitud erinevaid oskusi, mis EL kodanikul olema peaks. Ehkki antud loetelu on mõnevõrra lühem ning dokumentides üldiselt väiksema osatähtsusega, saab siiski tuua välja keskseid oskusi:

- oskus hinnata Euroopa Liidu institutsioonide olemust ning pädevust; (Kodanike Euroopa...)
- oskus edendada euroopalikke väärtusi ja saavutusi, (samas)
- oskus toimida haritud ja aktiivse Euroopa Liidu kodanikuna (Regioonide Komitee, 2008)
- teiste liikmesriikide keelte oskus eesmärgiga leida suhtlemisel ühine keel (Adonnino Raport)

Antud oskuste lahendamise võimalusena on välja pakutud erinevaid aktiivse osaluse meetmeid haridusprojektides, külastustes Euroopa Liidu institutsioonidesse, töölaagrites jms. Seega on rõhk ennekõike mitteametlikul õppel ning vabaharidusel.

2.3. Õppematerjalide analüüs

Euroopa Liidu teemat käsitlevaid materjale saavad õpetajad leida õppetöö toetamiseks nii paber kandjal kui ka elektrooniliselt. Mõlemad variandid on õpetajate poolt kasutusele võetud.

2.3.1. Internetis leiduvad materjalid

Internetis leidub erinevaid materjale, mida saab otseselt või kaudselt aluseks võtta EL alase õppe läbiviimisel. Internetis oleva õpetajate jaoks kasuliku EL teemalise materjali rohkus jaotub suhteliselt sarnaselt õpetajate reaalse teadmistega. Teisisõnu valdkondades, kus õpetajatel on teema käsitlemiseks piisavalt teadmisi leidub ka internetis suhteliselt palju infot.

Internetis on palju nii teoreetilist kui ka interaktiivset materjali teemadel nagu: EL aluspõhimõtted ja sümboolika, EL ajalugu, EL institutsioonid, Euroopa kodakondsus, ühisturg ja ühisraha, EL põhiõigused ja vabadused, EL poliitika, tarbijaharidus ja õppimisvõimalused välismaal.

Tunduvalt vähem just õpetajatele suunatud materjali on aga järgmistes valdkondades: Regionaalne koostöö ja Läänemere strateegia, Arenguabi koostöö, EL välispoliitika, EL roll maailmas, Euroopa identiteet ja EL mitmetasandilise poliitruumina.

Euroopa Liidu portaal (http://europa.eu/index_et.htm) sisaldab lisaks infomaterjalile eraldi alajaotust „õppematerjalid“.

- **EL slaidides** - Virtuaalselt atraktiivselt koostatud slaidid, mida on võimalik kasutada õppetöös. Samad slaidid on kättesaadavad kõikides ametlikes Euroopa Liidu keeltes, seega on võimalik neid materjale kasutada ka võõrkeeletundides. Slaidid on esitatud ilma taustainfota ja põhiliselt ajatundlike faktidena. Seega saab materjali kasutada peamiselt alusteadmiste õpetamisel.
- **Õppematerjal õpetajale** lingi alt leiab õppematerjale neljale erinevale vanuserühmale – kuni 9-aastased, 9-12-aastased, 12-15-aastased ning 15-aastased ja vanemad. Ka õppematerjalid on kättesaadavad kõikides Euroopa Liidu keeltes. Enamus toodud materjalidest on passiivsed pildimaterjalid. Enim võiks esile tõsta integreerimist loodusainetega – kliimamuutused, kalandus, põllumajandus on teemad, mida on käsitletud.
- Õppematerjalide lingilt viib edasi **LeMilli kogumikuni „Kodanikud ja demokraatia“** (<http://lemill.net>), kus Maidu Varik on ettevalmistanud hulga koolis kasutatavaid õpivahendeid, mida saab kasutada nii arvutis kui ka tunnis.
- **Euroopa Liit ja lapsed – Europa GO!** on virtuaalsed mängud taani, kreeka, inglise, hispaania, soome, prantsuse, itaalia, hollandi ja rootsi keeles. Erinevate mängude

raames on võimalik ühendada võõrkeele õppimine, teadmiste kogumine Euroopa Liidu erinevatest valdkondadest ja mängulust.

- Keskkonna teema õpetamiseks on loodud eraldi kodulehekülg **Climate Action** (http://ec.europa.eu/clima/sites/campaign/schools/teachers_et.htm), mida saab terviklikult kasutada koolis EL teema ja keskkonnateadlikkuse õpetamiseks. Materjalide hulgas on nii neid, mida klassis kasutada, kui ka neid, mis eeldavad vahetut arvuti kasutamist õpilaste poolt.
- **Keeleline mitmekesisus** (http://ec.europa.eu/education/languages/index_et.htm) sisaldab õppematerjali, mida integreeritult saavad kasutada erinevate ainete õpetajad. Viktoriin Euroopa keelte teemadel sobib eelkõige emakeeleõpetajatele, kuid kuna mäng on kättesaadav kõikides Euroopa Liidu keeltes, siis on võimalik keeleõppel arendada ka võõrkeeleoskust.

Ülejäänud portaalis leiduvad materjalid on õpetajatele vajalikud pigem taustainfona või sotsiaalse võrgustiku ning rahvusvahelise koostöö suurendamiseks. Üldiselt võib öelda, et portaali kaudu pakutav õppematerjal loob head eeldused erinevate ainete õpetajate omavaheliseks koostööks. Kaaluda tasuks vaid meetoodiliste juhendmaterjalide loomist, et õpetaja oskaks ühendada nii oma aine kui EL teema õpetamise, sest pakutud materjalid ei sisaldanud oluliselt taustinfot sisaldavad materjale õpetaja teemaga kurssi viimiseks.

Eraldi on välja toodud link „lastele: mängud, viktoriinid ja võistlused“ (http://europa.eu/quick-links/eu-kids/index_et.htm), mis sisaldab linke erinevatele EL-i teemalistele virtuaalselt atraktiivsetele mängudele veebis.

Erinevate võõrkeelte õpetamisele aitab kaasa **EL-i mitmekeelne terminibaas** (<http://iate.europa.eu/iatediff/SearchByQueryLoad.do?method=load>), mis annab lihtsa võimaluse ametliku terminoloogia saamiseks nii eesti keeles, kui ka õpetatavas võõrkeeles. Portaali aitab kaasa ühtse terminoloogia kasutuselevõtule.

Euroopa Komisjoni esindus Eestis (http://ec.europa.eu/eesti/index_et.htm) on eraldi alateema „õpetajale“, mis sisaldab ajaleheleht termini all erinevaid õpivahendeid, mida saab tunnis erinevate teemade raames kasutada. Ülesanded ja teemad ei ole otseselt seotud Euroopa Liiduga. Õppematerjalid sisaldavad aga linki Euroopa Liidu portaali. Lisandväärtusega pakutakse pigem tugiteenuseid õpetajale seminaride ja õpilastele Euroopa Komisjoni Eesti maja külastamiseks.

Põhjaliku infobaasi EL kohta leiab **Euroopa Liidu infokeskusest** (<http://elik.nlib.ee/?id=2>), kuid toodud info on mõeldud üldiseks kasutamiseks. Õpetajatele suunatud spetsiifilist informatsiooni ja õpivahendeid lehel ei ole.

Euroopa Parlamendi Infobüroo (<http://www.europarl.ee>) eesti keelsel kodulehel on materjalid parajagu uuendamisel. Analüüsi läbiviimise hetkel oli kodulehel materjali, kuid selle süstematiseerimise ja uuendamise aste oli madal. Enne uurimisraporti valmimist selgus, et kodulehekülg on uuendamisel ning eraldi on loodud alalink „noortele/ koolidele“, mis eeldatavasti hakkab koondama informatsiooni, mida õpetajad saavad koolis kasutada. Hetkel on välja toodud koolidele suunatud materjalina vaid Euroscola programm, õpetamise abimaterjale infomaterjalide kõrval kodulehel praegu veel ei leidu. Kodulehelt on leitav ka EL-i teemaline viktoriin (<http://viktoriin.europarl.ee/euroopaviktoriin/>), mis testib faktiteadmiste taset EL-i kohta.

Euroopa Liidu dokumendikeskus Tartu Ülikooli raamatukogus (www.euroinfo.ee) sisaldab lisaks informatiivsele materjalile e-õppematerjale. Tartu Ülikooli Raamatukogus on loodud elektrooniline kolleksioon koos metoodilise abimaterjaliga õpetajatele Euroopa Liidu kujunemist ja ajalugu käsitlevatest eestikeelsetest allikmaterjalidest. Materjalide hulgas on toodud ka töölehed, kuid pakutud materjalid on pigem lühikonspektid, kus töölehtedel pigem teemakohased küsimused.

Ajalooõpetajate Seltsi kodulehekülg (www.eas.edu.ee) sisaldab õpetajale vajalikku infot nii ajaloo- kui ka ühiskonnaõpetuse kohta, kuid õppematerjale, mis puudutaksid EL teemat eraldi välja toodud ei olnud.

Ühiskonnaõpetajate Seltsi kodulehekülg (<http://www.yhiskonnaopetajad.eu>) on eraldi link „õpetajale vajalik“, mis sisaldab erinevaid linke, kus leidub nii eesti kui võõrkeelset materjali tunni ettevalmistamiseks või õpetaja enesetäiendamiseks. Alalingi „ühiskonnaõpetuse raudvara“ alt leiab ühiskonnaõpetuse olulisemate teemade käsitlemise, sealhulgas ka integreeritult Euroopa Liidu teemade käsitlemise.

Lingi „Testid/ülesanded“ all on enamik materjale Heiki Haljasoru koostatud (osales ka intervjuul), kuid ükski neist ei käsitle EL teemasid ning on rahvusriigi kesksed. Testid/ülesanded alt leiab ka Ülesannetekogu 9 klassile. EL teemasid puudutab selles kogus vaid 6 teemavaldkond „tulevikusuundumused“, mille all on leitav väga hea tööleht erinevate EL organisatsioonide kohta. Seda annaks kasutada ka 12 klassis.

Lingikogude alt leiab palju kasulikke linke interaktiivsetele õppemeetoditele. Näiteks kaardi õppimine, mille üksluisust õpilased rõhutasid saaks õpetada tundavamalt põnevamalt. Internetis on väga palju Euroopa Liidu riikide, Euroopa riikide ja Euroopa ja/või Euroopa Liidu riikide pealinnade keskeid mängu. Üks neist on kättesaadav ka Ühiskonnaõpetajate Seltsi kodulehe linkide alt „Euroopa kaardi puzzle“. Mäng on küll tehtud 1998 aastal, kuid see ei takista selle kasutamise võimalikkust. Lisaks on olemas ka mäng „maailmakaart“.

Ajaloo- ja ühiskonnõpetajate Seltsi kodulehele (<http://www.eays.edu.ee>) sisaldab ka meetoodiliste materjalide võistluse tulemusi, mille seas leidub ka EL teemalisi materjale.

Euroveebis (<http://euro.eesti.ee>) on väga palju euro teemalist infot ja mitmeid euroga seonduvaid mängu, mis küsimuste raskuse poolest sobivad kasutamiseks ka gümnaasiumis.

Purpose Games (<http://www.purposegames.com/ww-search.php?q=european+union>) erinevad faktipõhised (kaart või aastaarvud) EL-i teemalised mängud inglise keeles.

Energiavaldkonna õppematerjalid on koondatud ingliskeelsele kodulehele Flick the Switch (<http://www.flicktheswitch.eu/>), mis sisaldab ka eraldi alajaotust teismeliste.

Youtube (<http://www.youtube.com>) Nigel Farage - Euroopa Liidu olevikust ja tulevikust. Eesti keelsete subtiitritega. Kuid youtube's pole üldjuhul hea materjali, mida tunnis kasutada. Enamik Euroopa Liiduga seonduvaid videosid on kõnede lindistused ja keerulises inglise keelses. Suure tõenäosusega nende vaatamine õpilastele teemat huvitavamaks ja meelde jäävamaks ei tee.

ERR filmi-ja videoarhiivist (<http://www.err.ee>) võib leida otsingusõna Euroopa Liit kaudu mitmeid päevakajalisi videolõike või uudislugusid. Video ja heliklippe leiab ka programmide arhiivi saadete alt. Näiteks ETV arhiivi saated – päevakajalised saated. Kõiki saateid ei pea läbi vaatama, et teada saada, millele saade keskendub. Saate lingi all on toodud ka lühitutvustus: foorum, Vabariigi kodanik, Välisilm on põhilised saated, kus EL teema aeg-ajalt läbi jookseb.

2.3.2. Paber kandjal materjalid

„Euroopa Liit Sinu jaoks : nii toimib Euroopa Liit“ on kõige põhjalikum õpik, mis on koolidele kättesaadav. Õpik sisaldab lisaks EL toimimisloogikale ka ajatundlikku infot, mistõttu vaid õpiku järgi õpetades ei pakuta õpilastele värskeimat infot.

„Euroopa päevik: Sina otsustad!“ ühendab õpilaspäeviku ja info EL-i, karjäärivõimaluste, tervise ja ohutuse ning keskkonna kohta. Päevikut on võimalik tellida Põhikooli viimasele klassile ja gümnaasiumile tasuta. Lisaks õpilastele mõeldud kompaktselt infomaterjalist, on eraldi välja antud ka õpetaja raamat, mis sisaldab erinevaid õpivahendeid. Lisaks on olemas ka DVD. Kättesaadav ka elektrooniliselt <http://www.europadiary.eu/>. Euroopa päeviku link Euroopa Liidu portaalis ei tööta.

Jaan Tõnissoni Instituudi poolt välja antud **„Avastusretk Euroopasse: Poliitilise hariduse käsiraamat“** sisaldab nelja teemakäsitlust: identiteet, informatsioon, tulevik ja osalemine. Teemad on käsitletud õpilasele sobiva põhjalikkusega. Raamat on välja antud Konrad Adeanaueri Fondi poolt ning hetkel on raamat võimalik fondist veel tellida.

„**Kodaniku käsiraamat**“ sisaldab lihtsaid retsepte igapäevaelus hakkamasaamiseks, aga ka vastuseid küsimustele, mis puudutavad Eesti riiki ja selle kodanikuks olemist üldisemalt. Väljaandes on pühendatud 20 lk teemale Eesti kodanik ja Euroopa Liit, sisaldades ka kokkuvõtet Euroopa Liidu toimimisest. Kättesaadav ka elektrooniliselt http://www.meis.ee/raamatukogu?book_id=167

„**Euroopa kodanikuks olemise**“ käsiraamat avaldati 2003. mais, kui Eesti polnud veel ELga liitunud. Kuid materjal aitab siiski lahti seletada Euroopa kodanikuks olemise mõistet. Käsiraamatul on kaks poolt – esiteks Euroopa kodanikuks olemise mõistet ja selle praktikasse rakendamise käsitlemine ning teiseks Euroopa kodanikuõpetuse alaseid teoreetilised ja praktilised teadmised. Käsiraamatus on välja toodud reaalsed probleemid või teoreetiline materjal, millele on lisatud meetodiline juhised, kuidas teemat kinnistada. Raamat on kättesaadav ka elektrooniliselt http://euroopa.noored.ee/files/T-Kit_07_Euroopa_kodanikuks_olemine.pdf

Raamat „**Hüppasin ellu tundmatus kohas**“ räägib erinevate inimeste kogemustest, kes on läinud välismaale vabatahtlikku tööd tegema. Iga loo juures on ka lühikirjeldus ka konkreetse riigi kohta. Tegemist on Euroopa vabatahtliku teenistuse 10 aastapäeva raamatuga. Raamat on kättesaadav ka elektrooniliselt <http://euroopa.noored.ee/files/EVS10%20raamat.pdf>

„**Sinu õigused Euroopa Liidus pärast Eesti ühinemist**“ katab viis kõige olulisemat teemavaldkonda: reisimine, kaupade ja teenuste ostmine, elamine, töötamine ja õppimine. Raamat on infomaterjalina lihtsas keeles kirjutatud, mistõttu on sobilik kasutamiseks ka koolides. Kuna tegemist on infomaterjaliga, siis erinevaid õpivahendeid seal välja toodud ei ole. Raamat on kättesaadav ka elektrooniliselt <http://www.efin.ee/materjalid/oigusedEL-s.pdf>

Koomiksina on kujundatud EL sotsiaalprogramme tutvustav „**Uue alguse**“ raamat. Mis ühendab pildilise keele ja reaalsed olukorrad EL pakutavate sotsiaalsete garantiide tutvustamisega. Raamat on elektrooniliselt kättesaadav EL portaali kodulehel <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=et&pubId=453&type=2&furtherPubs=no>.

Infomaterjali, mis on ilusti kujundatud leidub veelgi, kuid paberkandjale saab EL-i teema osas trükkida vaid toimimisloogika, mis ei ole ajatundlik. Seetõttu õpiku uuendamine ei ole rahaliselt otstarbekas, olulisem on koondada kokku ühte portaali lingid, mis võimaldavad õpetajal toimimisloogika seletamise kõrval kergesti üles leida ajakohast infot EL nime ja arvude osas.

2.4. Kodanikuhariduse uuringu analüüs

Järgnevalt on antud ülevaade rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu ICCS 2009 tulemustest, mis võiksid olla olulised ka EL alase valikaine väljatöötamise kontekstis. Esmalt tulevad vaatluse alla õpilaste temaatilised teadmised – nii EL institutsioonide kui poliitikate valdkonnas. Samuti

vaadeldakse, kuidas eristuvad õpilaste teadmised õppekeele alusel ning jaotuses maa- ja linakoolide vahel. Lisaks on kaardistatud ka õpilaste endi hinnangud oma teadmistele, et anda aimu, kuivõrd kindlalt nad ennast oma praeguse teadmistepagasiga tunnevad.

Seejärel on kajastatud õpilaste hoiakud Euroopa Liidu ning Euroopa asjade suhtes. Jällegi on andmed välja toodud ka erinevate õpilasarühmade lõikes võrdlevalt.

Kolmandaks on vaatluse all õpetajate suhtumised ning hoiakud kodanikuhariduse andmisel, kooli ning enda rolli, et mõtestada nii õpetajate teadmismajakut, nende väärtusi, kui ka üldist hoiakut kooli rolli üldisemalt EL-teemalise õppe andmisel.

2.4.1. Teadmised Euroopa Liidust

Esiteks antakse kvantitatiivanalüüsi tulemustele toetudes ülevaade 8. klassi õpilaste teadmiste kohta Euroopa Liidust. Testiga uuriti õpilaste teadmisi kolmest valdkonnast:

- faktid Euroopa Liidust ja selle institutsioonidest;
- teadmised EL seadustest ja poliitikast;
- teadmised ühisraha eurost.

Küsimustikus tuli õpilastel markeerida õige vastus valikvastustega küsimustele või valida, kas väide on „õige“ või „vale“. Tüüpilised küsimused nägid välja järgmised:

1) *Märgi kas väide on „õige“ või „vale“.*

Kas järgnevad väited on õiged või valed?

a)	EL otsustab, mida Sinu koolis EL kohta õpetatakse		õige	vale	X
b)	EL püüdleb rahu, heaolu ja vabaduse edendamise poole oma territooriumil	X	õige	vale	
c)	Kõik EL liikmesriigid on allkirjastanud Euroopa inimõiguste konventsiooni	X	õige	vale	
d)	EL on vastu võtnud seadusi saastatuse vähendamiseks	X	õige	vale	
e)	EL maksab oma liikmesriikide farmeritele raha, et nad kasutaksid keskkonnasõbralikke põllumajandusmeetodeid	X	õige	vale	

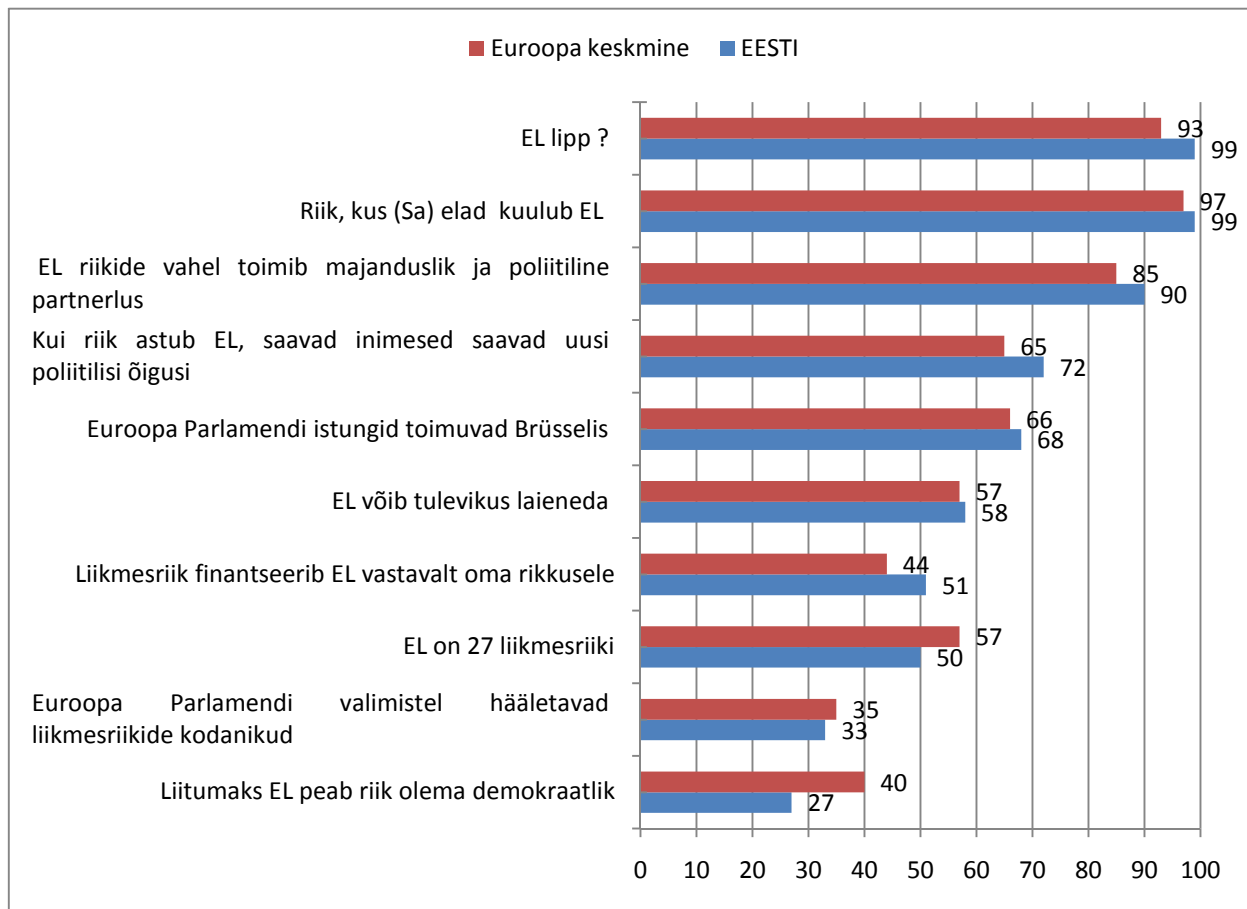
2) Märki õige väide tärniga

Mida võivad kõik EL kodanikud seadusest tulenevalt teha?

X	Õppida ilma eriloata mistahes EL liikmesriigis.
	Reisida ilma isikuttõendava dokumendita mistahes EL liikmesriiki.
	Töötada ilma eriloata mistahes EL liikmesriigis.
	Hääletada mistahes EL liikmesriigi parlamendivalimistel.

2.4.1.1. Euroopa Liit ja tema institutsioonid

Eesti õpilaste korrektsed vastused Euroopa Liidu ja tema institutsioonide osas on välja toodud Joonisel 2 koos Euroopa keskmisega. Näeme, et kümnest faktiteadmisesest seitsme puhul on Eesti õpilaste teadmised paremad kui Euroopas keskmiselt. Eesti õpilaste teadmised võrreldes Euroopa õpilastega on sama struktuuriga. Kõige paremad on teadmised üldfaktide osas: tuntakse Euroopa Liidu lippu, teatakse, et riik kuulub Euroopa Liitu ning teatakse, milline on Euroopa Liidu roll riikidele.

Joonis 2. EL ja tema institutsioonid, õigesti vastanud õpilaste % Eestis ja Euroopas keskmiselt.

Spetsiifilisemate faktide puhul on teadmised kehvemad nii Eestis kui ka Euroopas üldiselt. Kõige vähem teavad Eesti õpilased, millised on tingimused, et riik saaks Euroopa Liitu astuda. Sellele küsimusele vastas õigesti 27% õpilastest, lisaks pakkusid Eesti õpilased õigeks vastuseks järgnevaid esitatud väiteid, et riigil peab olema kirjalik põhiseadus (27%), riik peab olema ÜRO liige (23%) ja EL peab seda riiki vabariigiks (20%).

Kui seda, et EL-i astumisega saavad inimesed uusi poliitilisi õigusi, teadsid 72% Eesti õpilastest, siis samal ajal oskas õigesti vastata küsimusele „Kes hääletavad Euroopa Parlamendi valimisel?“ vaid 35% õpilastest. Umbes pooltel õpilastest puuduvad teadmised EL liikmelisuse ja laienemiste ning EL eelarvekujunemise osas. Ka need teadmised on spetsiifilisemat laadi ning eeldavad spetsiaalset õpetust või kursisolekut ning ei ole üldteadmised.

Õpilaste teadmiste struktuur viitab, et nad tunnevad hästi valdkondi, mis ei eelda spetsiifilist aine omandamist. Need teadmised on võimalik saada meediaruumist ning on nõ üldteadmised. Spetsiifilisemate küsimuste puhul teadlikkus langeb. See ei ole üllatav, kuna arvestada tuleb sellega, et vastanud 8. klassi (mõnedes riikides ka 9. klassis) õpilastel puudub eraldi aine, kus Euroopa Liidu temaatikat käsitletakse. Samuti ei ole enamikes koolides 8. klassis ka ühiskonnaõpetust. Seega Euroopa Liidu õppes ei maksaks väga palju ressursi panustada EL alastele üldteadmistele, kuna need omandatakse nii ehk naa juba teistest allikatest. Pigem tuleks üldteadmisi kinnistada spetsiifilisemate teemakäsitlustega. Nagu näiteks kommunikeerida, et üks selgemaid poliitilisi õiguseid, mille kodanikud riiki EL-i astumisega saavad on õigus valida Euroopa Parlamenti.

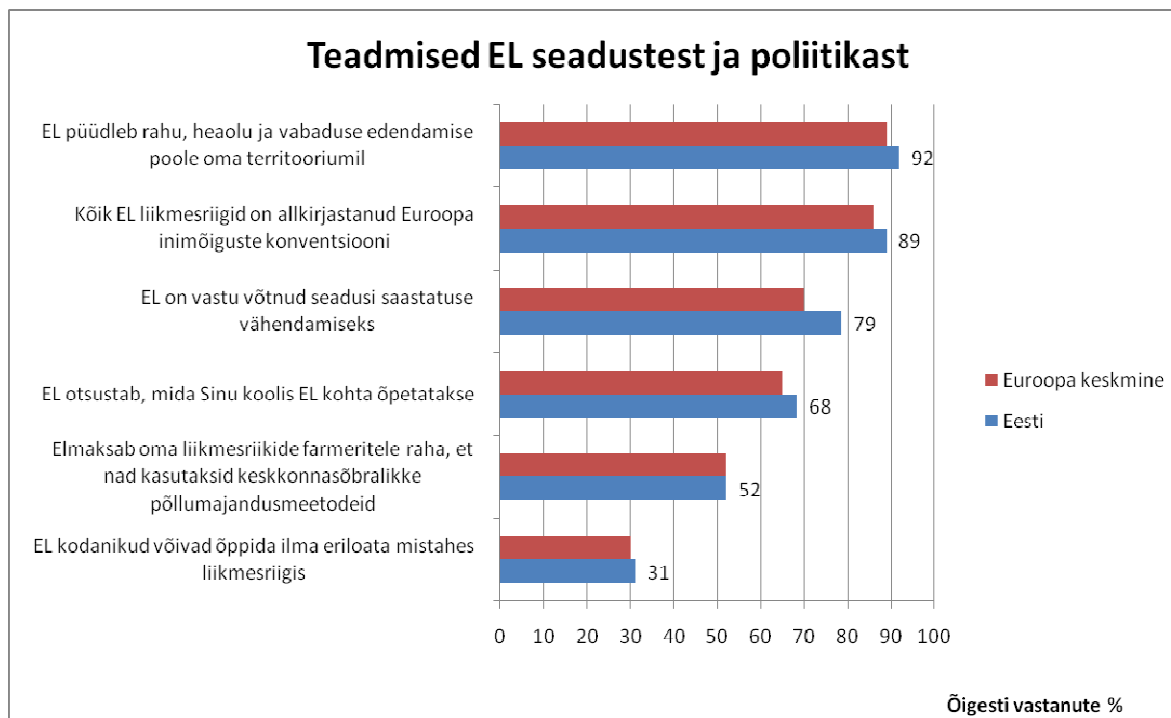
2.4.1.2. EL seadused ja poliitika

Õpilaste teadmised Euroopa Liidu seaduste ja poliitikate osas annab võimaluse hinnata kuivõrd tajutakse ühtseid poliitika ja nende rolli. Kõigile esitatud väidetele vastasid eesti noored sama hästi või pisut paremini kui euroopa noored keskmiselt (Joonis 3). Väga hästi teatakse Euroopa Liidu üldrolle, mis on suunatud demokraatia väärtuste (inim- ja kodanikuõigused) ja maailmarahu arendamisele. Üllatavalt hästi tajutakse EL-i keskkonnakaitse arendamise rolli, 79% õpilastest teab, et EL on loonud meetmeid saastuse vähendamiseks.

Umbes pooled õpilastest teavad, et EL maksab põllumajandustootjatele dotatsioone keskkonnasõbralike põllumajandusmeetodite kasutamiseks. Kuigi EL rolli keskkonnakaitse arendamisel teati hästi, siis sama teemat spetsiifilisemalt põllumajanduspoliitikas ei osata siduda. Ilmsel võiks erinevate poliitikate omavaheline suhestumine olla üheks EL ainekava väljundiks.

Õpilaste teadmisi liikmesriikide ja Euroopa Liidu tasandi valdkonna poliitikakujundamise pädevustest testiti väitega, et EL otsustab, mida kooli õpetatakse. Kui 68% õpilastest teadis, et see ei ole nii, siis ca 1/3 õpilaste teadmise, et EL tegeleb liikmeriigi kooli õppekava

koostamisega, näitab, et EL ja liikmesriikide pädevusi erinevates poliitikavaldkondades tuleb ainekavas käsitleda. Arvestada tuleb, et ilmselt on just haridusvaldkond see, mida õpilased kõige paremini tunnevad.

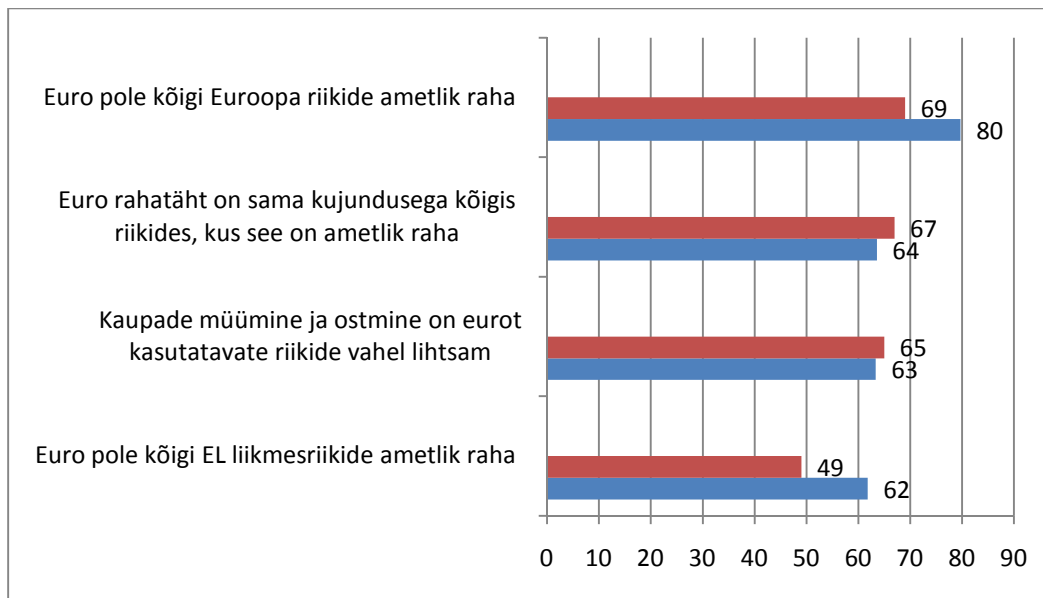
Joonis 3. Teadmised EL seadustest ja poliitikast. Õigesti vastanud õpilaste % Eestis ja Euroopas keskmiselt.

Inimeste vaba liikumise temaatika puhul esitati õpilastele neli väidet, millest tuli valida üks õige: kas EL kodanik võib õppida ilma eriloata mistahes EL liikmesriigis, reisida ilma isikuttõendava dokumendita mistahes EL liikmesriigis, töötada ilma eriloata mistahes EL liikmesriigis või hääletada mistahes EL liikmesriigi parlamendivalimistel. Selgub, et õpilaste teadmised olid suhteliselt madalad nii Eestis kui kogu Euroopas. Eesti õpilastest vastasid õigesti 31%, kusjuures 41% vastas, et EL kodanikud võivad reisida ilma isikuttõendava dokumendita mistahes liikmesriiki. Üldine teadmatumus on üllatav, sest võiks arvata, et õpilasi edasiõppimisega seotud küsimus huvitab. Antud küsimustikule vastasid õpilased vanuses 14-15 aastat, see selgitab, et selles vanuses õpilased ei ole veel uurinud oma tulevikuvõimalusi väljaspool koduriiki. Võimalik, et nad on teadlikumad, kui hakkavad otsima kõrghariduse omandamise võimalusi.

2.4.1.3. Ühisraha euro

Kolmas osa Euroopa mooduli küsitlusest mõõtis õpilaste teadmisi EL ühisvaluuta euro kohta. Euroga seotud küsimustele vastasid Eesti õpilased paremini või samal tasemel võrreldes Euroopa noorte vastusega keskmiselt (Joonis 4). Küllalt hästi teati, et euro ei ole kõigi Euroopa

riikide ametlik raha (80% õpilastest). Sama küsimuse osas EL liikmesriikide osas teadlikkus juba oluliselt langes, 62% õpilastest teadis, et euro ei ole kõigi EL liikmesriikide ametlik raha. Ca 2/3 Eesti õpilastest teadis, et euro rahatäht on sama kujundusega kõigis liikmesriikides ja euro lihtsustab kaubandustegevust liikmesriikide vahel. Üldiselt on õpilaste teadlikkus eurost päris hea, kuid näib, et spetsiifilisemates punktides vajavad ühtne rahapoliitika ja selle eesmärgid EL tasandil eraldi käsitlemist.

Joonis 4. Teadmised eurost. Õigesti vastanud õpilaste % Eestis ja Euroopas keskmiselt.

2.4.1.4. Eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste teadmiste võrdlus

Uuringu raames on ilmnud, et eesti ja vene õppekeelega koolide õpetajate tegutsemispraktikad ning õpilaste hoiakud on tihti oluliselt erinevad. Tabelis 5 on välja toodud eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste õigete vastuste jagunemine kõigi küsimuste osas, kus hinnati nende teadmisi Euroopa Liidust (Euroopa Liit ja institutsioonid, poliitika ning euro).

Näeme, et üldiste Euroopa Liidu ja selle institutsioonide teadmiste puhul on vene koolide õpilaste õigete vastuste osakaal suurem nelja küsimuse või väite osas kui eesti õppekeelega koolide õpilaste vastused. Seejuures õigeid vastuseid andnud õpilaste hulk ei ole väga olulisel määral erinev. Ka teadmiste struktuur on sarnane – pigem teatakse üldfakte ning ei teata spetsiifilisi fakte. Siiski ilmneb, et vene koolide õpilaste teadmised on oluliselt paremad selles osas, et kes saavad Euroopa Parlamendi valimistel hääletada ning et riik peab olema demokraatlik selleks, et saaks EL-iga liituda. Eesti õpilased teavad oluliselt paremini, kus toimuvad Euroopa Parlamendi istungid. Üldiselt tundub, et eesti ja vene koolide õpilaste teadmiste vahel ei suuri erinevusi üldfaktide (üldteadmiste) osas, kuid spetsiifilisemates teadmised on vene koolide õpilastel paremad.

Tabel 5. Eesti ja vene õppekeelega õpilaste teadmised Euroopa Liidust. % õpilastest, kes vastasid õigesti

		Eesti kool	Vene kool
Euroopa Liit ja tema institutsioonid	EL lipp	99	99
	Riik kuulub EL-i	95	99
	EL riikide vahel toimib majanduslik ja poliitiline partnerlus	93	91
	Kui riik astub EL-i, saavad inimesed uusi poliitilisi õigusi	72	77
	Euroopa Parlamendi istungid toimuvad Brüsselis	72	52
	EL võib tulevikus laieneda	60	59
	Liikmesriik finantseerib EL-i vastavalt oma rikkusele	50	57
	EL-is on 27 liikmesriiki	52	45
	Euroopa Parlamendi valimistel hääletavad liikmesriikide kodanikud	31	41
	Liitumaks EL-iga peab riik olema demokraatlik	23	49
EL seadused ja poliitikad	EL püüdleb rahu, heaolu ja vabaduse edendamise poole oma territooriumil	94	87
	Kõik EL liikmesriigid on allkirjastanud Euroopa inimõiguste konventsiooni	91	86
	EL on vastu võtnud seadusi saastuse vähendamiseks	81	72
	EL otsustab, mida sinu koolis õpetatakse	69	65
	EL maksab oma liikmesriigi farmeritele raha, et nad kasutaksid keskkonnasõbralikke põllumajandusmeetodeid	53	21
	EL kodanikud võivad õppida eriloata mistahes liikmesriigis	33	30
Ühisraha euro	Euro pole kõigi Euroopa riikide ametlik raha	83	69
	Euro rahatäht on sama kujundusega kõigis riikides, kus see on ametlik raha	63	72
	Kaupade müümine ja ostmine on eurot kasutatavate riikide vahel lihtsam	66	57
	Euro pole kõigi EL liikmesriikide ametlik raha	65	51

Euroopa Liidu seaduste ja poliitikate osas ilmneb aga selgelt, et kõikide küsitud küsimuste osas on eesti õppekeelega koolide õpilaste teadmised paremad. Kõige suurem vahe on põllumajanduspoliitika valdkonnas, kus õiget vastust väitele teadis 53% eesti ja 21% vene koolide õpilastest. Ka siin on teadmiste struktuur sarnane, st valdkonnad, mille puhul on teadmised paremad ja valdkonna, mille puhul on teadmised kehvemad on eesti ja vene koolides samad.

Ühisraha euro puhul on samuti eesti õppekeelega koolide õpilaste teadmised paremad kõigi küsimuste osas, va euro rahatähe ühesugusus kõikides riikides. Seega võib kokkuvõtteks öelda, et üldteadmiste ja institutsioonide osas pole eesti ja vene koolide õpilaste vahel väga suuri erinevusi. Mõningal määral on vene koolide õpilaste teadmised spetsiifilistest faktidest paremad. Seevastu EL poliitikate ja euro osas on eesti koolide õpilaste teadmised pisut

paremad. See võib viidata sellele, et vene koolides on temaatikat käsitletud enam üldprintsipiide tasandil ja eesti koolides sügavamal tasandil erinevate poliitikavaldkondade osas.

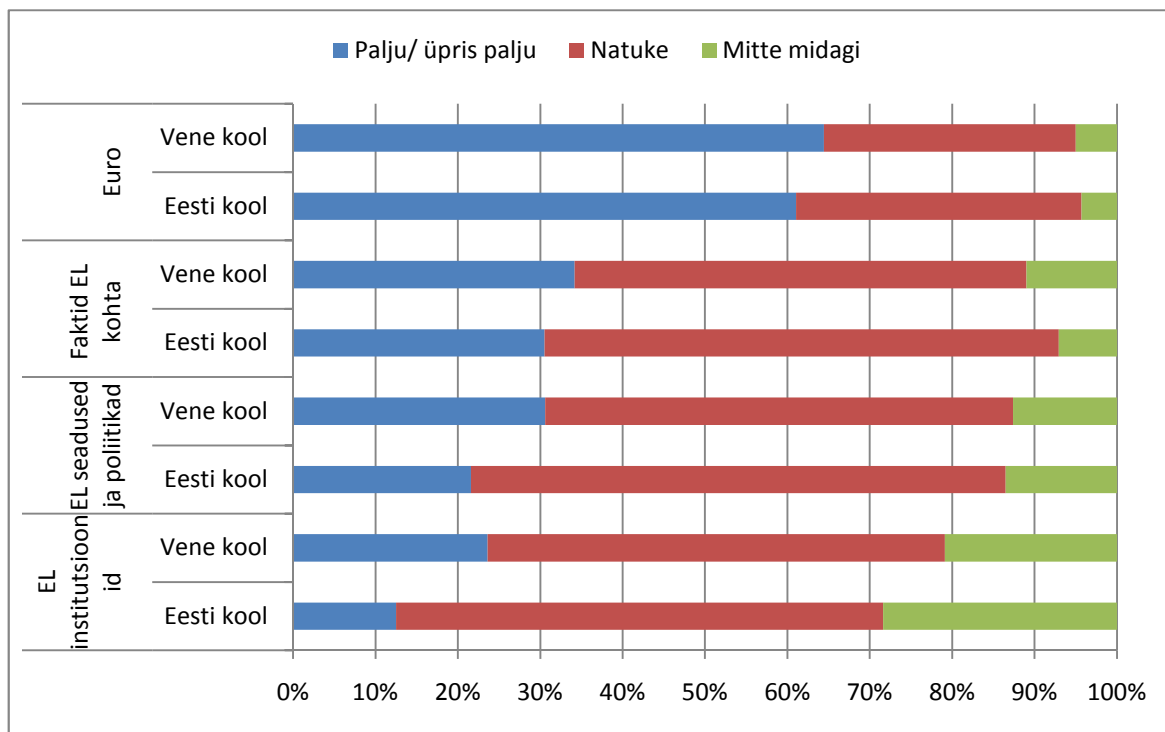
2.4.1.5. Õpilaste enda hinnangud oma teadmiste kohta

Kui eelmised küsimused mõõtsid õpilaste tegelikku teadmist erinevatest Euroopa Liidu valdkondadest, siis esitati neile ka küsimus saamaks teada, kuidas õpilased ise oma teadmisi erinevates valdkondades hindavad. Joonisel 4 on õpilaste hinnangud oma teadmistele välja toodud võrrelduna eesti ja vene õppekeelega koole.

Kõige paremaks hindavad õpilased oma teadmisi eurost, üle 60% õpilastest leiab, et nad teavad sellest valdkonnas palju või üpris palju. Erinevate EL-i puudutavate faktide osas hindab oma teadmisi heaks ca kolmandik õpilastest. Kõige vähem teavad õpilased oma hinnangul EL seadustest ja poliitikates ning institutsioonidest, ca 1/5 õpilasi hindas, et nad teavad nendest valdkondades palju või üpris palju. Vene õppekeelega koolide noored hindavad kõigis valdkondades oma teadmisi pisut kõrgemalt kui eesti õppekeelega koolide noored.

Samal ajal on näha, et institutsioonide ja faktide osas on reaalsed teadmised suhteliselt sarnased või vene koolide õpilaste teadmised pisut paremas. Seaduste ja poliitikate ning eruo-teemadel on eesti koolide õpilaste teadmised tegelikult paremad kui vene koolide õpilaste teadmised. Kuigi vene koolide õpilased ise arvavad, et nad teavad rohkem. Selline vastuolu näib toetavat järeldust, et vene koolides on valdkoda käsitletud üldisemalt, üldprintsipiide ja teadmiste tasandil, mis tõttu õpilased hindavad oma teadmisi ka kõrgemaks. Eesti koolides, aga sügavamalt, mis tõttu nende reaalsed teadmised on paremad kui nad seda ise hinnata oskavad.

Kuigi tegelikud teadmised varieerusid oluliselt sõltuvalt küsimusest, siis ikkagi näib, et õpilased on oma teadmiste hinnangutes pisut kriitilisemad kui on nende tegelikud teadmised. Ilmselt ei osata hinnata oma reaalseid teadmisi ning puuduvad süsteemsed arusaamad erinevatest EL poliitika valdkondadest. See võiks seletada, miks üksikutele küsimustele vastati tegelikult paremini kui hinnati oma teadmisi valdkonniti.

Joonis 5. Kui palju tead Sa järgnevatest teemadest? % õpilastest

2.4.2. Õpilaste hoiakud Euroopa ja euroopa asjade suhtes

Küsimustiku selle osa eesmärgiks oli saada ülevaade, mida teismelised arvavad Euroopast ja euroopa asjadest. Eesmärgiks oli saada teavet ennekõike õpilaste kognitiivsetest hinnangutest erinevate Euroopa ja Euroopa Liidu valdkondadest:

- õpilase ja tema kooli kohta,
- keeleoskuse ja hoiakute kohta keeleõppimise suhtes,
- erinevate Euroopa ühtsete poliitikate ja integratsiooni ning võrdsete võimaluse osas,
- Euroopa Liidu laienemise kohta.

Küsimustiku selles osas esitati kahte tüüpi küsimusi:

- 1) hoiakute küsimused**, nendele vastamisel esitati õpilastele rida väiteid. Selle variandi korral polnud õigeid ega valesid vastuseid. Õpilastel tuli markeerida vastus, mis sobis kõige enam tema hoiakutega.

Tüüpilised küsimused nägid välja järgmised:

Kelleks Sa ennast ise pead. Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega?

Täiesti nõus Nõus Pole nõus Pole nõus üldse nõus

Ma pean end eurooplaseks				
Ma olen uhke, et elan Euroopas				
Ma tunnen end kuuluvat Euroopa Liitu				

2) faktiküsimused, olid esitatud tegevuste kohta, mida õpilane teeb või on teinud. vastamisel tuli valida variant, mis on kõige tõenäolisem.

Kui tihti oled Sa kaasatud järgnevatesse tegevustesse?

	Mitte kunagi või peaaegu mitte kunagi	Iga aasta	Igakuiselt	Nädalati
TV vaatamine, et hoida end kursis Euroopa uudistega				
Ajalehtede lugemine, et hoida end kursis Euroopa uudistega				
Sõprade ja perega EL üle arutlemine				

2.4.2.1. Euroopa ja Euroopa Liidu identiteet

Mõistmaks õpilaste identiteeditunnetust Euroopa ja Euroopa Liidu osas esitati neile spetsiifiline küsimus (Tabel 6). Eesti õpilased kokku näitasid päris tugevaid positiivseid hinnanguid Euroopa identiteedi ja Euroopa Liidu osas. Samal ajal ilmnis oluline erinevus eesti õppekeele ja vene õppekeele koolide õpilaste tunnetustes. Peaaegu kõigi väidete osas olid vene õppekeele noorte positiivsed hinnangud madalamad kui eesti õppekeele noorte omad. Vene õppekeele koolide noored tunnetavad tugevamini pigem Euroopa kui Euroopa Liidu identiteeti. Samal ajal on nende identiteeditunnetus oluliselt madalam eesti õppekeele koolide noorte omast. Võrreldes Euroopa ja Eesti kodanikuks olemise tunnetust, siis siin peavad vene noored end oluliselt tugevamalt esmalt Euroopa ja seejärel Eesti kodanikuna kui eesti noored. See indikeerib, et vene noorte riigiidentiteet on madalam kui eesti noortel. Kui ainekava eesmärgiks oleks tasandada eesti ja vene noorte Euroopa identiteeditunnetust, siis tuleks venekeelsele ainekavale selles osas suuremat tähelepanu pöörata.

Tabel 6. Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega? % õpilasi, kes vastasid "täiesti nõus" ja "nõus"

	Eesti kokku	Eesti kool	Vene kool
Ma pean end eurooplaseks	90	92	80
Ma olen uhke, et elan Euroopas	90	91	85
Ma olen uhke, et minu maa kuulub Euroopa Liitu	87	89	77
Ma tunnen end kuuluvat Euroopasse	83	88	58
Ma tunnen end kuuluvat Euroopa Liitu	71	77	47
Ma pean ennast kõigepealt Euroopa kodanikuks ja seejärel maailmakodanikuks	69	73	53
Mul on rohkem ühist noortega, kes elavad Euroopa riikides, kui noortega, kes elavad väljaspool Euroopat	65	68	53
Ma pean ennast kõigepealt Euroopa kodanikuks ja seejärel Eesti kodanikuks	31	27	47

2.4.2.2. Kooli roll õpilastele Euroopa teemade vahendamisel

Õpilased tunnetavad kooli rolli Euroopa teemade vahendamisel peamiselt läbi õppimise ja üldinfo saamise. See väljendub ennekõike Euroopa riikide kunsti ja kultuuri õppimises (80% õpilastest andis positiivsed vastused) ning teabe omandamine Euroopa riikide ja seal toimuva kohta (71%) (Tabel 7).

Kooli rolli konkreetselt Euroopa ja eesti noorte kokkuviiamise osas hinnatakse juba madalamalt. Väitele „minu kool pakub mulle võimalust külastada Euroopa riike“ andis positiivse hinnangu 63% ja „kohtuda noortega teistest Euroopa riikidest“ 53% õpilastest. Veelgi madalamalt hinnati kooli rolli konkreetsete Euroopaga seonduvate kodanikupädevuste omandamise osas. Umbes pool õpilastest leidis, et kool pakub võimalust saada teada Euroopa riikide poliitiliste ja majanduslike probleemide kohta, saada teada, kuidas on elada (51%) või töötada (46%) teistes Euroopa riikides.

Seega õpilased tunnetavad kooli rolli pigem info andmises erinevate Euroopa riikide kohta ning vähem konkreetsete kodanikupädevuste omandamises osas. Just need praktilised teadmised ja oskused võiksid aga olla samuti väga olulised arvestades järjest suurenevat Euroopa sisest mobiilsust. Selle küsimuse puhul ei ilmnunud olulist variatiivsust eesti ja vene õppekeelega koolide osas.

Tabel 7. Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega? % õpilastest, kes vastasid "täiesti nõus" ja "nõus" küsimusele „Minu kool pakub mulle võimalusi ...“

Õppida tundma teiste Euroopa riikide kunsti ja kultuuri	80
saada interneti ja meedia vahendusel teavet teise Euroopa riikide kohta	71
saada teada, mis teises Euroopa riikides toimub	71
külastada teisi Euroopa riike	63
saada teada teise Euroopa riikide poliitiliste ja majanduslike probleemide kohta	58
Õppida tundma teiste Euroopa riikide spordielu	57
kohtuda noortega teistest Euroopa riikidest	53
saada teada, kuidas on elada teistes Euroopa riikides	51
saada teada, kuidas ma saaksin mõnes teises Euroopa riigis töötada	46

2.4.2.3. Euroopa keelte oskus ja hoiakud keele ja kultuuri õppimiseks

Keeleoskuse ja sellest tulenevalt hoiakute teada saamiseks oli ankeedis mitu küsimust. Esmalt uuriti õpilaste käest, kas nad on võimelised suhtlema mõnes teises Euroopa keeles, mis ei ole nende emakeel. Küsimusele vastas eesti õpilastest 90% „jah“ ja 10% õpilastest „ei“. Õpilastel, kes vastasid keeleoskuse küsimusele jaatavalt paluti hinnata, kui hästi nad mõnd Euroopa võõrkeel oskavad. Vastused jagunesid: väga hästi – 32%, hästi – 56%, mitte eriti hästi – 13%.

Õpilaste hoiakute väljaselgitamiseks keele ja kultuuri õppimiseks esitati neile küsimus: „Mil määral oled nõud järgmiste väidetega?“ järgmiste väidetega (Sulgudes eesti õpilaste vastuste %, kes vastasid „täiesti nõus“ ja „nõus“):

- a) Mõne Euroopa võõrkeele õppimine on oluline selleks, et reisida/ minna puhkama Euroopasse (96%)
- b) Mõne Euroopa võõrkeele õppimine võib lihtsustada töökoha leidmist (97%)
- c) Mõne Euroopa võõrkeele õppimine on oluline selleks, et töötada või õppida mõnes teises Euroopa riigis (97%)
- d) Mõne Euroopa võõrkeele õppimine aitab inimestel teisi Euroopa kultuure paremini mõista (88%)
- e) Kõik Euroopa noored peaksid õppima vähemalt kahte Euroopa võõrkeelt (78%)
- f) Koolid peaksid andma noortele rohkem võimalusi, et õppida teistes Euroopa riikides räägitavaid võõrkeeli (90%)

Nende vastuste pealt loodi rahvusvaheline teemaskaala, mille abil saab võrrelda õpilaste hoiakud Euroopa keelte õppimise suhtes. Skaala keskväärts on 50 ning sellest suurem skaalaväärts näitab suuremat ning madalam väärts väiksemat avatust keelte ja kultuuride õppimiseks. Tabelis 8 on välja toodud eesti õpilaste keeleoskuse tase ning Euroopa keele ja kultuuri õppimise hoiakute skaalaväärts.

Ilmneb selgelt tendents, et õpilased kelle Euroopa võõrkeele oskuse tase on parem, on ka positiivsemate hinnangutega Euroopa keelte ja kultuuride õppimise suhtes. Sama tendents ilmnes kõikides uuringus osalenud riikides. Taoline selge positiivne seos võiks olla argumendiks, miks võiks koos keeleõppega õppida ka vastava riigi kultuuri.

Tabel 8. Keeleoskuse tase ning hoiakud Euroopa keelte ja kultuuri õppimise suhtes.

Õpilaste mõne Euroopa võõrkeele oskuse tase	Õpilaste hoiakud Euroopa keelte õppimise suhtes
Ei ole võimeline suhtlema	48
Ei oska eriti hästi	50
Oskab hästi	52
Oskab väga hästi	54

2.4.2.4. Hoiakud liikumisvabaduste suhtes Euroopas ja Euroopa sisese rände piiramise suhtes

Analüüsimeks õpilaste hinnanguid inimeste liikumisvabaduste ja rände piiramise osas Euroopas esitati küsimus hulga temaatiliste väidetega (Tabel 9). Vastustest ilmneb, et üldiselt on eesti õpilastel väga positiivsed hoiakud Euroopa sisese rände osas. Üle 90% õpilastest leiab, et kõikide Euroopa riikide kodanikel peaks olema võimalus elada, töötada ja reisida kõikjal Euroopas. Samuti hinnatakse kõrgelt Euroopasisest mobiilsust kultuurikogumuste vahetamiseks.

Samal ajal on aga siiski päris suur hulk õpilasi, kes nõustuvad, et Euroopa sisene mobiilsus võib põhjustada riikidele erinevad probleeme. Nii leiab 65% õpilastest, et immigrantide tulekuga suureneb Eesti kodanike tööpuudus, 62% õpilastest, et töajõu liikumist tuleks piirata, et immigratsiooni vähendada, 53% õpilastest, et reisipiirangud on põhjendatud terrorismiga võitlemisega ning 39% õpilastest, et piiride sulgemine vähendaks kuritegevust.

Samal ajal tajutakse positiivseid ilminguid, mida inimeste mobiilsus kaasa toob, nt kõrge hinnangud töajõu vabale liikumisele ning selle positiivsele mõjule Eesti majandusele. Seega inimeste vabaliikumine oluline teema, mida tuleks eraldi käsitleda. Praegu näivad õpilased olevat pisut segaduses hindamaks Euroopa sisese positiivseid ja nõrku külgi. Kusjuures eesti ja vene õppekeele koolide puhul selle küsimuse puhul olulist erinevust ei ole.

Tabel 9. Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega? % õpilastest, kes vastasid "täiesti nõus" ja "nõus".

Euroopa riikide kodanikel peaks olema lubatud elada ja töötada kõikjal Euroopas	96
Euroopa kodanikel peaks olema vabadus reisida kõikjal Euroopas, et nad saaksid teisi Euroopa kultuure paremini mõista	94
On hea, et teistel eurooplastel lubatakse Eestis elada, sest nad toovad endaga kaasa erinevaid kultuure	84
Piirangud Euroopa kodanikele reisimiseks Euroopas takistavad inimestel Euroopat paremini tundma õppida	80
Luba Euroopa kodanikel siin töötada on hea Eesti majandusele	74
Luba teiste Euroopa riikide kodanikel siia tulla ja töötada toob kaasa kõrgema tööpuuduse Eesti kodanike seas	65
Tööjõu liikumist Euroopa riikide vahel tuleks piirata, muidu on mõned riigid varsti immigrante täis	62
Euroopa kodanike reisimine Euroopas peaks olema piiratum, aitamaks võidelda terrorismiga	53
Eesti kodanikud oleksid kuritegevuse eest paremini kaitstud, kui piir teistest Euroopa riikidest pärit immigrantidele kinni pandaks	39
Teised eurooplased, kes Eestis elavad, põhjustavad konflikte ja vaenu erinevast rahvusest inimeste vahel	37

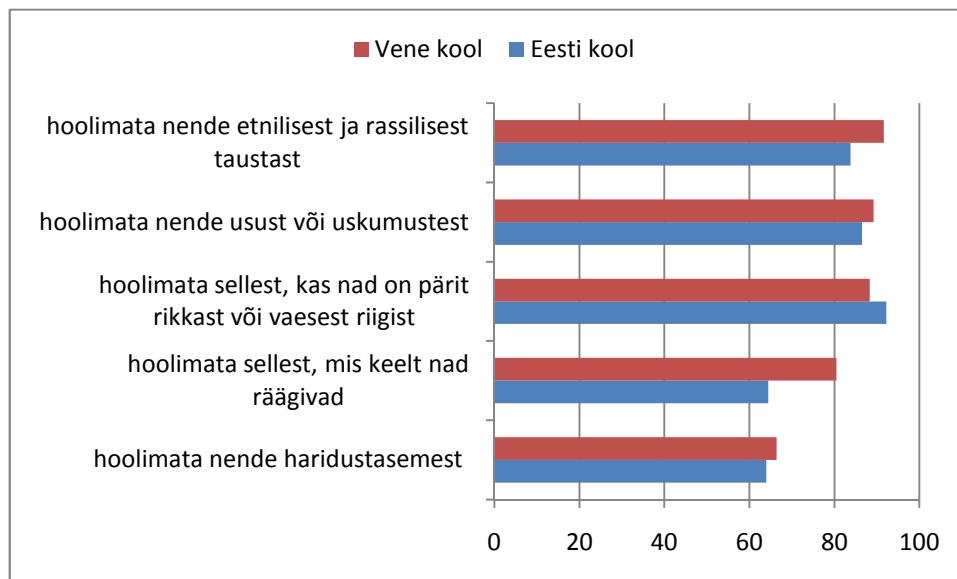
2.4.2.5. Hoiakud teiste Euroopa riikide kodanike võrdsete võimaluste suhtes

Õpilastele esitati ka eraldi küsimus hindamaks nende hoiakuid Euroopa riikide kodanike võrdsete võimaluse suhtes olenevalt nende etnilisest, usulisest või demograafilisest taustast. Siin ilmnes ka erinevusi eesti ja vene õppekeeleaga koolide hoiakute osas (Joonis 6).

Üldiselt on eesti noored teistest riikidest pärit kodanike osas küllaltki tolerantsed. Eriti immigrantide etnilise ja rassilise ja usulise ning päritolu riigi rikkuse tausta suhtes. Kõigi nende väidete puhul on positiivsete vastuste osakaal üle 80%. Pisut positiivsemad on esimese kahe väite osas vene õppekeeleaga koolide ja viimase väite osas eesti õppekeeleaga koolide noored.

Oluliselt madalamad on õpilaste hoiakud immigrantide võrdsete võimaluste tagamisele tulenevalt keelest, mida nad räägivad, ja tulenevalt nende haridustasemest. Esimese väite puhul eesti ja vene õppekeeleaga koolide hinnangud oluliselt varieeruvad, nii leiab ca 20% vene õppekeeleaga koolide õpilastest enam, et võrdsed võimalused tuleks elanikele tagada hoolimata keelest, mida nad räägivad. Immigrandi haridustaseme puhul nii eesti kui vene õppekeeleaga koolide õpilaste hulgas ca 65% neid õpilasi, kes leiavad, et olenemata haridustasemest tuleb Euroopa riikide kodanikel olema Eestis samasugused võimalused nagu Eesti kodanikel.

Seega on õpilased suhteliselt positiivsete hoiakutega võrdsete võimaluste tagamise osas Eestis. Samal ajal on hoiakud rangemad nende tegurite osas, mida on inimestel võimalik arendada: keeleoskus ja haridustase. Aspektide puhul, mida pole nii lihtsalt või üldse võimalik muuta – etniline ja rassiline taust, usk ja päritolu riigi rikkus – on õpilaste hoiakud sallivamad.

Joonis 6. Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega? % õpilastest, kes vastasid "täiesti nõus" ja "nõus" väitele „Euroopa riikide kodanikel, kes tulevad Eestisse, peaksid olema samasugused võimalused nagu Eesti kodanikel...“.

2.4.2.6. Hoiakud Euroopa ühtsete poliitikate ja Euroopa Liidu poliitilise ühendamise suhtes

Õpilaste seisukohtade hindamiseks Euroopa ühtsete poliitikate ja EL poliitilise ühendamise osas esitati neile samuti vastav küsimus hulga väidetega (Tabel 10). Vastustest ilmnevad vastuolud. Kui 89% eesti õpilastest leiab, et igal Euroopa riigil peaks olema vabadus ise otsustada oma asju, siis samal ajal leiab 85% õpilastest, et Euroopa riikidel peaks olema ühtne keskkonnapoliitika, 80% õpilastest, et peaks olema sarnane haridussüsteem ja 75% õpilastest, et riikidel peaks olema rohkem sarnaseid reegleid ja seaduseid. Samuti leiab 65% õpilastest, et Euroopa riigid kaotaksid osa oma identiteedist, kui nad oleksid osa ühest suurest poliitilisest ühendusest.

Tabel 10. Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega? % õpilastest, kes vastasid "täiesti nõus" ja "nõus"

Igal Euroopa riigil peaks olema vabadus otsustada oma asju ise	89
Euroopa riigid peaksid püüdma kehtestada ühtse keskkonnapoliitika	85
Euroopa riigid peaksid püüdma kehtestada sarnase haridussüsteemi	80
Oleks hea, kui Euroopa riikidel oleks rohkem sarnaseid reegleid ja seadusi	75
Kõigil Euroopa riikidel peaks olema ühesugune seisukoht, kui asi puudutab suhteid väljaspool Euroopat asuvate riikidega	67
Euroopa riigid kaotaksid oma identiteedi, kui nad oleksid osa ühest suurest poliitilisest ühendusest	65
Europarlament peaks ühel päeval asendama kõiki Euroopa riikide parlamente	29
Euroopa riikide riigipead (presidendid, kuningad, kuningannad) tuleks ühel päeval asendada kogu Euroopa presidendiga	24
Kui riigid astuvad Euroopa Liitu, siis nad peaksid loobuma oma valitsustest	22

Euroopa Liidu poliitilise ühendamise suhtes – ühine president, parlament ja valitsus – on õpilaste positiivseid hinnanguid juba oluliselt vähem, jäädes kõigi puhul alla 30%. Kui eelnevate küsimuste puhul ei olnud olulist erinevust eesti ja vene õppekeeleka koolide õpilaste hinnangute vahel, siis EL poliitilise ühendamise osas ilmnevad need selgelt. Nii näitavad eesti õppekeeleka koolide noored oluliselt negatiivsemalt hoiakut riigi poliitiliste institutsioonide asendamise osas ühtsete Euroopa Liidu poliitiliste institutsioonidega. Eesti noortest 25% leiab, et riik peaks pärast EL-i astumist oma valitsusest loobuma, samal ajal vene noortest on samale väitele positiivseid hinnanguid 47%, ühtse presidendi institutsiooni loomise suhtes on positiivsed hinnangud 21% eesti ja 39% vene õppekeeleka noortest. Väitele, et europarlament peaks asendama riikide parlamente annab positiivse hinnangu 18% eesti ja 41% vene õppekeeleka koolide õpilastest. Seega selgelt positiivsemad hinnangud Euroopa Liidu poliitilise ühendamise osas on vene õppekeeleka koolide noortel. See omakorda näitab, et nende tunnetus taoliste riigiinstitutsioonide osas ei ole nii tugev kui eesti noortel.

2.4.2.7. Hoiakud Euroopa ühtse majandus- ja rahapoliitika suhtes

Ühtse majandus- ja fiskaalpoliitika osas on õpilaste hinnangud erinevatele väidetele positiivsed ca 2/3 osas (Tabel 11). Kõige kriitilisemad ollakse selles osas, et kõikidel Euroopa riikidel peaks olema sama raha, seda toetab 56% õpilastest. Samal ajal ca 70% õpilasi tajub, et ühine raha suurendab majanduslikku tugevust ning kaalub üles negatiivsed ilmingud. Samuti leiab 69% õpilastest, et EL riikidel peaksid olema sarnased majanduspoliitika põhimõtted.

Seega näib, et õpilased tunnetavad majanduslikku ja rahanduslikku integratsiooni olulisemana kui poliitilist ühendamist. Arvestades, et see on tänase Euroopa Liidu peamine olemus, siis ilmselt tajuvad õpilased seda päris hästi. Väga suurt erinevust eesti ja vene õppekeeleka noorte

osas selles küsimuses ei ole. Kuigi vene noored on kõigi nelja väite osas paari protsendipunkti võrra positiivsemate hoiakutega.

Tabel 11. Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega? % õpilastest, kes vastasid "täiesti nõus" ja "nõus"

Kui kõigil Euroopa riikidel oleks üks raha, siis oleksid nad majanduslikult tugevamad	71
Liitumisel ühisrahaga nagu euro, on rohkem plusse kui miinuseid	70
Kõigil Euroopa Liidu riikidel peaksid olema ühesugused majanduspoliitika põhimõtted	69
Kõik Euroopa riigid peaksid võtma kasutusele euro	56

2.4.2.8. Hoiakud Euroopa Liidu edasise laienemise suhtes

Euroopa Liidu edasise laienemise osas leiavad eesti noored, et see on ennekõike kasulik selleks, et taga inimõigused (87%) ja demokraatiaväärtused (78%) (Tabel 12). Samuti leitakse, et suurem liikmete arv tagaks EL mõju kasvu maailmas (80%) ning liikmesriikidele suurema majandusliku kasu (76%). Pisut suletumad ollakse laienemise hoiakutes. Õpilastest 65-66% leiab, et kõik Euroopa riigid peaks olema EL liikmed või püüdlema selle poole ning 58%, et EL saavutab oma mõttekuse siis, kui kõik Euroopa riigid on selle liikmed.

Ka selle küsimuse puhul ilmnevad mõned erinevused eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste hoiakustes. Eesti noored väärtustavad pisut enam demokraatia (positiivseid hinnangud 79% eesti ja 72% vene õppekeelega koolide õpilaste puhul) ja õiguste väärtused (positiivseid hinnangud 88% eesti ja 83% vene õppekeelega koolide õpilaste puhul) EL laienemise puhul. Vene noored aga enam organisatsiooni mõjukuse kasvu. Positiivsed hinnangud väitele, et EL peaks haarama kõiki maid, et organisatsioonile oleks mõtet andsid 72% vene ja 55% eesti õppekeelega koolide õpilased. Samal ajal on aga ilmneb siis vastuolu, kuna vene noored on pisut negatiivsed laienemise osas (61% positiivseid vastuseid, et EL peaks laienema seni, kuni sinna kuuluvad kõik Euroopa riigid) kui eesti noored (67%).

Seega tundub, et laienemise osas hoiakud pisut varieeruvad ja sõltuvalt sellest, milline on kooli õppekeel. Sellest tulenevalt tuleks ka ainekava koostamisel erinevad rõhuasetused kujundada vastavalt sellele, milliseid laienemise aspekte soovitakse kommunikeerida.

Tabel 12. *Mil määral Sa nõustud järgnevate väidetega? % õpilastest, kes vastasid "täiesti nõus" ja "nõus"*

Euroopa Liidu laienemise plussiks on, et see õhutab liikmeks soovivaid riike austama inimõigusi	87
Euroopa Liidu mõju maailmas kasvaks, kui seal oleks rohkem liikmesriike	80
Euroopa Liidu laienemise plussiks on, et see õhutab liikmeks soovivaid riike olema demokraatlikud	78
Euroopa Liit peaks laienema, et rohkem riike saaks kasu nendest majanduslikest eelistest, mida liit toob	76
Euroopa Liit peaks laienema seni, kuni sinna kuuluvad kõik Euroopa riigid	66
Kõik Euroopa riigid peaksid pürgima Euroopa Liidu liikmeks	65
Euroopa Liit peaks haarama kõiki Euroopa maid, et organisatsioonil oleks mõtet	58

2.4.3. Ühiskonnaõpetus õpetajate silmis

Õpetajate poolt täidetud küsimustik andis muuhulgas vastuseid ka teemade kohta, millisena näevad nad koolide rolli tulevaste kodanike kasvatamisel, aga ka milliseid meetodeid ning abivahendeid nad koolis kasutavad, kui kindlalt end nendega tunnevad jne.

Enamike küsimuste puhul kasutati neljapallist Likerti skaalat, kus vastaja valis tema seisukohaga enim sobiva variandi. Ühe teema kohta käivad väited olid koondatud ühte küsimusse, mille juhatas sisse tutvustav lause. Üks tüüpiline küsimuse sõnastus kõigile kolmele vastaja rühmale nägi välja niimoodi:

Kui palju võetakse selles koolis järgmistes küsimustes otsuste langetamisel arvesse õpilaste arvamust? *Palun tee igas reas linnuke vaid ühte kasti.*

	<i>Suurel määral</i>	<i>Mõõdu- kalt</i>	<i>Vähesel määral</i>	<i>Üldse mitte</i>
Kuidas tundides õpetatakse?	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄
Mida tundides õpetatakse?	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄

Ühiskonnaõpetus on kodanikukompetentsi ja teadmiste kujundamise oluline allikas, mida teised tegevused nii koolis kui väljaspool kooli toetavad. Seetõttu on oluline analüüsida, mida ühiskonnaõpetuse eesmärkideks on seatud (Tabel 13).

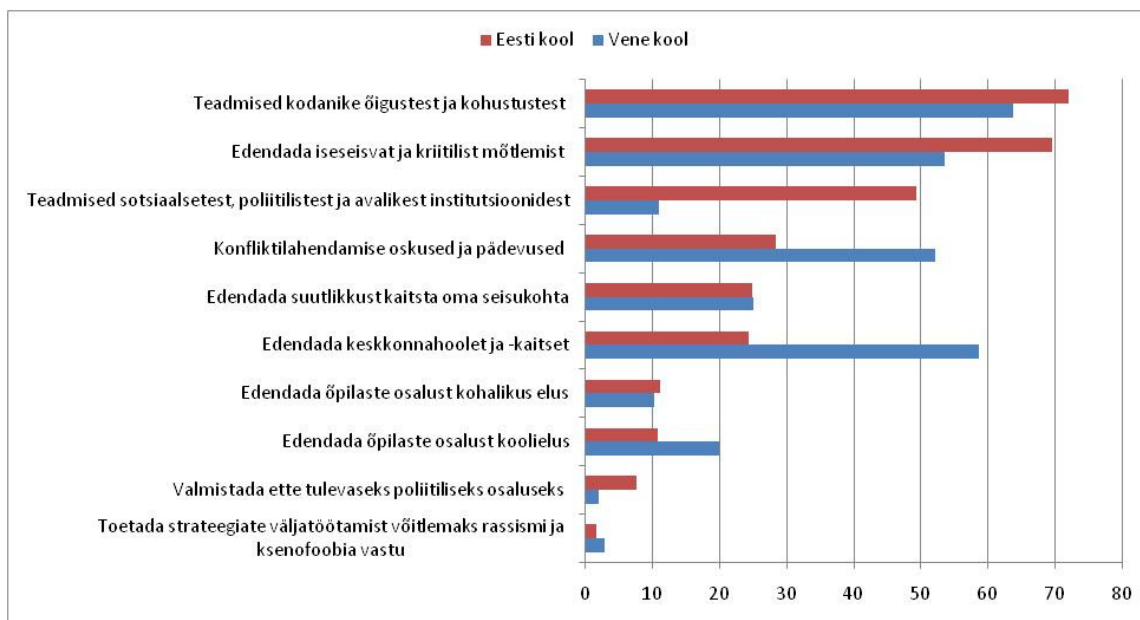
Ühiskonnaõpetuse eesmärkide analüüsi põhjal võib väita, et selle peamiseks rolliks peetakse kodaniku toimetuleku kujundamist, keskendudes õigusteadlikkuse ja iseseisva mõtlemise oskuse arendamisele. Samas ilmneb, et praktiliste oskuste arendamist, ennekõike läbi osaluse kohalikus ja koolielus, ei pea õpetajad kuigi oluliseks ühiskonnaõpetuse eesmärgiks. Seega näib,

et ühiskonnaõpetuse peamiseks eesmärkideks õppe sisu loojate arvates on kujundada arusaam sellest, kuidas riik toimib ja millised on kodaniku õigused-kohustused riigi toimeruumis. Praktilised tegevused, mis neid eesmärke võiks toetada, ei ole õppeeesmärkidenä prioriteetsed.

Tabel 13. Mida peate Teie ühiskonnaõpetuse kõige tähtsamateks eesmärkideks koolis? % õpetajatest

Teadmised kodanike õigustest ja kohustustest	71
Edendada iseseisvat ja kriitilist mõtlemist	66
Teadmised sotsiaalsetest, poliitilistest ja avalikest institutsioonidest	46
Edendada keskkonnahoolet ja -kaitset	30
Konfliktilahendamise oskused ja pädevused	30
Edendada suutlikkust kaitsta oma seisukohta	23
Edendada õpilaste osalust koolielus	13
Edendada õpilaste osalust kohalikus elus	12
Valmistada ette tulevaseks poliitiliseks osaluseks	7
Toetada strateegiate väljatöötamist võitlemaks rassismi ja ksenofoobia vastu	1

Eesti ja vene õppekeelela koolide õpetajate nägemus ühiskonnaõpetuse eesmärkidest on arvestatavalt erinev (joonis 7). Suurim on lahknevus sellest, kui oluline on kujundada õpilastes teadmisi sotsiaalsetest, poliitilistest ja avalikest institutsioonidest. Eesti koolides pidas seda oluliseks eesmärgiks 49%, vene õppekeelela koolides aga vaid 11 % õpetajatest. Samas on vene koolide õpetajate seas kaks korda enam neid, kes peavad oluliseks keskkonna teematikat ja konfliktilahendamise oskusi. Iseseisva ja kriitilise mõtlemisoscuse arendamist ja teadmisi kodanike õigustest ja kohustustest peavad eesti koolide õpetajad oma vene koolide kolleegidest olulisemaks.

Joonis 7. Mida peate Teie ühiskonnaõpetuse kõige tähtsamateks eesmärkideks koolis? Eesti ja vene õppekeelega koolide õpetajate vastuste %. (n=1863)

2.4.3.1. Õpetajate enesekindlus erinevate teemade õpetamisel

Ühiskonnaõpetuse eesmärgid peaksid olema kooskõlas õpetajate tugevustega. Võib eeldada, et teemades, mida õpetajad tähtsaks peavad, tunnevad nad ennast ka kindlamalt. See eeldus leidis kinnitust vaid osaliselt (Tabel 14). Kõige kindlamalt tunnevad eesti õppekeelega koolide õpetajad ennast keskkonna teemade käsitlemisel, mis samal ajal oli nende ühiskonnaõpetuse eesmärkides alles tähtsuselt viies. Vene õppekeelega koolide õpetajad tunnevad ennast kõige kindlamalt kodanike õiguste ja kohustuste temaatikas, mis nende jaoks oli ühtlasi kõige olulisem õppe-eesmärk. Õigustega seotud teemade (kodanikuõigused ja –kohustused, inimõigused, võrdõiguslikkus) puhul tunnevad ennast kindlamalt vene õppekeelega koolide õpetajad (va inimõigused), pidades seda õppe-eesmärkidena samas vähemtähtsaks kui eesti õppekeelega koolide õpetajad. Riigiinstitutsioonide toimimise teemades (hääletamine, põhiseadus ja poliitilised süsteemid), mis olid eesti koolide õpetajate puhul oluliselt selgem prioriteet, tunnevad nad ennast küll kindlamalt kui vene koolide õpetajad, kuid vahe ei ole nii suur nagu see oli õppe-eesmärkide seadmise puhul. Töösuhete, majanduse ning ettevõtluse, aga ka meediasuhete temaatikas on vene õppekeelega koolide õpetajad enesekindlamad kui eesti õppekeelega koolide õpetajad.

Tabel 14. *Kui kindlalt Te tunnete end järgmiste teemade õpetamisel? % ühiskonnaõpetuse, ajaloo ja geograafia õpetajatest, kes vastasid „väga kindlalt“ ja „üpris kindlalt“ (n=248)*

	eesti kool	vene kool
keskkond	90	82
erinevad kultuurid ja rahvusrühmad	81	80
Euroopa Liit	80	76
kodanikuõigused ja -kohtused	80	84
emigratsioon ja immigratsioon	77	72
inimõigused	77	70
meeste ja naiste võrdsed võimalused	72	77
põhiseadus ja poliitilised süsteemid	70	67
hääletamine ja valimised	68	55
üleilmne kogukond ja rahv.vah org-d	66	73
meediasuhtlus	64	69
majandus ja ettevõtlus	62	73
töövõtja ja tööandja õigused ja kohustused	52	66
vabatahtlik töö	48	45
õigusinstitutsioonid ja kohtud	41	36

Euroopa Liidu temaatikas, mis on olulisim käesolevas kontekstis, tunnevad õpetajad ennast valdavalt kindlalt. Siiski esineb ka siin variatiivsus eesti ja vene õppekeele koolide õpetajate enesekindluses. Eesti õppekeele koolide õpetajad tunnevad ennast „väga“ ja „üpris kindlalt“ Euroopa Liidu temaatikas 80% õpetajatest, vene õppekeele koolide õpetajad mõnevõrra vähem 76%. Euroopa Liidu temaatika eesti õppekeele koolide õpetajate enesekindluse järjestus kolmandal-neljandal koha, vene õppekeele koolide õpetajate puhul selgelt neljandal koha. See indikeerib veelgi, et eesti koolide õpetajate ettevalmistus teema käsitlemiseks on pisut parem kui vene koolide õpetajatel.

Kõige väiksem on õpetajate enesekindlus õigusinstitutsioonide ning vabatahtliku töö teemadel. Kohtute ja õigusinstitutsioonide puhul on tulemus vastuoluline, kuna riigiinstitutsioonide toimimise vallas tunni ennast üldiselt kindlalt. Vabatahtliku töö puhul seevastu on õpetajate ebakindlus mõistetav, kuna kodanikuaktiivsuse kasvatamist ei peetud ka aine õppe-eesmärgina tähtsaks. Tervikuna annavad tulemused aga selge sõnumi õpetajate täiendkoolituse vajadusest. Seejuures tasub tähele panna, et eesti ja vene koolide vajadused erinevad ka temaatiliselt.

2.4.3.2. Õpetamispraktikad

Ühiskonnaõpetuse didaktika puhul pole vähetahtis see, millised allikaid õpetajad tundide ettevalmistamisel kasutavad. Võrreldes eesti ja vene õppekeele kooli näeme, et kasutatavate allikate muster on sama – seda võiks nimetada õppekavakeskseks (Tabel 15). Kõige enam kasutatakse riiklikult kehtestatud ja koostatud materjale (õppekava, õpikud, ühiskonnaõpetuse

nõuded). 30-40% õpetajatest kasutavad lisaks ka erinevaid originaalallikaid ja -dokumente (nt seaduste tekstid, inimõiguste deklaratsioon jms), meedia ja infotehnoloogia ressursse ning enda koostatud materjale. Kõige vähem, umbes 5% õpetajaid, kasutab riiklike, mittetulunduslike ja erasektori organisatsioonide poolt koostatud ja avaldatud materjale. Eesti õppekeelega koolide õpetajad kasutavad erinevaid allikaid enam kui nende vene koolide kolleegid. Käesolev uuring ei võimalda vastata küsimusele, kas põhjuseks on tööstiil või venekeelsete abimaterjalide vähesus.

Tabel 15. *Kui suurel määral kasutate Te järgmisi allikaid planeerides 8. ja/ või 9. klassi ühiskonnaõpetuse tunde või ühiskonna-alaseid teemasid? % ühiskonnaõpetuse, ajaloo ja geograafia õpetajatest, kes vastasid „suurel määral“ (n=248)*

	eesti kool	vene kool
riiklik õppekava	79,9	76,1
õpikud	68,2	65,9
riiklikud ühiskonnaõpetuse nõuded	56	54,3
originaalallikad (nt seadused)	45,1	35,6
meedia	39,9	30,4
enda ideed või isetehtud materjalid	37,4	30,4
infotehnoloogia ressursid	36,5	39,1
erinevate organisatsioonide avaldatud materjalid	2,6	6,7

Ankeedis esitati õpetajatele küsimus, kui kindlalt nad ennast erinevates õppemetoodikates tunnevad. Üldiselt kõige kindlamalt tunnevad õpetajad ennast sellistes õpetamismeetodites nagu rühmatöö, klassiarutelu ja loeng. Nendes meetodites tundis ennast „väga kindlalt“ ja „üpris kindlalt“ ca 90% ja rohkem õpetajaid (Tabel 16). Loomingulisemates õppemeetodites – uurimistöö, rollimängud, laboratoorsed tööd, arvutipõhised tegevused – tunnevad ennast kindlalt ca 50-60% õpetajatest. Seega üldiselt tunnevad õpetajad ennast erinevate õpetamismeetodites pigem kindlalt.

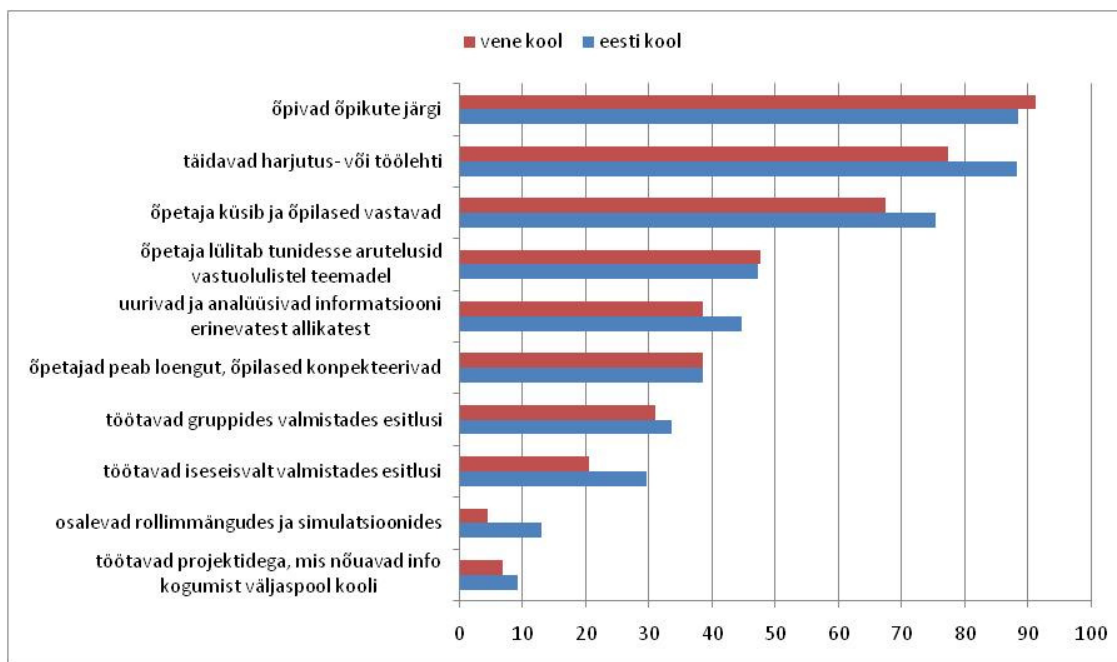
Vene ja eesti õppekeelega koolide puhul on mõningad erinevused. Kuigi erinevate õpetamismeetodite valdamise struktuur on sama, siis mõnevõrra tugevamalt tunnevad vene koolide õpetajad ennast IKT, laboratoorsete tööde ja probleemilahenduste puhul kui nende eesti koolide kolleegid. Eesti õpetajad tunnevad ennast kindlamalt aga kindlamalt uurimustöö ja klassiarutelude osas.

Korrelatsioonanalüüsiga testisime, kas õpetamismeetodikate valdamine on seotud õpetajate staažiga. Tulemused näitasid, et staaži pikkuse ning õpetamismeetodite vahel on väga nõrk positiivne seos kõigi õpetamismeetodite valdamise osas, välja arvatud arvutipõhised tegevused. See tähendab, et pikema staažiga õpetajad tunnevad ennast õpetamismeetodikates kindlamalt. Ainult arvutipõhiste tegevuste osas tunnevad ennast kindlamalt lühema staažiga, seega eeldatavalt nooremad õpetajad.

Tabel 16. *Kui kindlalt Te end järgmistes õpetamismetoodikates või -viisides tunnete? Õpetajate „väga kindlalt“ ja „üpris kindlalt“ vastuste %*

	KOKKU	Eesti kool	Vene kool
Rühmatöö	90,4	90	91,7
Klassiarutelu	88,1	88,6	84,9
Loeng	87,2	87,4	86,8
Probleemilahendus	78,8	77,5	85,2
Uurimustöö	59,1	60,2	53,9
Rollimängud, simulatsioon	56,8	54,6	67,6
Laboratoorsed tööd	51,4	49	63,7
Arvutipõhised (IKT) tegevused	50,1	47,7	61,8

Uurimisime ka milliseid õpimeetodeid õpetajad tundides realselt kasutavad. Peamiselt kasutatakse klassikalisi meetodeid nagu õpikute järgi õppimine, harjutuslehtede täitmine ja õpetaja küsimused õpilastele (Joonis 8). Samal ajal uuendusmeelsed õpimeetodid – väljaspool kooli informatsiooni kogumist eeldavad projektid, rollimängud ja simulatsioonid, esitlused – leiavad sagedast kasutamist vaid väheste õpetajate poolt. Väga olulisi erinevusi eesti ja vene õppekeeleaga koolide vahel pole, õpikute järgi õppimist kasutatakse vene koolides pisut enam. Võiks eeldada, et uuenduslike õpimeetodite vähene kasutamine tuleneb õpetajate vähesest enesekindlusest nende meetodite valdamise osas. Õpetajate vastused seda eeldust aga ei kinnita – vähemalt üle 60% tunneb ennast kindlalt nt rollimängude ja uurimustööde korraldamises, samal ajal jääb nende õpimeetodite reaalne kasutamine uuringu kohaselt üsna väheseks. Seda, et õpimeetodite mittevaldamine pole põhjuseks nende kasutamisel, kinnitab ka korrelatsioonanalüüs, kus meetodikate tundmine ei seostunud ühegi tundides kasutatava õpetamispraktikaga. Järelikult peituvad põhjused, miks neid metoodikaid ei kasutata, mujal. Tõenäolisteks põhjusteks võivad olla tihe ainekava ja õpetajate ajanappus, mis ei jäta võimalust loominguliste õpimeetodite rakendamiseks. Realselt kasutatavad õpimeetodid ei korreleeru statistiliselt oluliselt ei õpetajate vanuse ega staažiga. Seega ei leia kinnitust, et nooremad õpetajad oleksid avatumad uuendusmeelsemate õpimeetodite kasutamise osas või vanemad õpetajad peaksid lugu traditsioonilistest õpimeetoditest.

Joonis 8. Kui tihti teevad õpilased järgmisi tegevusi Teie 8. ja/või 9. klassi ühiskonnaõpetuse, ajaloo või geograafia tundides? % ühiskonnaõpetuse, ajaloo ja geograafia õpetajatest, kes vastasid „sageli“ ja „väga sageli“ (n=248)

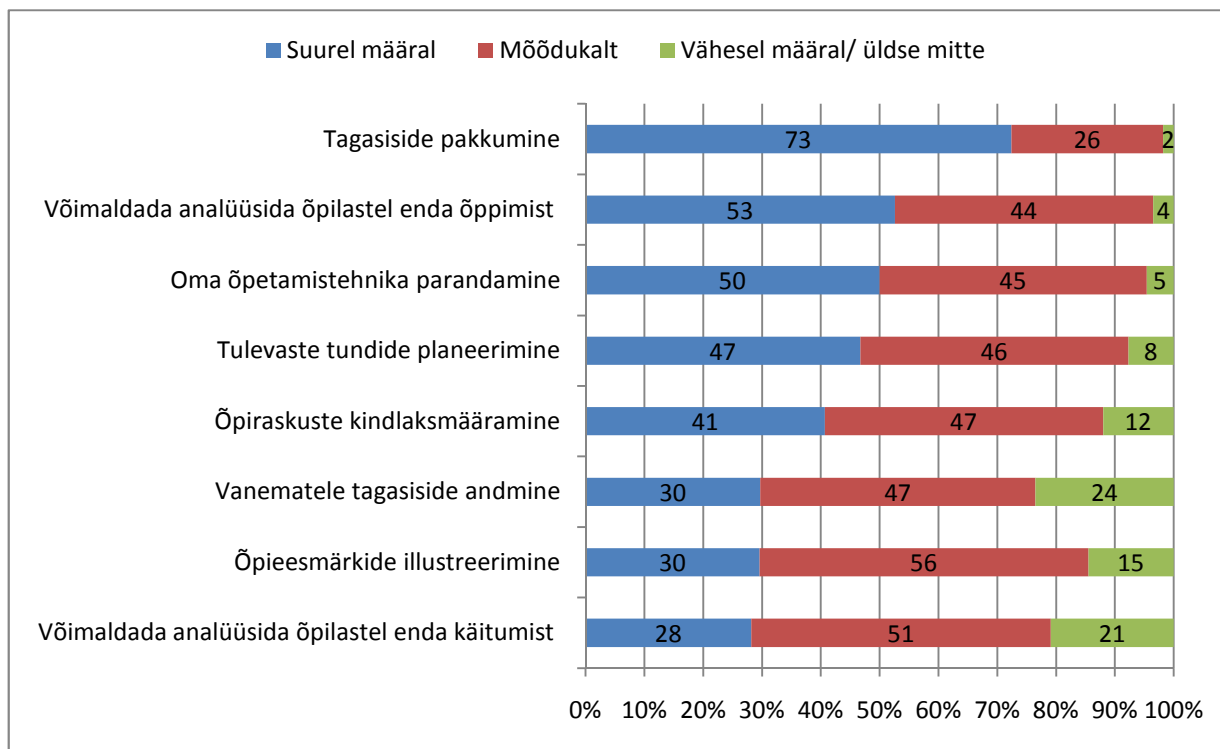
Õppeprotsessi üheks oluliseks osiseks on ka teadmiste kontrollimine ja õpilastele tagasiside andmine. Uuringus küsiti õpetajate käest, millised meetodeid nad ühiskonnaõpetuse, ajaloo ja geograafia tundides hindamiseks kasutavad. Selgelt kõige enam kasutatakse kirjalikke teste ja kontrolltöid, mida kasutavad 84% eesti ja 73% vene õppekeelega koolide õpetajad „sageli“ ja „väga sageli“ (Tabel 17). Järgnevad kirjalikud kodutööd, mida kasutab pisut üle 40% nii vene kui eesti koolide õpetajatest sageli. Tulemusteste (valikvastustega, õige ja vale vastuse valimine jms) kasutavad peaaegu kaks korda enam eesti õppekeelega koolide õpetajad kui nende vene koolide kolleegid. Hindamismeetodid, mis võiksid olla õppeprotsessi osa – õpilaste enesehindamine, kaasõpilaste poolne hindamine – kasutatakse vähe. Vaid ca 10% eesti õpetajatest ja alla 2% protsendi vene koolide õpetajatest. Mõnevõrra enam, ca ¼ õpetajatest kasutab suulisi teste, mis oma iseloomult võiksid samuti olla õppeprotsessi ja hindamise integreeritud versioon. Seega võib öelda, et hindamisel domineerivad traditsioonilised hindamismetoodikad ning vähe on seotud hindamine õppeprotsessiga.

Tabel 17. *Kui sageli kasutate Te 8. ja/või 9. klassis ühiskonnaõpetuses, ajaloos või geograafias hindamiseks? õpetajate „sageli“ ja „väga sageli“ vastuste %*

	Kokku	Eesti kool	Vene kool
kirjalikke teste/ kontrolltöid	82	84	73
kirjalikke kodutöid	41	41	43
tulemusteste	39	42	26
suulisi teste	23	23	23
õpilaste vaatlemist	20	20	18
õpilaste enesehindamist	10	12	0
kaasõpilaste-poolset hindamist	9	10	2
projekte	8	7	9

Uuriti ka, millisel viisil ja kui palju õpetajad kasutavad hindamiste tulemusi. Selgelt kõige enam kasutavad õpetajad hindamistulemusi õpilastele tagasiside pakkumiseks (Joonis 9). Järgneb õpilaste eneseanalüüs, mis tegelikult ei haaku niivõrd eelmise järelausega, kuivõrd selliseid hindamismeetodeid, mis võimaldaksid samal ajal õppida, kasutati suhteliselt vähesel määral. Enam vähem samal tasemel kasutatakse hindamistulemusi oma õpetamistehnika parandamiseks ja tulevaste tundide planeerimiseks. See viitab, et hindamine on oluliseks sisendiks õpetaja jaoks õppeprotsessi ettevalmistamisel. Arvestades, et küsimus oli suunatud 8. klassi õpilaste hindamistulemuste kasutamisele, on väga üllatav, et vanematele tagasiside andmine on oluliselt vähem kasutatav. Seejuures ca ¼ õpetajatest ei kasuta selliselt hindamistulemusi üldse või kasutab vähesel määral. Võiks eeldada, et 8. klassi õpilane ei ole oma õppetegevuses veel nii iseseisev, et vanemate kontroll ja osalus selles nõnda väikseks on õpetajate poolt arvatud. Suhteliselt vähe kasutatakse hindamistulemusi ka õpieesmärkide illustreerimiseks ja õpilastel oma käitumise hindamise analüüsimiseks. Võimalik, et nende meetodite puhul kardetakse õpilaste enesehinnangut pärssida ja seetõttu sellest hoidutakse.

Kontrollisime ka kas ja kuidas korreleeruvad hindamispraktikad ja nende tulemuste kasutamine. Väga nõrk statistiliselt oluline positiivne seos oli vanematele tagasiside andmise ja tulemustestide ning õpilaste vaatlemise vahel. Nõrk negatiivne korrelatsioon õpilaste enesehindamise ja kaasõpilaste poolse hindamise ning õpieesmärkide illustreerimise vahel. St õpieesmärkide illustreerimiseks neid meetodeid pigem ei kasutata. (Kõik korrelatsioonikordajad väiksemad kui 0,170). Seega peaaegu olematust korrelatiivsest seosest hindamise ja selle tulemuste kasutamise vahel ning nõrkadest ilmnenuid seostest kinnitub siit taas, et hindamise eesmärk on peamiselt teadmiste kontroll ning hindamist ei kasutata õppeprotsessi osana.

Joonis 9. Mil määral Te kasutate oma kaheksanda klassi õpilaste hindeliste tööde tulemusi järgmistel eesmärkidel? Õpetajate vastuste %.

Analüüsisime ka õpimeetodite ja hindamismeetodite vahelist suhet (Tabel 18). Eesmärgiks oli uurida, kas esineb seoseid erinevate õpimeetodite ja hindamismeetodite vahel. Selgub, et traditsiooniliste õpimeetodite kasutamine korreleerub traditsiooniliste hindamismeetoditega. Samal ajal uuendusmeelsed õpimeetodid korreleeruvad hindamismetoodikatega, mis on enam suunatud õppeprotsessi toetama. Sellest võime järeldada, et üldiselt kasutatakse hindamismetoodikat, mis on vastav õpimeetodile. See indikeerib taas, et metoodikate valdamine õpetajate poolt on hea. Ilmselt näitab see, et ainekavade koostamisel tuleks kohe planeerida neisse ka uuendusmeelsemaid ja loominguilisemaid õpimeetodeid, mille hindamist on võimalik samuti kasutada õppeprotsessi osana.

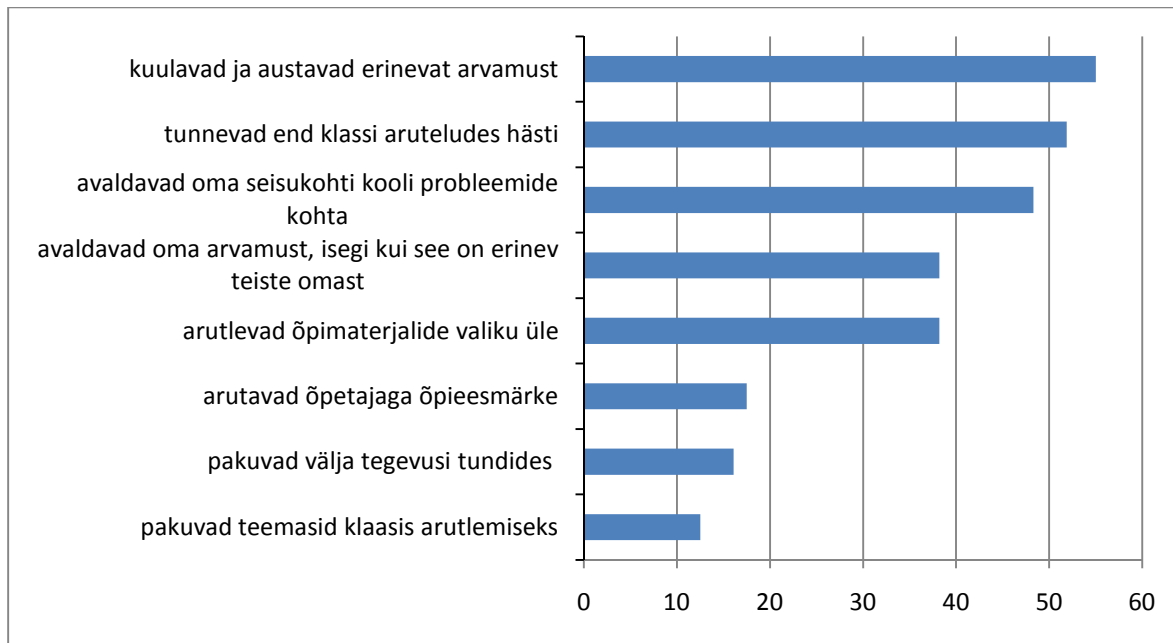
Tabel 18. Õpimeetodite ja hindamismeetodite korrelatsioon.

Millised hindamismeetodeid kasutatakse	kirjalikke teste/ kontrolltöid	kirjalikke kodutöid	tulemusteste	suulisi teste	õpilaste vaatlemist	õpilaste enesehindamist	kaasõpilaste-poolset hindamist	projekte
Milliseid õppemeetodeid kasutatakse								
töötavad projektidega, mis nõuavad info kogumist väljaspool kooli	0,52	0,077	-0,033	0,195*	0,209**	0,202**	0,223**	0,481**
osalevad rollimängudes ja simulatsioonides	-0,095	0,051	0,023	0,249**	0,235**	0,376**	0,330**	0,332**
töötavad iseseisvalt, valmistades esitlusi	0,41	0,160*	0,011	0,123	0,159*	0,238**	0,259**	0,193**
töötavad gruppides, valmistades esitlusi	-0,103	0,089	0,099	0,169**	0,188**	0,221**	0,256**	0,159*
õpetajad peab loengut, õpilased konspekteerivad	0,259**	0,085	0,169**	0,162**	-0,077	-0,026	-0,133*	0,033
uurivad ja analüüsivad erinevatest allikatest teavet	-0,85	0,145*	0,126*	0,175**	0,199**	0,224**	0,187**	0,323**
õpetaja viib läbi arutelusid vastuolulistel teemadel	0,223**	0,148*	0,025	0,152**	0,119	0,003	-0,077	0,211**
õpetaja küsib ja õpilased vastavad	0,271**	0,197**	0,087	0,263**	0,015	-0,011	-0,006	0,043
täidavad harjutus- või töölehti	0,285**	0,298**	0,247**	0,049	0,047	0,067	0,056	-0,022
õpivad õpikute järgi	0,249**	0,142*	0,270**	0,097	0,015	-0,056	-0,049	-0,02

Statistiline olulisus: ** $p \leq 0,01$; * $0,01 < p \leq 0,05$

2.4.3.3. Koolikeskkond

Õppimine on kahepoolne protsess, seepärast on lisaks õpetajate poolt rakendatavatele meetoditele tähtis ka see, kuidas õpilased tunnis kaasatud on. Õpilaste tunniaktiivsuse analüüsimiseks esitati õpetajatele 8 väidet selle kohta, kuidas õpilased end klassiaruteludes tunnevad ja kas nad näitavad üles omaalgatust tunni läbiviimisel. Õpetajate hinnangul on levinuim viis õpilaste aktiivseks osalemiseks tundides oma arvamuse avaldamine ja osalemine aruteludes (Joonis 10). Umbes pooled õpilastest tunnevad end probleemide arutamise juures hästi, sest teavad, et nende arvamust respektieritakse. Siiski julgeb oma arvamust sageli välja öelda alla 40% õpilastest juhul kui see erineb valitsevast seisukohast. Õpilaste osalus tundide sisu määramisel on väike. Vaid 13-18% õpetajatest märkis, et õpilased pakuvad välja tunnitegevusi või –teemasid ja arutavad õpieesmärke. Eesti ja vene õppekeele koolide puhul õpilaste tunniosaluse hindamisel olulist erinevust õpetajate vaadetes ei ole.

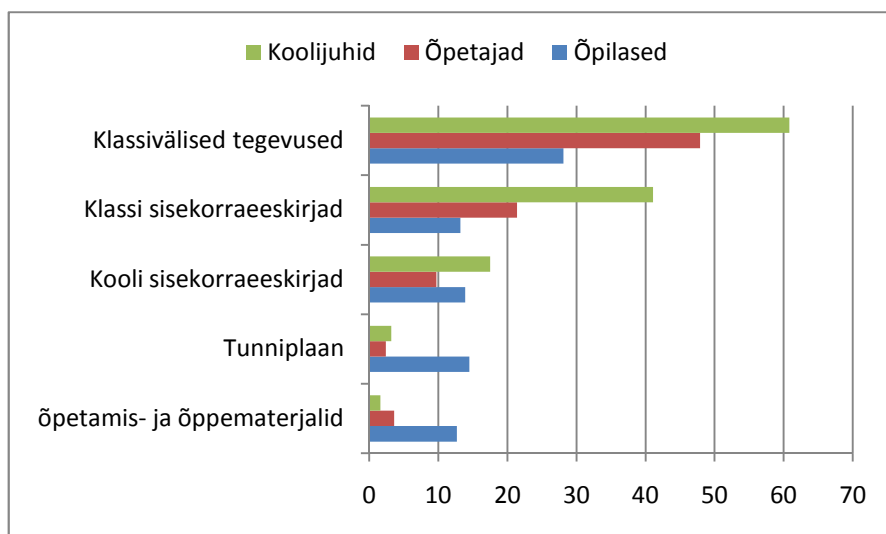
Joonis 10. Kui paljud kaheksanda klassi õpilased Teie tundides ? % õpetajaid, kes vastasid „kõik või peaaegu kõik“ ja „enamik“ (n=1863)

Analüüsimeks õpetajate osalust koolielus küsiti neilt, kas nad osalevad kooli arengu kavandamises, teevad kolleegidega koostööd või omavad õpetamisväliseid kohustusi? Selgub, et õpetajate tegevuses domineerib ennekõike individuaalne tegevus õppetöö läbiviimisel ning ühine või terve kooli huvides tegutsemine on tagasihoidlikum (Tabel 19). Erinevate väidete puhul jäi vastused õpetajate osaluses 60-80% vahele. Vene õppekeelega koolide õpetajad on kõigis kogu kooli puudutavates küsimustes enam panustanud, samas eesti õppekeelega koolides panustavad õpetajad kooliellu ja koostöösse õppetegevuse kavandamisel ja õpetamisväliste kohustuste võtmisega. Näib, et kogu kooli hõlmavates tegevustes on vene koolide õpetajad pisut aktiivsemad, samas individuaalsete tegevuste puhul eesti koolide õpetajad.

Tabel 19. Kui paljud selle kooli õpetajad on käesoleval õppeaastal ...? Õpetajate vastuste kõik või peaaegu kõik ja enamik %. (n=1863)

	Eesti kool	Vene kool
toetanud distsipliini terves koolis	85,2	95,8
lahendanud õpilaste vahelisi konflikte	77	79,8
julgustanud õpilaste osalust koolielus	76,1	82,8
teinud koostööd õppetegevuse kavandamisel	66,5	57,3
osalenud kooli arengukava koostamises	62,9	68,4
osalenud kooli arendustegevuses	55,1	67,3
võtnud õpetamisväliseid kohustusi	39,8	25,8

Demokraatlikuks võib pidada kooli, kus sotsiaalne kliima on hea ja koolipere liikmetel on võimalik osaleda otsuste kujundamises. Järgnevalt analüüsime, kuidas erinevad osapooled hindavad õpilaste seisukohtade arvestamist koolielu puudutavate otsuste langetamisel. Õpilased leiavad, et nende arvamust õppe sisu määramisel ja õppematerjalide valikul võetakse rohkem kuulda kui see tegelikult nii on (Joonis 11). Muudes küsimustes on õpilased selgelt kriitilisemad kui koolijuhid ja õpetajad. Kuigi konsensuse alusel kehtestatud tegutsemisraamistik võiks tagada ka selle edukama rakendumise, on üllatav suhteliselt suur varieeruvus arusaamades, kuivõrd võetakse kooli ja klassi sisekorraeskirjade kehtestamisel arvesse õpilaste arvamust. Klassiväliste tegevuste osas võiks õpilaste arvamusega arvestamine olla printsiip, kuid vastused seda ei kinnita. Miks ei võiks õpilaste otsustusõigus nendes tegevustes määrav olla, on väga keeruline seletada.

Joonis 11. *Kui palju võetakse koolis järgmistest küsimustes otsuste langetamisel arvesse õpilaste arvamust. % koolijuhte (n=126), õpetajaid (n=1863) ja õpilasi (n=2743), kes vastasid „suurel määral“.*

Õpetajate hinnangud õpilaste käitumisele ja läbisaamisele koolis on väga positiivsed (Tabel 20). Kuigi vaid 12% ja vähem õpetajaid leiab, et „kõik või peaaegu kõik“ õpilased käituvad hästi ja alluvad koolikorraale, siis lisades „enamiku“ õpilaste positiivse käitumise hinnangu katab see juba üle 90% õpetajate arvamuse. See näitab, et ka kooli pedagoogiline personal on üldiselt õpilaste käitumisega rahul. Ka ca 2/3 õpilastest pidas oma suhteid õpetajatega heaks või väga heaks. Seega tundub, et kooli sotsiaalne keskkond on nii õpetajate kui ka õpilaste silmis usaldusväärne. Siiski viitab 11% õpetajate vastus, et kümnendik õpilasi on tõrjutud ning ei tunne ennast koolipere liikmena. Maa- ja linnakoolide ning eesti ja vene koolide vastajate vahel olulist erinevust pole.

Tabel 20. *Kui paljud selle kooli õpilased Teie arvates % õpetajatest (n=1863)*

	Kõik või peaaegu kõik	Enamik	Mõned
on kooli suhtes positiivselt meelestatud	12	84	4
tunnevad ennast kooli kogukonda kuulavana	11	78	11
saavad kooli töötajatega hästi läbi	9	89	2
hoolivad kooli ruumidest ja varast	8	84	8
käituvad kooli territooriumil hästi	7	89	4
käituvad vahetundides hästi	6	88	6

2.5. Fookusrühmaintervjuud

2.5.1. Üldine suhtumine Euroopa Liitu

Üldiselt positiivne suhtumine. Euroopa Liitu peetakse küllaltki oluliseks toimijaks Eesti arengute seisukohalt. Fookusrühmas osalenutelt küsiti, milliseks hindavad nad õppijate hoikaid EL suhtes. Diskussioon keskendus tavaliselt väite ümber, et kõik osapooled peavad EL temaatikat oluliseks ning selle mittekäsitlemine koolides poleks mõeldav. Kui eurokseptsitsism jutuks tuli, atributeeriti see ennekõike lapsevanematele.

„Väga palju mõjutab laste suhtumist Euroopa Liidu teemadesse ka see, mida neil kodus räägitakse. Kui kodus on Euroopa Liit nõme ja euro on nõme, siis tegelikult nad tulevad selle suhtumisega ka kooli.“ (Eha, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Tallinn)

Osa õpetajaid pidas samas oluliseks, et seda suhtumist isegi põhjalikumalt välja kujundada ning argumenteerida, rõhutades nt väitluste korraldamise olulisust erinevates Euroopa Liidu poliitilistes võtmeküsimustes.

Ühtki euroskeptilisemalt meelestatud fooksurühma uuringu käigus ei esinenud. Mõnevõrra kahtlevam toon esines Tartu fooksurühmas, kus olid koos peamiselt mitte ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse taustaga õpetajad. Seal tunnistati ka ise, et EL on suhteliselt kauge ja võõras ning et selle temaatika pidev tõusetumine on ära tüüdanud.

Sallivust ja identiteeti väärtustavad õpetajad, avatust ja vabadust väärtustavad õpilased.

Osalejatelt sai küsitud ka, milliste väärtustega Euroopa Liit nende jaoks assotsieerub. Õpetajate poolt pakuti vasteteks sallivust (tolerantsust), inimõigusi ja –väarikust, kultuurilist mitmekesisust, aga ka võimalust ja vajadust säilitada oma identiteet, samuti tõsteti esile demokraatiat ning kristlikku kultuuriruumi kui terviklikku väärtusruumi. Seega seisab pakutu küllaltki lähedal Euroopa Inimõiguste Harta alusväärtustele, ent ometi lisanduvad sellele ilmselt väikerahvale omane küsimus oma identiteedist ning mitmetasandilisest identifitseerimisest –

kuidas säilitada eestlust ka Euroopa Liidu ning Euroopa identiteedi kontekstis, kui ka tsivilisatsiooniline käsitlus Euroopa Liidust kui kristlikust maailmast.

Õpilaste jaoks seondus aga EL ennekõike vabaduse ning avatusega – rõhutati EL-i kontekstis avaramaid võimalusi edasiõppimiseks ning tööleminekuks.

No noored ikka vaatavad Euroopa poole, mida Eestis pole, seda otsitakse mujalt, välismaalt. Euroopas on kõik noortele valla. (Erik, 12. klass, Pärnu)

Õpilaste hoiakud tekitasid samas paaril korral vastureaktsiooni õpetajate hulgas, kes kiirustasid rõhutama ka õiguste ja kohustuste tasakaalu.

Õigused, õigused, õigused.. Kuidagi tuleb sisse kommunikeerida ka kohustused. Ma olen sellega viimasel ajal nii palju kokku puutunud, et õpilane nõuab oma õigusi, aga ma küsin talt, mis on tema kohustused? Mida me Euroopa Liidult saame, mis meil on ja nüüd vaatame, mis on meie võimalused, aga enne peab oma kohutused ära täitma. (Maimu, õppealajuhataja, Lääne-Eesti)

2.5.2. Suhtumine EL teemalise õppesse

Ka Euroopa Liidu teemalisse õppesse suhtusid kõik osapooled pigem positiivselt või siis vähemalt konstruktiivselt, sõltumata kooli õppekeelest. Leiti, et seda on vaja ning suurem osa osalejaid tunnistas, et teema vastu on küllaltki olulisel määral olemas huvi ka noorte endi hulgas.

Huvi päevakajalise vastu. Viidati, et sageli tulevad õpilased ise teatud teemade kohta küsima ning seda ennekõike siis, kui see neid endid mingil moel puudutab. Ennekõike rõhutati päevakajaliste teemade olulisust põhikooli tasemel, juba ka II kooliastmel, samas kui gümnaasiumis on võimalik lisaks aktuaalsetele ja praktilistele teemadele rääkida juba ka põhimõttelisematel teemadel.

Lastel on huvi olemas, eriti siis kui hakkas euro meile tulema. Uuriti, mis riigid sinna kuuluvad jne. Väiksematel on tõsine huvi. /---/ Gümnaasiumiastet huvitab justnimelt välismaal õppimine. (Diana, koolidirektor. Lõuna-Eesti)

Minu meelest on see küll põnev teema, sest see on ju meie elu. Igal juhul tahavad õpilased sellest teemast teada ja see on neile väga lähedane teema. Näiteks kui õpetada maailma ajalugu, mis on kaugel teema, või antiikaega, siis on õpilasi isegi raskem motiveerida. Nende teemadega seoses tekib küsimus, miks me peame neid jumalaid teadma või miks me peame neid kauged aegu teadma, kuid Euroopa Liidu teemadega seoses see nii ei ole. Kõige rohkem saan ma Euroopa Liidust rääkida 9. klassi ühiskonnaõpetuse tunnis ja sealt tulev tagasiside on küll positiivne. (Raili, ajaloo-ja ühiskonnaõpetuse õpetaja Põhja-Eestist)

Huvi projektide vastu. Mitmed õpetajad, aga ka õpilased tõid välja erinevaid kooliväliseid või – üleseid projekte, nt Comeniuse õpilasvahetus, Mudel Euroopa Parlament, mis õpilaste endi initsiatiivi rohkem teada saada tagant tõukab. Ning huvi on märgata ka õpetajate endi poolt, kes mitmetes projektides osalenud ning neisse suhteliselt entusiastlikult suhtuvad.

EL kui aktivistide teema. Samas aga tunnistati, et suuremalt jaolt on need teemad ikkagi teatud mõttes elitaarsed: selle vastu tunneb huvi ennekõike õpilaste paremik. Õpetajad tunnistasid, et huvi varieerub oluliselt erinevate lendude lõikes, samuti tunnistati, et realselt ning huviga võtab projektidest osa siiski vähemus. Pärnu fookusrühmas toodi näiteid, kus erinevad EL teemalised interaktiivsed üritused on õpilaste loiu huvi tõttu ära jäänud. Seega võib see viidata ka Tallinnast väljaspoole jäävate regioonide probleemidele seda tüüpi kooliväliste projektide kasutamisele õppetegevuses. Ka need fookusrühmades osalenud õpilased, kes ise suuremat huvi ning teadlikkust üles näitasid, tunnistasid, et on oma klassis pigem erandliku huviga.

Huvi sõltub õpetamisest. Teisalt võib see tuleneda ka õpetamise stiilist. Juhul, kui tegemist on koolijärgse huvitegevuse formaadis toimuva õppega, on ka loomulik, et sellest võtab osa vaid aktiiv. Mitmed õpilased tunnistasid ka, et nende huvi sõltub suuresti viisist, kuidas EL teemasid esitletakse ning sellest, kuivõrd huvitavaks suudab temaatika muuta õpetaja. Mitmed õpilased kurtsid, et EL õpe on paljus väga faktikeskne, on palju päheõppimist ning see pidurdab initsiatiivi.

9. klassist on Euroopa Liidu osas mingisugune põhi alla saadud, õpitud on näiteks Euroopa Liidu kaarti. Kui õpetajad väidavad, et 9. klassis on Euroopa teema huvitav, siis ma pigem vaidleksin vastu. Pigem on nii, et kaardi õppimine õpilasi väga ei huvita ja see on väga populaarne spikerdamise koht. Kaardi õppimist välditakse, kuna see tundub väga keeruline. Kuid 10. klassi geograafia on huvitavam, kuna sinna on lisatud ka poliitiline pool ja tegu pole enam “kuiva” kaardi õppimisega. (Linda, 10. klass, Tallinn)

EL teema on huvitav, aga konkreetne huvi selle õppimise vastu sõltub õpetajast. Kui tegemist on õpetajaga, kes ei oska teemat huvitavalt käsitleda, siis õpilased ei saa neid teemasid selgeks, ega õpi. (Kerstin, 10. klass, Tallinn)

2.5.3. Õpiväljundid

Õpiväljundid määravad riigieksam ja kaine mõistus. Küsimustes, mis puudutavad ametlikke nõudeid, mis EL teemade õpetamisega seonduvad, tõid fookusrühmades osalenud õpetajad ennekõike välja riigieksami nõudeid. Arutelu käigus kujunev konsensus kippus aga dokumentide asemel tähtsustama erialast kogemust ning isiklikku tunnetust õpetatavate teemade valikul. Alljärgnevalt näide Pärnu fookusrühma arutelust:

Mina arvan, et tuleb leida kompromiss õpetaja praktika ja igasuguste dokumentide vahel. (Rita, ühiskonnaõpetuse õpetaja, õppealajuhataja, Pärnu)

[Teised noogutavad].

Lisaks riigieksamil nõutav (Aino, eesti keele õpetaja, õppealajuhataja, Lääne-Eesti)

See riigieksam ei ole omaette probleem. Kui sa leiad kompromissi, et oled ise õnnelik, siis on ka õpilased rahul. (Rita)

Eks ma aegajalt ikka vaatan õppekava, aga mitte nii, et iga päev ta laua peal oleks. Nüüd tuleb uus õppekava ja ma olen vaadanud, millised erinvused on. Ma olen nii kaua juba õpetaja olnud, et lähtun ikkagi reaalsusest, mida võiks rohkem olla, mida vähem. Aga ka lähtuvalt klassist. (Maret, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Pärnu)

Ainekava puhul tuleb ikkagi võtta enda kogemus ja õpilased, kellega sa koos töötad. (Aino)

Justnimelt õpilaskontingent on kõige olulisem. Vahel on selline eriti teadmishimuline klass. (Maimu, õppealajuhataja, Lääne-Eesti)

Samas oli ka rühmi, kus jäi domineerima vastupidine arvamus. Näiteks ühes Tallinna fookusrühmas toodi välja, et kuna ühiskonnaõpetuse eksam on väga populaarne, siis ollakse rohkem kinni riiklikus õppekavas. Samuti pakuti ühes rühmas välja idee, et vähemalt üks lõpukirjandi teema võiks igal aastal seonduda Euroopa Liiduga.

Samuti toodi välja, et näiteks Euroopa Liiduga haakuvad kirjanditeemad võiksid olla need, mis paneksid temaatilisele õppele rohkem tähelepanu pöörama ning suurendaksid ka täiendkoolituse vajadust.

Ka eesti keeles on need teemad olulised. Kui tulevad kirjanditeemadesse EL-iga seotud teemad, siis on vaja eelnevalt need läbi rääkida, et õpilased oskaksid arutleda nendel teemadel. Ükskõik kas ühiskonna eksamil essee või lõpukirjand. Noored ju arvavad, et nad teavad palju sellest, mida ajakirjanduses palju kajastatakse. (Aino, eesti keele õpetaja, Lääne-Eesti)

Euroopa Liidu seadusandlust ning normatiive töid õpetajad välja pigem kui õpetatavat materjali, mitte kui õpiväljundite alusnormatiivi; enamik tunnistas, et kui raskused ei teki juba otsingul, siis leitud materjaliga harilikult enam põhjalikumalt tööd teha ei jõua.

Pigem fakti- kui väärtuspõhine õpe. Fooksurühmades küsisime ka, kuidas suhtutakse kahte tüüpi teadmiskomponentidesse – faktidesse ja väärtustesse – ning kummale asetatakse rõhk õpetamisel. Ehkki õppekavades on rõhk ennekõike üldisematel pädevustel ning väärtustel, tunnistasid nii fooksurühmades osalenud õpetajad kui õpilased, et hetkel on õpe üsna tugevalt faktikeskne. Seda põhjendati ühelt poolt nii riigieksamil küsitavaga, kui paiguti ka õpetamisfilosoofiaga – mitmed osalenud õpetajad töid välja, et ehkki „pehmed teemad“ on küll huvitavad, ei võimalda nendest rääkimine midagi selgeks saada ega vii elu edasi.

Rohkem tuleks õpetada fakte, kuna väärtused jäävad õhku rippuma. (Peeter, ajaloo-, ühiskonnaõpetuse- ja filosoofiaõpetaja, Tallinn)

Samas valitses õpetamisfilosoofias teatavaid erimeelsusi ning erinevad fookusrühmad jõudsid erinevale arusaamale. Näiteks Pärnu fookusrühmas leiti üsna üksmeelselt, et faktide õpetamine internetiajastul on suhteliselt väheviljakas – faktid õpitakse pähe, kuid seostamisoskust ei omandata. Samuti märgiti, et väärtusõpe on oluline sotsiaalse integratsiooni ning intelligentsi küsimus, mis võimaldab noorel rahvusvahelistuvas keskkonnas hakkama saada.

Kogu aeg räägitakse, et praegune koolisüsteem ei soodusta loovust. Fakte saab alati vaadata internetipõhiselt, aga kui me ei õpeta neid alusväärtusi, siis noor läheb Euroopasse ja tunnebki, et muidu on ta suur mutter, aga Euroopas pisike naelapea. Mida rohkem me teeme Euroopa noorteprojekte, seda rohkem noored puutuvad kokku ja integreeruvad ning tajuvad seda suurust. Mida kuivem õpe on, seda vähem õpilane aru saab. (Maimu, õppealajuhataja, Lääne-Eesti)

Väärtuspõhise õppe osakaalu suurenemist pooldasid ka õpilased. Samuti toodi Pärnu ning Narva rühmades nii õpilaste kui õpetajate poolt välja põhjalikuma seostusoskuse vajadust, mis viitab ka kontekstuaalsema lähenemisoskuse laiendamise vajadusele.

Mina arvan ka, et võib ju teada Liidu loomise aastaaega, aga see ei anna midagi, kui sa ei tea, mis peitub selle taga. Kuidas on võimalik, et Saksamaa ja Prantsusmaa teevad koostööd, olles sadu aastaid olnud vaenujalal? On oluline teada neid tagamaasid ja põhjuseid, kuidas selline asi on võimalik. Õpilasele oleks vaja selgitada selliseid tagamaasid rohkem, mitte ainult fakte, millal ja kus. (Erik, 12. klass, Pärnu)

Ehkki hoiakute rubriigist nähtus, et õpetajate loetelu euroopalikest väärtustest oli küllaltki adekvaatne, tõdesid õpetajad, et ega selleteemalist materjali eriti leidu – välja osati tuua vaid inimõigustega seonduvat ning Euroopa Inimõiguste Harta nelja põhilist vabadust. Teisalt aga viitavad vastused ka erinevat tüüpi teadmiste omandamise spetsiifikale – kui päheõpitud faktidest võib olla mingil määral tulevikus ka kasu, siis mottivatsioon väärtuste õpikust omandamiseks on juba kaheldav.

Samuti tõid õpetajad väärtuspõhise õppe kontekstis välja, et selleks ei jää lihtsalt aega – hetkel on ühiskonnaõpetuse kursus lastitud muude teemadega ning õppekavas sisalduv 2-tunnine sessioon on piisav üksnes miinimumprogrammiks, mis tähendab ühiskonnaõpetuse eksamil küsitavate institutsioonide õpetamist.

Teatud rühmades läks aga jutt väärtuste asemel hoopis hoiakutele ning argumentatsioonile ehk kas Euroopa Liitu/euroraha vms väärtustatakse (peetakse heaks asjaks) või mitte. Selles kontekstis käsitletakse Euroopa Liitu osalejate sõnul küll – korraldatakse väitlusi ning arutelusid aktuaalsetel poliitilistel teemadel ning õpilased osalevad neis õpetajate väitel üsna aktiivselt.

2.5.4. Tundides käsitletavat teemad

Kesksed teemad EL institutsioonid, kaart ning kujunemislugu. Fookusrühma intervjuude käigus küsiti õpetajatelt ja õpilastelt ka seda, milliste EL-i puudutavate teemadega nad erinevates ainetes tegelevad. Ehkki fookusrühmades osalejad tõid välja mitmeid aspekte kõikide esindatud erialade lõikes, kus on võimalik luua seoseid ka EL temaatikaga, jääb põhirõhk siiski ennekõike ühiskonnaõpetuse õpetajate kanda. Muuhulgas tunnistasid ka ajalooõpetajad, et Euroopa Liidu teemadega tegelemiseks reeglina aega ei ole.

Ühiskonnaõpetuse tundides on enimkäsitletavateks teemadeks Euroopa Liidu institutsionaalne juhtimisstruktuur ning ennekõike selle tipp. Seda põhjendati ennekõike riigieksamiga, kus institutsioonid alati sees on olnud. Samuti tegeletakse ka ajaloo- või ühiskonnaõpetuse tundides Euroopa Liidu kujunemislooga. Lisaks toodi enim välja erinevaid päevakajalisi probleeme, mis seonduvad ennekõike euroloomingu ning rahanduspoliitikaga. Euroloimumise kontekstis räägitakse ennekõike Eesti liitumisest EL-iga, ent on arutatud ka praeguste kandidaatriikide temaatikat, iseäranis on tähelepanu saanud Türgi suhted Euroopa Liiduga.

Mõnel korral mainiti ka välispoliitika teemasid – näiteks tõid mitmed õpetajad välja, et oluliseks teemaks on julgeolekupoliitika (Eesti kuuluvuse kaudu erinevatesse rahvusvahelistesse organisatsioonidesse), (Euroopa Liidu, ent sealtkaudu ka Eesti) suhted Venemaaga, ning ka arengukoostöö. Lisaks eelmainitule tõid mõned õpetajad eraldi blokina välja veel EL aluslepingud ning muutused, mida toob kaasa Lissaboni leping, olulisemad isikud (nt toodi välja, et õpilastel on raskusi Euroopa Komisjoni presidendi, Manuel Barroso äratundmisega, samas kui Eesti Euroopa Parlamendi saadikuid tuntakse hästi), isikute, teenuste ja kaupade vaba liikumise põhimõtted jms.

Teine aine, kus põhjalikumalt EL-iga seonduvaid teemasid kaetakse, on geograafia – seal on teemaks ennekõike EL-i poliitiline geograafia, aga ka erinevate liikmesriikide majandusgeograafia. Ent ka nt osalenud inimeseõpetuse õpetaja mainis, et mitmed tema valdkonna teemad haakuvad EL-iga – nii on ta oma tundides katnud rände, välismaal töötamise ning inimkaubandusega seonduvaid teemasid.

Keeletunnid kui võimalik meedium. Fookusrühmades osalenud tõid välja teisigi võimalusi antud teema katmiseks – näiteks tõid keeleõpetajad välja, et nende ainete raames oleks võimalik õpilastele vahendada väga erinevat EL teemalist teavet, korraldada arutelusid, teha etteütlosti jms. Ka üks osalenud matemaatikaõpetaja märkis, et EL teema on matemaatikas täitsa olemas, statistika kujul, samuti olevat koolides kasutatud ülesannete lahendamiseks eurokalkulaatoreid. Üldjoontes tunnistasid aga õpetajad, et ei käsitle EL-i just tihti, kuna temaatilisi materjale pole võimalik mugavalt leida. Samuti tunnistasid õpetajad, et on suuri probleeme Euroopa Liidu teemalise sõnavaraga.

„Kuigi olen saksa keele õpetaja, tunnen väga sageli end eesti keele õpetajana, sest pean tihti otsima eesti keelset sõnavara.“ (Reelika, saksa keele õpetaja, Tartu)

Ka kirjandusõpetajad märkisid, et idee poolest võiksid nemadki haakida õppes EL teemasid, ennekõike läbi kaasaegse kirjanduse, nt kasutada Milan Kundera tekste, analüüsimeks Kesk- ja Ida-Euroopa eripärasid ka Euroopa Liidu kontekstis, erinevate autorite tekste, analüüsimeks Euroopa kodaniku institutsiooni jne. Samas tunnistati, et enamasti päris kaasaega praeguse õppekava ning tunnitempoga lihtsalt ei jõua.

2.5.5. Teabevajak

Fookursühma intervjuude käigus küsisime õpetajatelt lisaks nende kaetavatele ning tuntavatele teemadele ka mitu küsimust selle kohta, milliseid teemasid võiks nende ainetes veel katta ning millistel teemadel vajaks või sooviks nad lisateavet. Loomulikult ei anna selline küsimuse-

Tabel 21. EL-teemalises õppes kaetud küsimused ning teabevajak fookusrühma intervjuude põhjal

Ühiskonnaõpetuses kaetud teemad	Teabevajak
Institutsionaalne juhtimisstruktuur	Liikmesriikide kultuur, majandusareng
EL kujunemislugu	Institutsionaalse struktuuri madalamad tasandid
Päevakajalised põhiprobleemid	Valdkonnapoliitikad (immigratsiooni-, pagulas-, kultuuri- jne poliitika)
Eurointegratsioon	EL-iga ühinemise tagajärjed Eesti jaoks ning Eesti osalemine EL-is
Rahanduspoliitika ja euro	Mida muudab Lissaboni lepe?
Välispoliitika – julgeolek, arengukoostöö	Euroopastumine
Aluslepingud	Rahanduspoliitika (ja PIIGS riikide probleemid)
Olulisemad isikud	Mitte-eestlaste võimalused ja kohustused EL-is ning euroopastumise kontekstis (venekeelsed koolid)
Praktilised probleemid	EL kodakondsus
	EL tulevikustsenaariumid
	Praktilised võimalused (töö- ja õpivõimalused välismaal)
Teistes ainetes kaetud teemad	Teabevajak
Euroopa kaart (geograafia)	Eesti- ja võõrkeelne terminoloogia (keeletunnid)
Euroopa Liidu liikmesriikide füüsiline, majandus- ja poliitiline geograafia, kultuur, ajalugu (geograafia, majandus, ajalugu, kultuuriajalugu, keeletunnid)	Üldisem arusaam EL toimimisest (kõik)
Euroopa kultuur ja kirjandus (kirjandus)	EL õigusliku regulatsiooni ulatus ning valdkonnapoliitikad (nt perepoliitika ja inimeseõpetus, majanduspoliitika ja majandusõpetus)
Praktilised küsimused (inimeseõpetus, keeletunnid)	Mitte-eestlaste võimalused ja kohustused EL-is ning euroopastumise kontekstis (venekeelsed koolid)
Rahanduspoliitika ja euro (geograafia, majandus)	Praktilised võimalused, sh töö- ja õpivõimalused välismaal (inimeseõpetus)
Euroopa statistika (matemaatika)	

püstitus objektiivset pilti tegelikust teabevajakust (pigem on võimalik öelda, mida me juba teame, kui et seda, mida me ei tea), ent teatud teemade tõstatumise ning rühmasiseste reaktsioonide põhjal on võimalik tuletada teatud probleemvaldkondi, milles õpetajad ise oma teabevajakut tajuvad.

Et EL temaatika tähtsus õppeaineti erineb, saab ka rääkida erinevast teabevajakust. Tabelis 21 on ära toodud nii teemad, mida õpetajad tundides õpetavad, kui ka need aspektid, kus nad tunnistasid teabevajakut. Eraldi on välja toodud ühiskonnaõpetuse valdkond (mitmel puhul ka ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse aldkond, sest mitu respondenti õpetab neid aineid paralleelselt) ning teised ained.

Venekeelsete koolide õpetajad ning õpilased tõid ennekõike välja vajadust mõista Eesti venekeelse vähemuse võimalusi ja kohustusi EL kontekstis – nii õiguslikus, kui ka sotsiaalses plaanis, st kas euroopastumine tähendab ka teatud muutust Eesti rahvussuhete kontekstis. Samuti küsisid ennekõike venekeelsete koolide õpetajad Euroopa Liidu kodakondsuse tähendussisu kohta.

Seadused kindlasti. Minult on noored küsinud, kas nemad peavad ise ka muutuma sellepärast, et me nüüd Euroopa Liidus oleme. Kuna on tegu muukeelsete õpilastega ja nad on tundnud ennast mitte sallitutena, siis nad küsivad, kas see on Euroopa Liidu tulekuga muutumas. Kindlasti, ja meie, kui õpetajate, üks ülesanne on panna neid natukene teisiti mõtlema. Eilsel koolitusel murdsid tähtsad tegelased samuti pead, kuidas õpetada lastele, kuidas olla väärt liidukodanikud. See on üks eesmärk, mille poole ma isiklikult püüdnud. (Leena, eesti keele kui võõrkeele õpetaja, Tallinn)

Nõudlus suvekoolide järele. Tunnistati ka üldisemat vajadust põhjalikuma koolituse järele. Mitmed õpetajad, ennekõike Pärnu ja Tallinna fookusrühmades tunnistasid, et oleks tarvis mitte üksnes tunniteemadele suunatud koolitust, vaid põhimõttelisemat käsitlust, mis võimaldaks mõista ka aeg-ajalt esile kerkivaid päevakajalisi probleeme. Pakuti välja ka otsesõnu suvekooli formaati.

Mina ütleks selle täiendkoolituse kohta seda, et alati ei ole vaja saada tingimata midagi praktilist, mida ma saan kasutada tunnis, mõnikord ma tahan inimest kuulata selleks, et enda teadmiste ringi avardada. Vahel võib olla on tõesti vaid paar asja, mida saan tunnis kasutada, aga see ei tähenda minu jaoks, et see oleks mahavisatud aeg. Ma pääsen kooli keskkonnast välja ja see annab mulle midagi sellist, mida ma igapäevaselt ei saa. (Maret, ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Pärnu)

Osa õpetajaid avaldas samas pahameelt selle üle, et osa toimunud koolitusi on jäänud äärmiselt pinnapealseks ning käsitletut õppetöös kasutada pole võimalik olnud. Samal ajal kiideti Brüsselisse sõidu võimalust kui täiendõppemeetodit.

Õpetajate erinev teadmiste tase. Samuti võib arutelude pinnal järeldada, et eksisteerivad suhteliselt suured käärid õpetajate teadlikkuses EL temaatikast. Ühtpidi jooksevad erinevused valdkonniti – ühiskonnaõpetuse õpetajad viitasid, et vajavad tuge pigem suuremat ekspertsust nõudvatel teemadel, samas kui teised õpetajad väljendasid üsna suuri lünkasid ka baastaseme teadmistes. Ent samuti oli märkimisväärne erisus erinevate ühiskonnaõpetuse õpetajate tasemes ning viimane ei johtunud otseselt regionaalsest taustast.

Heaks hinnatud teadmised EL ajaloo, institutsioonide ning Eesti liitumise kohta, täiendusvajadus enamikus väljapakutud teemades. Kasutasime fookusrühmades edasise arutelu suunamisel ka pakkumuses esitatud valdkondade nimekirja, uurides õpetajatelt, kas antud teemad tundusid neile huvipakkuvad või olulised ning kuivõrd nad neis teemades koolitamist vajaksid. Intervjueerijate strateegiad teemade tutvustamisel olid erinevad – teemad loeti niisama ette ning oodati reageeringut, teemad arutati ükshaaval läbi, teemasid tutvustati – mida antud valdkond endast kujutab, ning oodati õpetajate ja õpilaste tagasisidet, kas seda sorti temaatika tundub vajalik, kui palju on selle kohta materjali ning kas vajatakse ka temaatilist täiendkoolitust. Kokkuvõtlikult on tulemused – nii õpetajate enda initsiatiivil algatatud teemade kui ka reaktiivsete kommentaaridena ära toodud Tabelis 22.

Esimest kolme kuni nelja teemat – EL üldteave, ajalugu ning Eesti liitumisläbirääkimised, EL institutsioonid – kommenteeriti kui väga olulist, kuid samas mainiti, et nende kohta on materjali ka praegu. Ennekõike katabki ühiskonnaõpetuse õpiku materjal hetkel esimest teemat. Samuti märgiti, et teadmised nendes valdkondades tagab suuresti ka nende stabiilsus. Mitmed õpetajad rõhutasid, et EL temaatika on pidevas muutumises ning need kolm mainitud teemat on pigem stabiilsed. Ehkki see tegelikult nii ei ole (ka teised teemad on paljus latentselt käsitletavad), viitab see kommentaar tõigale, et teiste valdkondade alusmehhanisme lihtsalt ei tunta ning alles neid valdkondi puudutavad uudised päevakajalistest probleemidest tekitavad arusaamise teabevajakust.

EL institutsionaalse struktuuri õpetamise juures toodi välja, et see on oluline teema, sees ka riigieksamid, kuid eksamipraktika on näidanud, et ega õpilased seda hästi omandanud pole. Samuti tunnistasid osalejad, et ennekõike õpetatakse EL institutsioonide nime all praegu EL struktuuri “katust”, samas, kui terviksüsteemist pole ülevaadet isegi õpetajatel. Samuti tõsteti teabevajakuna esile eesistuja riigi rolli ning kaasotsustamise mehhanismi.

EL poliitikate vallas märgiti ennekõike ära, et hetkel jääb sageli segaseks, mis on üldse liikmesriigi pädevused poliitika kujundamisel. Samuti toodi välja teabevajakuid konkreetsete poliitikate koha pealt. Näites märkis üks inimeseõpetuse õpetaja, et mitmed tema õpilased on uurinud näiteks perekonnaõiguse kohta ehk millised piirangud on välismaalasega abiellumisel; samuti saaks EL keskkonnapoliitika tundmine abiks olla bioloogia- ja loodusõpetuse tundide ökoloogiateemades. Valdkondlike poliitikate temaatikat tõstatasid nii ühiskonnaõpetuse kui ka

teiste valdkondade õpetajad, mis tähendab, et sisuliselt oleks teatud määral vajalik tutvustada valdkonnapoliitikaid just neis valdkondades tegevatele õpetajatele.

EL põhiõigused ja –vabadused loeti üldjoontes väga oluliseks teemaks. Nagu juba mainitud, tõstatati seda teemat spetsiifilisest aspektist ka venekeelsete koolide esindajate poolt. Samuti pidasid seda oluliseks ka eestikeelsete koolide ühiskonna- ja inimeseõpetuse õpetajad. Ühes rühmas aga märgiti, et antud teemad on juba väga hästi kaetud, kuivõrd äsja tuli välja Euroopa Inimõiguste Hartat tutvustav brošüür.

Tabel 22. Hinnangud õpetajate teabevajakule pakkumuses esitatud teemade lõikes fookusrühma intervjuude põhjal

Teema	Vajalikkus	Kaetus	Täiendused
EL Üldine teave	Vajalik	Kaetud	
Euroopa ajalooline kujunemine	Vajalik	Kaetud	
Eesti liitumisläbirääkimised	Vajalik	Kaetud	
EL institutsioonid	Vajalik	Olulisel määral	Institutsionaalne struktuur kui tervik; kaasotsustamise mehhanism; eesistumine
EL Poliitika	Vajalik	Vähesel määral	EL ning liikmesriikide pädevused Valdkonnapoliitika
EL põhiõigused ja -vabadused		Kaetud, ehkki mitte õpikutes	Samas võiks olla materjal ühes kohas koos
Euroopa avalikkussfäär	Vajalik	Katmata	
Euroopalik riiklus	Vajalik	Katmata	Suveräänsus EL-is Siduda ajalookursusega
EL mitmetasandilise poliitruumina	Vajalik	Vähesel määral	Sisulisem Euroopa parteide tutvustus
Euroopa kodakondsus	Vajalik	Vähesel määral	EL kodakondsuse sisu; Sotsiaalne kodakondsus mittekodanike ja vähemusrahvuste aspektist
Euroopa identiteet	Teatud määral vajalik	Teatud määral	
Ühisturg ja ühisraha	Vajalik	Teatud määral	Kaupade, teenuste ja inimeste vaba liikumine Ühisraha ning finantskriis PIIGS riikides
EL roll maailmas	Teatud määral	Teatud määral	
EL naabruspoliitika, regionaalne koostöö, Läänemere strateegia	Teatud määral	Vähesel määral	Naabruspoliitika, Venemaa, Türgi, Läänemere piirkonna koostöö ning EL mõttelised regioonid
EL Tarbijaharidus	Vajalik	Vähesel määral	EL tarbija õigused; EL kõrgharidusturg

Euroopa avalikkussfääri ning riikluse temaatikad tunnistati intervjueritute poolt kõige tundmatutemaks. Rühmas, kus teemasid intervjuerija poolt pisut põhjalikumalt avati, märgiti, et tegelikult oleks avalikkussfääri temaatika katmine oluline, näiteks ka meediaõpetuses, kuid praegu selle kohta materjali ei ole. Sellele vaidlesid teatud määral vastu kirjanduse õpetajad, kes väitsid, et mingis ulatuses nad seda sorti teemadega tegelevad. Riikluse temaatikat võiks ühe õpetaja hinnangul siduda ka ajaloo tunnis räägitavaga, ehkki ka see teema on pigem selline, kus enne otsustamist soovitakse saada täpsemat koolitust. Olulisima riiklusega haakuva teemana toodi teistes rühmades välja riikide suveräänsuse küsimus EL kontekstis, avalikkussfääri temaatikaga haakuvast tõsteti esile EL kui sotsiaalse ühiskonna taju küsimust ning samuti õpilaste sotsiaalseid kompetentse, mida õpetajad mitmel puhul nõrgaks ning sageli suurimaks takistuseks pidasid, näiteks õpilasvahetuses ning välismaale tööle või õppima mineku plaanide juures.

Euroopa kodakondsuse teema juures märgiti ära, et praegustes õppematerjalides on kaetud vaid kodakondsus üldteemana, mis tähendab seda, et kodakondsusest räägitakse sisuliselt vaid seoses Eesti kodakondsusega. Euroopa Liidu kodakondsuse teema ning ka sotsiaalse kodakondsuse teema (üksikisiku sisuline liikmesus ühiskonnas) oli olulisemgi venekeelsete koolide esindajate hinnangul.

Euroopa identiteedi teema osas oli tagasiside ambivalentne. Ehkki ühelt poolt tähtsustati Euroopa Liiduga haakuvate väärtuste puhul just identiteediküsimust, siis antud teema juures võtsid häälekamalt sõna need õpetajad, kes selle teema õpetamist eriti oluliseks ei pidanud. Samuti märgiti siinkohal, et Euroopa sümbolika on õppekavades juba kaetud. Nende viitetaustast aga eriti juttu ei tehtud. Samas lahknesid rühmiti arvamused sellest, kas väärtuste temaatika üldisemalt on praegustes õppematerjalides piisavalt kaetud või oleks neid teemasid siiski käsitleda tarvis. Samuti käidi välja, et teatud teemasid võiks omavahel ühitada (nt Euroopa identiteet ja kodakondsus, identiteet ja avalikkussfäär).

EL ühisturu ning ühisrahaga seonduvaid teemasid peeti äärmiselt olulisteks just praktilise külje pealt. Kui teemad nagu avalikkussfäär, riiklus või identiteet võtsid respondendid mõtlikuks, siis antud teema aktiveeris osavõtjaid ning pani neid uuesti oma õpetamispraktikatest rääkima. Sellest võib osalt järeldada, et teatud määral on see temaatika kaetud, kuid teisalt ka ajas muutuv. Õpetajad ise tõid esile nt n-ö PIIGS riikide (Portugali, Iirimaa, Itaalia, Kreeka, Hispaania finantskriisi) problemaatikat ning vajadust seda paremini mõista.

EL välispoliitikaga seonduvaid teemasid mainiti juba ringis, mis puudutas õpetatavaid teemasid – arengukoostöö ning julgeolek olid kesksed märksõnad. Teabevajaku kontekstis tundusid need üsna kaetud laikudena, potentsiaalse täiendamisvaldkonnana toodi välja regionaalset koostööd ning samuti naabuspoliitikat, mis pakkumuse loetelus oli järgmine punkt. Antud teema kajastus näiteks sellistes väljakäidud aktuaalsetes probleemides nagu Eesti-Vene ning EL-Venemaa

suhted, samuti strateegiline partnerlus vs liitumisläbirääkimised Türgi puhul. Samuti märkisid geograafiaõpetajad, et need teemad haakuvad ka nende õpetatavaga. Arutelutaseme sügavus võimaldab aimata, et faktiliselt nende valdkondade eksisteerimisest ollakse teadlikud, kuid toimeloogika ning õpetamisvõimalusteni diskussioon ei jõua.

Tarbijaharidus kvalifitseerus samuti äärmiselt praktilise teemana, mis võiks vajalik olla küll. Märgitakse, et ehkki tarbijaharidus üldiselt on õppekavas teatud määral kaetud, siis EL kontekst jääb sellest välja. Antud temaatikaga võiks haakuda ka praktiliselt kõikidest aruteludest läbi käinud välisõpingute temaatika, ennekõike kõrgharidusturu kontekstis.

Eelpool mainitud teemadel esitati küsimus ka fookusrühmades osalenud õpilastele. Õpilased tunnistasid üsna tüütuks faktipõhise päheõppimise, tõiga, et EL õpe seondub paljus Euroopa kaardi ning EL institutsioonide päheõppimisega. Ilmutati huvi ennekõike sotsiaalkultuurilise konteksti suhtes ning praktiliste küsimuste suhtes. Samuti tõsteti esile küsimust Euroopa kodanikuks olemisest ning majandus- ja poliitikateemadest, tunnistades, et samas kõiki klassikaaslast viimased teemad huvitada ei pruugi.

2.5.6. Euroopa Liidu teemalise õppe koordineerimine

Fookusrühma intervjuudes esitasime õpetajatele ka küsimusi selle kohta, millises mahus ning kuidas nad EL teemasid õpetavad – kas eraldi blokina või integreeritult – ning kuidas nad seda õpetada eelistaksid; kuivõrd suure mahu oma aimest nad EL temaatikale pühendavad; ning kuivõrd on koordineeritud temaatiline õpe erinevate ainete vahel. Need küsimused olid ennekõike mõeldud ühiskonnaõpetuse õpetajatele – nagu näitas õppekava analüüs, on see siiski primaarne aine, mille kontekstis Euroopa Liidu alased teadmised õpiväljundiks on. Ehkki ka tagasiside teistelt õpetajatelt näitas, et Euroopa Liidu temaatika on vähemalt potentsiaalselt mingil määral nende aine raamidesse lõimitav. Samuti küsisime õpilastelt nende sellealast kogemust ning samuti, kas neile meeldiks EL temaatikat omandada pigem eraldi aine raames või integreerituna teistesse ainetesse.

EL alane õpe maksimaalselt 10% ühiskonnaõpetuse mahust. Keskmiselt hindasid ühiskonnaõpetuse õpetajad EL temaatika osakaalu oma õpetamispraktikas 10% ringi; põhikooli astmes isegi madalamaks. Intervjueeritud õpetajatest vaid üksikud tunnistasid, et käsitlevad EL-i eraldi teemana. Peamise põhjusena toodi kas ainekavas eraldatud tundide lühidust (nt pandi EL ühte blokki rahvusvaheliste suhete ning üleilmastumisega), 12. klassi kontekstis aga ka kevadel peale suruvat eksamit.

Mina olen ühiskonnaõpetuses teinud nii, et neil oleks baas õpitud, ja siis teiste teemade juures uuesti tagasi tulles, eelarvete ja seaduste vastuvõtmise juures näiteks tuua EL sisse. Kui teda ühe blokina õpetada, siis ta võib ununeda, üskõik kuhu ta siis jääb. Kui näiteks kevade poolele, siis surub eksam peale ja on vaja kordama hakata ja EL võib jääda väga pinnapealseks. Kui ta sügise

poolal on, siis tal ei teki seoseid. Mina näen, et paremini töötaks integreeritud variant.(Annika, inimese- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, huvijuht, Põhja-Eesti)

Samas märgiti, et käsitluse sügavus ning klassi huvi on omavahel mitut pidi seotud.

Ja kui vahel mõnda teemat sügavuti käsitleda, siis kui klass tunneb selle teema vastu rohkem huvi, siis jäädi seda pikemalt arutlema.(Rita, ühiskonnaõpetuse õpetaja, õppealajuhataja, Pärnu)

Integreeritud õpe võimaldab harjutada seostamist, kuid on õppurile keerukam. Õpetajad tõid ka välja, et integreeritud õpe võimaldab tekitada rohkem seoseid ning muudab õppeprotsessi õpilaste jaoks meeldivamaks, tekitades vähem kohustuslikkuse tunnet. Fookusrühmas osalenud õpilased aga tunnistasid, et integreeritud käsitlus võib sageli jääda pigem segaseks ning tegelikku ülevaadet EL-i toimimisest ning aluspõhimõtetest nii ei saa.

Mis puudutab koordineerimise erinevate ainete vahel, siis märgiti, et seda näeb ette juba õppekava. Teatud teemad ainete vahel kattuvad ehk sisuliselt kuulevad õpilased sama asja kaks korda. Õpetajate hinnangul see halb ei ole, sest kinnistab teadmisi ning peaks aitama kaasa seostamisoskuse arengule. Ainsa miinusena toodi välja, et see võimaldab näiteks ühiskonnaõpetuse tunnis katta vähem ühiskonnateemasid, sest seal on sees ka mitmeid majandus- või geograafiateemasid, mida võiksid katta vastavad õpetajad. Õpilased aga tunnistasid, et pigem ajab ainete lõikes kordamine segadusse, sest õpetajad räägivad teemadest mõnevõrra erinevalt ning teinekord võib teave olla ka vastukäiv.

Koordineerimine aineõpetajate vahel nõrk ning tugineb isiklikele sidemetele. Ehkki koordineerimine erinevate aineõpetajate vahel loeti vajalikuks, siis realsuses sõltub see fookusrühmas osalenute kinnitusest inimestevahelistest suhetest ehk sellest, kuidas konkreetsete ainete õpetajad omavahel läbi saavad. Toodi mitmeid näiteid konkreetsetest koostööprojektidest – näiteks ühiskonnaõpetuse- ja geograafiaõpetajate vahel või ühiskonna- ja kunstioõpetajate vahel eraldi aktsioonidena. Samuti märkisid mõned õpetajad, et nende koolides toimuvad teemanädalad või erinevad EL temaatikaga haakuvad projektid, nt kodanikupäev, projekt *Mind Mosaic* jms, mis saavadki realselt teoks erinevate õpetajate koostöös. Samas märgiti, et püsivamat koostööd arendada on küll üritatud, kuid see on keeruline ka mitmetel tehnilistel põhjustel.

Esiteks, ained toimuvad erinevatel aastatel ning mitte järjepidevalt. Seega kulub nt ühiskonnaõpetuse tunnis oluliselt aega geograafias õpitu meelde tuletamiseks ning sisulist koostööd nende ainete lõikes teha on suhteliselt keeruline. Teiseks, õpetajate tööaeg on erinev ning hetke ühiste koosolekute korraldamiseks praktiliselt ei ole. Viimast probleemi tunnistasid iseäranis suuremate koolide kontekstis, kus õpetajaid palju. Samuti märgiti, et kabinetisüsteem töötab pigem koordineerimise kahjuks ning jätab sageli ainsa võimalusena ajada teiste õpetajate

õppekavast näpuga järke, lootuses et see ka realselt paika peab. Osa õpilasi aga tunnistas, et sisulist koordineerimist väga ei toimi, sest „kõik [õpetajad] on raamatus kinni“.

Fookusrühmades osalenud õppealajuhatajad aga märkisid, et ainetevaheline koordineerimine ning erinevate õpetajate tegevuste kooskõlastamine ongi nende töö ning selle nimel ka pingutatakse. Samuti pakuti ühes koolis välja temaatiliste tööühmete moodustamine, mis siis erinevates valdkondades teemade katmist koordineeriks.

EL teemaline valikaine teretulnud, ehkki vajab keskkonna kohandamist. Antud küsimusteblokis viisid mitmed õpetajad omal initsiatiivil jutu ka EL temaatika käsitlemisvõimalusele valikainena. Positiivsena toodi välja, et see võimaldaks antud teemasid katta sügavamalt ning koolitusprogrammi teemavaldkondadele viidates avaldati lootust, et nii tekiks hõlpsasti ka võimekus selle sisuliseks ja põhjalikuks katmiseks. Samas märgiti, et valikaine õpetamine on ühekordne tegevus ning vajadus sisuliselt koordineeritud ning kordamist võimaldava õppe järele säilib sellest hoolimata. Üldiselt oli aga suhtumine valikainete blokkidesse pigem positiivne. Õpetajad tõid välja, et sotsiaalvaldkond on üldhariduskoolides alaarenenud ning väiksemates, eriharused mitteõpetavates koolides pole selleks hetkel üldse võimekust. Suuremates koolides aga märgiti, et sotsiaalvaldkonna sees „annab ainete jaotusega mängida“.

2.5.7. Õpetamine põhikooli- ja gümnaasiumiastmes

Gümnaasiumi ühiskonnaõpe sügavam, ehkki põhirõhk meeldetuletamisel. Fookusrühmaintervjuides toodi põhilise erisusena põhikooli- ja gümnaasiumiastme õppe vahel välja sügavuse erinevus. Põhikooli tasemel toimub rohkem üldine sissejuhatus ning teemadega minnakse rohkem süvitsi gümnaasiumiastmes. Ühes Tallinna fookusrühmas aga jõuti järeldusele, et väga suuri erinevusi 9. ning 12. klassi ühiskonnaõpetuse vahel ei ole. Pigem korraldatakse 12. klassi tundides samad asjad uuesti üle, sest vahepealse kolme aastaga, mil ainet pole, on suur osa õpitust jõudnud meelest minna.

Ühiskonnaõpetus on suhteliselt kerge aine ja 9. klassi ja gümnaasiumiastme vahel suuri erinevusi pole. Ajaloos on seda mõnevõrra rohkem, ühiskonnas mitte. (Peeter, filosoofia-, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Tallinn)

Põhikooliõpilaste huvi praktiline, ühiskondlik teadlikkus suhteliselt kõrge. Samuti märgiti, et põhikooliastme õpe peaks olema mängulisem, tuginedes rohkem füüsilistele materjalidele ning isiklikule kogemusele kui sügavamale ning seostusoskust eeldavale käsitlusele. Samuti rõhutati, et EL temaatika peaks olema teadvustatud juba algklassidest alates. Tunnistati, et huvi tekib sageli lähtuvalt aktuaalsetest sündmustest, millest ka väiksemad lapsed teatud määral osa saavad.

Nooremaid huvitab Euroopa kaardi uurimine ja õppimine. Euroopa Liitu ei peaks õpetama ainult 9. ja 12.klassile, vaid tuleks integreerida sisse seda juba maast madalast. Kui õpilane tuleb ja ütleb, et tema onu töötab Saksamaal ja küsib, kus Saksamaa on, siis me vaatame koos kaarti ja leiame üles, kus Saksamaa on. Või näiteks õpilased kuulsid, et meil tuli Euro kasutusele, siis ta tahab teada, kus Euroopas veel Euro kasutusel on. (Maimu, õppealajuhataja, Lääne-Eesti)

Õpetajate seas oli teatavaid lahkavusi selles osas, kas põhikooliastmes õpetamisel peaks lähtuma pigem õpilaste juba olemasolevast huvist või eeldusest, et kui veel teadmisi ei oma, ei saa ka huvi tekkida. Üldine konsensus langes aga selle kasuks, et juba ka 6. klassi õpilased on ühiskonnaelust suhteliselt teadlikud ning huvi on neis olemas.

Täna just tulin 6.klassi tunnist. Ma ei saanudki Sparta riigist rääkida, lapsed hakkasid küsima IRL-i loosungite kohta. 6. klass ei ole üldse nii laps ja väike. Ehk erinevates koolides on erinevad õpilased, aga nad on nii asjalikud juba selles vanuses. Küsimusest, mida tähendab olla Euroopa kodanik, nad saavad täiesti aru. (Virve, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Tallinn)

Gümnaasiumis põhimõttelised küsimused. Seega leiti, et gümnaasiumis huvitatakse pigem juba põhimõttelistest teemadest, põhikooliastmes aga ennekõike praktilistest küsimustest, nt euro, reisimisega seonduv, viisarežiimid jms.

Ka fookusrühmas osalenud õpilased tunnistasid, et kuna praegu õpetatakse EL temaatikat võrdlemisi abstraktselt, siis põhikooliastmes käsitletu jäi paljus seostamata ning mõjus tüütu faktide päheõppimisena. Pakuti ka välja, et põhikooliastmes õpe võiks olla rohkem väärtuspõhine ning isiklikule seostamisvõimele tuginev, kui et faktipõhine.

2.5.8. Käsitlemismetoodika

Rõhk aktiivõppel, ehkki võimalused ajaliselt piiratud. Fookusrühma intervjuude käigus küsisime ka, milliseid meetodeid õpetajad EL-temaatika õpetamisel kasutavad. Üldjoontes rõhutati erinevate aktiivõppe meetodite tähtsust. Õpetajad tõid õpi- ning teadmiste kontrolli meetoditena välja näiteks klassiarutelusid, ja –kirjandeid, väitlusi, aga ka rollimänge ja simulatsioone, ehkki viimaseid on õpetajate sõnul keeruline 45-minutilise ainetunni formaadis läbi viia. Ka arutelude puhul märgiti, et paiguti on klassikomplektid niivõrd suured, et arutelu seal sisuliselt läbi viia ei saa. Samuti märgiti kirjalike arutluste tähtsust, ehkki paljud õpetajad nentisid, et suureks probleemiks on plagiaat.

Kirjalikud arutlused on väga head. Näiteks viimase ühiskonnaõpetuse riigieksami teema oli Euroopa Liidu plussid ja miinused, kus õpilane peab kõik oma tarkuse kasutusele võtma, samal ajal mõtlema, argumenteerima, järelutama, seoseid ja võrdlusi looma. Neid asju ei pea tunnis kirjutama, neid asju kirjutagu kodus. Mõte pole ju hinde panemises, vaid selles, et õpilane mõtleks ja areneks, ja lõpuks teeb midagi sellist, mida on tore lugeda. (Virve, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Tallinn)

Samuti märkis paar õpetajat, et annab õpilastele otsinguülesandeid, mille käigus nad internetist materjali peavad otsima ning mõnel juhul ka ette kandma. Teiste õpetajate kogemustest räägiti, et koolides kasutatakse ka e-õpet, ühes koolis olevat isegi temaatiline internetipõhine kursus. Kordamiseks ning põhikooliastmes organiseeritakse mitmetes koolides ka kuldvillaku tüüpi mälumänge. Lisaks märkisid mõned õpetajad, et lasevad õpilastel teha päevauudiste ülevaateid, et hoida neid kursis aktuaalsete probleemidega.

Sageli aga delegeeritakse EL alane õpe hoopis koolist välja – õpilased saadetakse erinevatele viktoriinidele või simulatsioonidele, suunatakse osa võtma projektidest ning essee- või joonistusvõistlustest, samuti kutsutakse koolidesse ametnikest või tegevpoliitikust külalisesinejaid, vaadatakse temaatilisi filme vms.

Õpilaste tagasiside kinnitab samas, et aktiivõppemeetodid ei ole siiski valdavad. Paiguti kurdeti, et õpetajad jäävad siiski õpiku- ning liiga loenguformaadi keskseks. Selle asemel eelistati analoogseid õppevorme nagu õpetajadki kirjeldasid.

2.5.9. Olemasolevad materjalid ning rahulolu nendega

Suhteliselt väike suutlikkus olemasolevas materjalis orienteeruda. Fookusrühma intervjuud näitavad, et õppematerjalide analüüsis välja toodud erinevad internetipõhised andmebaasid väga populaarsed ei ole. Õpikutest eelistatakse kasutuselolevaid ühiskonnaõpetuse põhiõpikuid, samuti toodi välja raamat *Tere, Euroopa!* kui ainus suhteliselt põhjalik õpik. Enamuses saavad õpetajad aga materjali „lihtsalt guugeldades“ ehk internetiotsingute kaudu märksõnade alusel, samuti mainiti Youtube'i, ERR-i videoportaali ning loomulikult erinevaid Euroopa Liidu tõlkematerjali ning brošüüre, mida levitab Euroopa Liidu Maja. Positiivsena toodi välja erinevaid värviraamatuid, jutustuse tüüpi raamatud jms noorematele põhikooli õpilastele, samuti reisija meespead, Euroopa Liidu kaarti, Euroopa Liidu institutsioone tutvustavaid materjale, euroraha kaarte ning ka Eesti Panga ning Euroscola euro ning Euroopa Liidu teemalisi mänge, samuti Lissaboni leppe promomaterjale. Osa õpetajaid tõi kasutatava materjalina välja isegi ajakirjandust, nt ETV saadet Välisilm või ajalehti Sirp ning Diplomaatia. Narva fookusrühmas toodi olulise kanalina välja Euronews'i internetiportaali. Samuti peeti oluliseks materjaliks ka füüsilist võimalust Euroopa institutsioone külastada.

Kuna õpilastel on 10. ja 11. klassis olnud võimalus käia Euroopa Parlamendis, siis 12. klassis ühiskonnaõpetuses on Euroopa Liitu õpetada kergem, neil on suurem huvi tekkinud. (Annika, inimese- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, huvijuht, Põhja-Eesti)

Mitmed õpetajad tunnistasid, et loovad materjale ka ise, paljus tulenevalt olemasoleva vähesusest. Seda olukorras, kus näiteks raamatukogude andmebaas ESTER annab vasteks erinevaid temaatilisi trükiseid sadade, kui mitte tuhandete kaupa. Ise koostatakse erinevaid töölehti, ülesandeid, väitlus- arutelu- ja viktoriiniküsimusi jms. Seega on näha, et puudub selge

ühtne portaal, mida kasutatakse. Samas märgiti ära ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetajaid koondavate erialaseltside kodulehed, mille kaudu leiab erinevaid lisamaterjale.

Vastuoluline Euroopa päevik. Omajagu tekitas diskussiooni koolides tasuta jagatav Euroopa Päevik. Leidus nii selle agaraid pooldajaid kui skeptikuid. Suur osa õpetajaid nentis, et õpilased seda väga ei kasuta; kui, siis pigem õpikuna, mis kodus riulis seisab. Osa õpetajaid märkis, et seda võiks pigem jagada nooremale koolieale ning kevadel, mitte aga sügisel, kui õpilased juba koolitarbed endale ise osta on jõudnud. Lisaks kurdeti, et see ei anna gümnaasistile tarvilikku süsteemset pilti Euroopa Liidu asjadest. Teistes rühmades aga kurdeti, et kõiki seal kaetud teemasid käsitleda lihtsalt ei jõua.

Gümnaasium ei saa seda päevikut ise osta, kuni 9.klassini jagatakse neid tasuta ja siis ülejäänud antakse gümnaasiumile. Ma ei saa ka öelda, et kõik seda kasutavad. Ma olen näinud neid kasutamas, aga võib olla on mulle silma jäänud just need 2-3, kes seda kasutavad. (Mairi, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Põhja-Eesti)

Mulle tundubki, et iseenesest on Euroopa päevik tore mõte, aga koolid ei oska seda kasutada. Selle alla läheb suur raha, sest seda jaotatakse tasuta koolidele. Euroopa päeviku osas oleks vaja uusi mõtteid, kuidas seda paremini realiseerida, sest ausalt öeldes oleme meie selle oma koolis paratamatult vanapaberisse saatnud erinevatel põhjustel. (Lia, direktor ja loodusõpetuse õpetaja, Tallinn)

See oleneb täiesti lennust. Me oleme paar korda tellinud varakult ära, kevadel, siis kui me teeme tunniplaane ja on juba teada, mis eksameid enam-vähem tehakse. Siis me ütleme abiturientidele, et me tellime neile päevikud ja ärge märkmikke endale ostke. Nendel aastatel on päris palju päevikuid kasutatud. (Aili, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Põhja-Eesti)

2.5.10. Materjalivajak ning nõudmised uutele materjalidele

Virtuaalsed käsiraamatud õpetajatele, internet gümnaasistidele, voldikud põhikoolile. Fookusrühmaintervjuudes märgiti õppematerjalide puhul, et paljus sõltub nende kasutamine õpetaja enese valmisolekust neid otsida või koostada. Õpikus on õpetajate sõnul selle pühendatud minimaalselt ruumi ning sealne käsitus jääb õpetaja jaoks mõnevõrra õhukeseks. Pärnu rühmas tõsteti esile ka vajadust käsiraamatu järele. Rõhutati, et õpetajate põlvkond on paljus veel raamatupõhine ning internetiotsing ei pruugi alati olla kõige adekvaatsem ega ajaefektiivsem menetlus, kuna on võõrkeelne ning leitava materjali seast sobiva allika välja otsimine on ajamahukas. Samuti kurdeti, et tänaseks olemas olevad töövihikud ja õpilehed sisaldavad sageli küsimusi teemadel, mida õpikutes kaetud pole.

Teisalt tunnistati, et EL ise muutub pidevalt, seega vananeb materjal üsna kähku ning paberkandjal või CD-l käsiraamatu väljaandmine võib olla ebaotstarbekas.

Mul on kapitäis materjale, aga see (hoiab käes sinise-kollasega ühiskonnaõpikut) on ainus, mida saab kasutada. See on 2008. aasta õpik. (Kadri, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Tallinn)

Fookusrühmas osalenud õpilased samas tunnistasid, et nemad leiavad materjali enamasti internetist. Õpetajate sõnul on see nii aga üksnes gümnasistidega, põhikoolilaps internetist materjali ei otsi ning vajab lihtsamaid töölehti ning poolmängulisi õppevahendeid, kasvõi värvimis- või juturaamatuid, mida Euroopa Majast kätte on olnud võimalik saada.

Tükk aega tagasi oli koolides väikesed kirjud vihikud, kus olid joonised ja ristsõnad Euroopa Liidu kohta. See pakkus huvi isegi vanematele õpilastele. See andis teadmisi ja oli samal ajal mänguline. 6. klassile kindlasti sobivad mängulised õppematerjalid, aga isegi pisut vanematele võiksid sellised materjalid huvi pakkuda. (Margit, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Põhja-Eesti)

Üks õpetaja märkis ka, et koolides on üha rohkem käitumis- ja õpiraskustega lapsi, keda materjalid samuti köita peaksid suutma. Vastasel juhul kannatab terve klass ning ennekõike edasipüüdlikumad noored.

Territoriaalne materjalilõhe. Samas kurtsid ennekõike väljaspool Tallinna elavad õpetajad, et materjalide kättesaadavusega on probleeme, näiteks Euroopa Liidu materjal, mida Euroopa Maja Tallinnas levitab, jõuab kooli nii, kuidas õpetajad ise Tallinnas käivad; raamatukogus on materjale vähe ning näib, et mingeid kanaleid nende levikuks välja pole töötatud. Üheks teabeleviku kanaliks materjalide kohta on õpetajate erialaseltsid, ehkki ka need ei too kõiki materjale kõigile kätte.

Samuti on väljaspool Tallinna asuvate koolide õpilastele keerulisem korraldada väljasõite EL teabekeskusesse, võtta kavva kohtumisi ametnike või teiste EL-iga seotud isikutega.

Abistavatest materjalidest toodi välja loodud Euroopa päevik gümnasistidele. Ehkki osa õpetajaid tunnistas, et nad seda kasutavad, leiti sageli, et väga populaarseks see õpilaste seas kujunenud pole – on siis põhjus selles, et gümnaasiumiastmes enam päevikut sellisel kujul ei kasutata (eelistatakse „täiskasvanulikumaid“ märkmikke) või jagatakse need kätte alles siis, kui õpilased endale koolitarbed juba ära on ostanud. Mitmed õpetajad pakkusid välja, et just midagi sellist oleks hea jagada põhikooliõpilastele.

Skeemid on väga head. Aga need muutuvad nii kiirelt, neid ei saa igavesti kasutada. Internetilehekülgi nad aegajalt uuendavad, sealt saab võtta esitlusi, kasutada neid tervikute või lõikudena, ise valides, mida parajasti vaja on. (Virve, ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja, Tallinn)

Nõudlus filmide järele. Suurt nõudlust võib täheldada ka filmi kui õppematerjali järele. See võiks olla õpetajate kinnitusel küllaltki universaalne meedium. Märgiti ka, et hea oleks, kui tegemist oleks temaatiliste lühifilmidega, mida jupi kaupa vaadata ning mille järel jääks aega ka kinnistavaks aruteluks.

Huvi EL-teemaliste töölehtede ja lugemismaterjalide vastu näitasid üles ka teiste ainete õpetajad, ennekõike keeleõpetajad.

Eesti keeles peab õpetaja kasutama harjutusi, tekste, etteütusi. Siinkohal ongi otsene vajadus õppematerjalidest, sest järgmine aasta tuleb eesti keele eksam esimest korda uuel kujul, kus on tekstipõhine kirtjutamine. Seal tulevad kindlasti Euroopa Liidu teemad sisse. Tekstivalikul on vaja abi õpetajal, sest tema peab hakkama tekste ja küsimusi koostama õpilastele. (Pille, eesti keele õpetaja, Lõuna-Eesti)

Materjalid vene keelsete õpilaste jaoks võiksid olla nii eesti, kui ka vene keeles. Seda seetõttu, et kui materjalid on üksnes eesti keeles, siis õpivad õpilased ennekõike keelt ja aine sisu jääb neile kaugeks. Õpetajad mainisid õpetamise süsteem Lätis, kus on kahekeelsed õpikud ja materjal on paralleelselt nii vene, kui ka läti keeles.

2.6. Uuringutulemuste võrdlus Faktumi Uuringukeskuse ja Ariko Marketingi poolt läbiviidud EL temaatilise uuringuga

2006. aastal viisid Faktum Uuringukeskus ja Ariko Marketing Riigikantselei EL Teabekeskuse tellimisel läbi uuringu „EL alane õpe üldhariduskoolis“. Uuringu eesmärgiks oli saada õppekavade koostamisel aluseks võetavat ammendavat informatsiooni Euroopa Liitu käsitlevate aineõpetajate (ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse, majanduse-, geograafia- ja võõrkeeleõpetajad, koolide huvijuhtide ning gümnaasiumiastme õpilaste hinnangutest Euroopa Liidu alasele õppetööle põhikoolis ja gümnaasiumis.

Uuring viidi läbi rühmaintervjuu vormis, mille raames kasutati ka isetäidetavaid kirjalikke töölehti ja projektiivtesti (kollaaži) meetodikat. Kokku viidi läbi neli fookusgrupivestlust Tallinnas ja Tartus, kus osales 22 õpetajat ja 11 õpilast. Tallinnas ja Tartus toimusid eestikeelsed õpetajate vestlusrühmad, Tallinnas lisaks veel venekeelne õpetajate ja eestikeelne gümnaasiumiõpilaste vestlusrühm.

Uuringu käigus vastati neljale uurimisküsimusele:

- Pedagoogide ja õpilaste rahulolu Euroopa Liidu alase õppetöö praeguse korraldusega;
- Kuivõrd peetakse mõttekaks Euroopa Liidu õpetamist eraldi (valik)õppekava alusel, ajaloo- ja/või ühiskonnaõpetuse raames, või integreerituna erinevatesse õppekavadesse (ajalugu, ühiskonnaõpetus, kodanikuõpetus, geograafia, majandusõpe, võõrkeeled) ja huvitegevusse;
- Milline on õpetajate EL alase täiendõppe vajadus;
- Ettepanekud Euroopa Liidu alase õppe edaspidiseks korraldamiseks.

Järgnevalt on antud ülevaade toonastest kesketest tulemustest ning põhilistest arengutest, mis viimase viie aasta jooksul kahe uuringu andmeid kõrvutades välja tuua saab. Keskelt olid vaatluse all muutused kolmes võtmevaldkonnas antud uuringu eesmärke silmas pidades: õppesisul ehk käsitletavatel teemadel ning suhtumises neisse, õppevormil ehk kasutatavatel õppemeetoditel, kooli üldisemal rollil poliitilise sotsialiseerimise protsessides, aga ka väljatöötatava valikaine vormil; ning materjalidel, mille järele õpetajad vajadust tunnevad.

2.6.1. Õppesisu

Mõlemad uuringud toovad välja süsteemse õpetamise vajaduse Euroopa Liidu teema osas. Samuti näitavad mõlemad uuringud, et vajalik on pakkuda paindlikke lahendusi Euroopa Liidu teema õpetamise mahu osas – baasteadmised on vajalik omandada kohustuslike kursuste raames põhikooli ja gümnaasiumi ajal, süvendatud teadmisi on võimalik omandada valikaine raames. 2006. aasta uuring toob välja, et olemasolev õppekava ei võimalda faktiteadmisi õpetavale moodulile ajaliselt enam midagi juurde lisada. Lisanduv süvendatud EL õpetus aga peaks olema rangelt vabatahtlik.

Kui võrrelda 2006. aastal ja 2011. aastal läbi viidud uuringut, siis selge nihe on toimunud Euroopa Liidu teema määratlemises. Kui 2006. aastal läbi viidud uuring pigem käsitleb Euroopa Liitu kui liitumise propagandat või siis helget tulevikku, kuhu liikmesriigina jõuame. Seosed tänase päeva igapäevaeluga eriti ei ole. Lähenemine on pigem teoreetiline (faktipõhine), rääkides enam daatumitest ja institutsioonidest. Pigem võetakse polaarne lähenemine – Euroopa Liidu poolt ja vastu, liitumisega seotud plussid ja miinused jms. 2011. aastal tajuvad nii õpetajad kui ka õpilased, et EL on osa nende igapäevaelust, ehkki säilinud on n-õ poolt ja vastu väitluse formaat EL-iga seonduva temaatika omandamise vormina. Seega on alust arvata, et enam mõistetakse antud teema vajalikkust. Täna tajutakse selgelt Euroopa Liitu kui keskkonda, mis määratleb ära meie laiemad õigused, kuid ka suurenenud kohustused. EL üldteadmiste tase on õpilastel Euroopa keskmisest kõrgem, mis näitab, et EL üldõpe on koolides hästi käima läinud viimase viie aastaga. Teemade ring, mida saab õpetada seoses EL-iga on tunduvalt laienenud, kuid uuringust selgus, et samas teemade ring on veelgi laiem, mistõttu õpetajate koolitusvajaduse planeerimisel ei saa aluseks võtta vaid õpetajate soove, sest õpetajatel endal puudub täielik ülevaade, milliseid teemasid oleks vajalik käsitleda ja millise sügavusastmega.

2006. aasta uuring tõi probleemina välja teema liigse teoreetilisuse, täna pigem teema kiire muutumise. Samas EL toimumisloogika on vähemuutuv, seega on vajalik luua õpetajatele meetoodilised juhendmaterjalid erinevate valdkondade toimumisloogika lihtsaks selgitamiseks. Sellisel juhul on õpetaja suutlik uut infot ise hõlpsasti olemasolevasse raamistikku lisama.

Kahe uuringu võrdluses saab välja tuua, et 2006. aasta uuringus ei pöörata tähelepanu väärtuspõhisele õppele, mis on kohane tänasele kehtivale õppekavale. 2006. aasta uuringu

peamiseks sooviks on EL-i üldteadmiste ja toimimisloogika õpetamine. Suure probleemina nähakse õppekava tihedust ning seega võimalust süvendatud teadmiste andmist kohustusliku programmi raames ei nähta. Kui vaadata 2011. aasta uuringut, siis muudetud õppekavas ei ole siiski tagatud EL teema süsteemne õpetamine. Peamiselt käsitletakse EL temaatikat ühiskonnaõpetuse tunnis, vähemalt määral ka ajaloo ning geograafia tunnis.

Samas tuleb mainida, et kahe uuringu lähtekohad on ka mõnevõrra erinev – kui 2006. aastal telliti üksnes uuring, määratlemaks huvi EL teemalise õppe vastu, siis 2011. aastal telliti lisaks uuringule ka koolitus, mis viitab, et uuringud ei tegelenud enam niivõrd *kas*-küsimusega, vaid juba ja pigem *kuidas*-küsimusega.

2.6.2. Õppevorm

Nii 2006. kui 2011. aasta uuringus toovad õpetajad välja soovi EL teema õpetamiseks integreeritult. Samas täna integreeritud õpet siiski ei toimu, sest erinevates ainekavades õpetatu ei moodusta tervikut. Terviku moodustamine saab toimuda pigem kooli õppekava kokkupanemise raames. 2011. aastal toimunud fookusrühmaintervjuud tõid välja, et erinevate valdkondade (näiteks matemaatika, keeleõpetajad jt) on täna valmis EL teemat oma aine raames enam õpetama ehk täna on õpetajatel suutlikkus ja soov EL teemat õpetada integreeritumalt. 2006. aasta uuringus pigem sooviti EL teema õpetamist jätta ühiskonnaõpetuse õpetajate või väljast sisse ostetud külalisõppejõudude ülesandeks. Samas on selles eelduses süsteemse sisendi pakkumine erinevate ainete raames õpetamiseks, mis eeldab kooli tasandil suuremat koostöö võimaldamist ja soodustamist. Koostööd takistavate teguritena toodi aga 2011. aastal välja, et ainete ajalist erinevust, kabinetide süsteemi ja olemasolevatest materjalidest lähtumist, mis nõuavad õpetajatelt lisapingutust integreeritud õppe pakkumisel. Kompromissvariandina käiakse 2006. aastal välja eraldi valikaine loomine, mis hea ja motiveeritud õpetaja korral kindlasti populaarne oleks. 2011. aasta uuringu raames selgus, et EL teemale jääb suhteliselt vähe aega, mistõttu seda käsitletakse teemablokkide sees koos üldise käsitluse ja Eesti kontekstiga. Gümnaasiumis jääb ühiskonnaõpetuse kursus viimasele aastale, kui pühendatakse eksamiteks, seega võimalused valikaine ja ühiskonnaõpetuse ühendamiseks tähendaksid jällegi õpetajate lisapingutust.

Nii 2006. aasta uuring, riiklik õppekava kui ka 2011. aastal läbiviidud uuringu tulemused hindavad kõrgelt õpilastele atraktiivseid õpimeetodeid. 2006. aasta uuring näeb pigem vaid võimalusi erinevate aktiivsete õpimeetodite rakendamise osas. Kui võrrelda saadud tulemusi aga 2011. aasta uuringu kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringu tulemustega, siis võib järeldada, et mõtted ja tegelikkus ei lähe kokku. Aktiivõppe meetodeid kasutatakse vähe, kuigi kvantitatiivuuring näitas õpetajad õpetamise meetodi kasutamist oskavad. Fookusrühmaintervjuus põhjendasid õpetajad aktiivõppemeetodite kasutamise vähesust ajalise

piiratusega (simulatsiooniks ei piisa 45 minutist) või klassi suurust, mis ei võimalda kõigil aktiivselt tegevuses osaleda.

Mõlemad uuringud soosivad koolivälise lisajõu kasutamist EL-alase õppe läbiviimisel, kuid rõhuasetused on erinevad. 2006. aastal läbi viidud uuring lootis pigem EL teema õppejõudu väljast, isegi välismaalt. 2011. aasta uuring näitab, et ka praktikas delegeeritakse osa õppest välja, kasutatakse külalisesinejaid ja erinevatest koolivälistest üritustest osa võtmist. Variatiivsuse pakkumine on igati tervitatav, kui esinemine on võimalik kokku viia ainekava temaatikaga ning luua terviklik seos tegelikkuse ja õpitu vahel, siis on suurepärase.

2006. aasta uuring toob murekohana välja, et EL-i alane huvitegevus võiks olla korraldatud kooliüleselt, sest kooli tasandil seondub väga tugevalt kooli õpilaste ja personali suutlikkuse ning motivatsiooniga. Tänapäevane seis näitab, et EL-i valdkonnas pakutakse erinevaid üritusi. 2006. aasta uuring toob põhimotivaatorina välja õppereisid, siis tänase seisuga võiks öelda, et motivatsioonipaketti on vaja laiendada, sest üksnes käik Brüsselisse ei pruugi enam teemast enam huvitanuid motiveerida. Samas tõi kodanikuhariduse uuring välja, et endiselt valitseb koolide vahel suur erinevus kooli poolt pakutavate lisavõimaluste – reisimised, kohtumised, koostööprojektid osas. Koolide suutlikkuse tõstmiseks oleks mõttekas luua partnerlusvõrgustike ning paluda piirkondlikke (näiteks piirkondlikke arenduskeskusi) või erialaorganisatsioone (õpetajate seltsid, õpilasmavalitsused) võrgustiku eestvedajaks, et suurendada kogu projektimeeskonna suutlikkust. Õpilaste suutlikkuse suurendamine koolis rahvusvahelise koostöö läbi panustab tulevikus ka koostöösutlikuma ühiskonna poole, mis on oluline ka EL regionaalpoliitika eesmärkide saavutamise seisukohast.

2.6.3. Materjalid ja teave õpetajale

Selge arengu saab välja tuua kahe uuringu võrdluses õpivahendites. 2006. aasta uuringust selgus, et materjali hulk, mis on õpetajatel kasutada, on suur, kuid paljudel juhtudel ei ole info edastamisel kasutatud koolile sõbralikku formaati – palju informatsiooni on toodud ametliku infona või liiga akadeemilise infona. 2011. aastal läbi viidud uuringust selgus, et EL teemalist infot on internetis piisavalt, kuid ametliku info kõrval on leitavad ka erinevad koolidele loodud õpivahendid – mängud, töölehed jms. Internetis leidub hulgaliselt erinevate Euroopa Liidu teemasid puudutavaid materjale, mis on spetsiaalselt loodud üldhariduskoolides kasutamiseks. Paljudele materjalidele on lisatud atraktiivsuse tõstmiseks ka animatsioone. Samuti on muutunud ka õpetajate soovid materjali asukoha osas. 2006. aasta uuringus peeti oluliseks õpikute koostamist, kuigi juba siis tõdeti nende kiiret vananemist. 2011. aasta uuringus on õpetajad suuresti loobunud õpiku materjalist, sest igapäevase info uuendamise tulemusel tuleb õpikule lisaks nagnunii kasutada interneti. Seega ka materjalid võiksid olla internetis. Samuti ei selgunud peamist EL teemat õpetavat õpikut, erinevad õpetajad eelistavad erinevaid õppematerjale ja õpikuid. 2011. aasta uuring toob uue vajadusena sisse spetsiaalselt

õppematerjalina loodud filmimaterjali soovi, mida saab ühiselt vaadata ning seejärel tunnis edasi käsitleda.

Samas näitas kodanikuhariduse uuring, et kuigi õpetajad oskavad enda hinnangul kasutada aktiivõppemeetodeid ning ka atraktiivseid õpivahendeid, siis on põhiliseks töövahendiks on siiski kriit, tahvel ja paber. Kuna mõlemas uuringus toovad õpetajad välja suurt töömahtu, mis ei võimalda internetist infot otsida või siis internetist leitud erinevate materjalide põhjal ise tunnimaterjali kokku panna. Seega oleks lahenduseks erinevate teemade käsitlemiseks kompaksete õppematerjalide koostamine, mis sisaldaks nii teemat selgitavaid juhendmaterjale kui ka õpilastele mõeldud õpivahendeid.

Lisaks internetis kasutatavale materjalile kasutavad õpetajad palju ka paberimaterjale, mida erinevad institutsioonid jagavad. Siin on aga pealinnas asuvad koolid paremas positsioonis. Maakoolidesse ei jõua materjal kohale või siis on raskem korraldada õppevisiite kogu klassile logistilise keerukuse ja kulude tõttu. Seega erinevad EL infot jagavad institutsioonid peaksid läbi mõtlema regionaalselt tasakaalustatuma strateegia pabermaterjalide edastamiseks. Vaid elektroonilistele materjalide loota samuti ei saa, sest kooli kanda jäävate trükikulud kõrge hind või seetõttu pärssida materjalide välja printimist, eriti kui tegemist on värviliste materjalidega.

2011. aasta uuring viitab veel ühele probleemile, mis on seotud materjalidega ning mida 2006. aasta uuring materjalide nappusele viidates ei käsitletud. Nimelt leidub internetis küll materjale, kuid õpetajad tunnistavad, et süsteemne lähenemine puudub, mistõttu ei pruugi internetis kasutada olevatest materjalidest palju abi olla. Ajalisele kulule lisaks veel ka keeleprobleem. 2006. aasta uuring toob vaid välja, et internet pakub võimalusi, kuid tänaseks on selgunud, et õpetajad ei suuda pakutud võimalusi ära kasutada. Seega on vajalik õpetajatele pakkuda tausta selgitavaid täienduskoolitusi kombineerituna praktiliste koolitustega, mille tulemit on võimalik otseselt tunnis kasutada, samuti selgeid juhtnööre selle kohta, mida kust leida on võimalik.

Kui juba 2006. aasta uuringus toodi välja Internetis leiduvate materjalide kokku koondamise vajadust, siis 2011. aasta uuring näitas, et ühtset portaali materjalide kogumiseks ei ole endiselt. Erinevad institutsioonid on oma kodulehele koondanud õppematerjale, kuid ükski portaalidest ei eristu teistest esinduslikkuse poolest. Seega on vajalik materjalide süsteemseks jagamiseks luua partnerlus erinevate asjast huvitatud sidusrühmade vahel, et tagada jätkusuutlik materjalide uuendamine portaalil.

2006. aastaks oli õpetajad saanud ettevalmistust EL üldiste teemade osas, mistõttu koolitusvajadust hinnati suhteliselt väheseks. Kui siis midagi praktilist, mida saab koolis kasutada või hoopis ise reisimist. Täna saab välja tuua, et õpetajate teadlikkus koolituse osas on

suurenenud. Soovitakse nii alusloogikat tutvustavat loengut kui ka meetodilist juhendamist, kuidas erinevaid teemasid, näiteks väärtuspõhisust koolis õpetada.

2.7. Sidusrühmadega konsultatsiooni põhitulemused

17. aprillil 2011. aastal toimunud sidusrühmade arutelul oli põhitähelepanu suunatud uuringu tulemuste analüüsimisele ja poliitikasoovituste asjakohasuse hindamisele. Lisaks pöörati tähelepanu ka erinevate uuringu tulemuste analüüsile, erinevad osalejad olid jõudnud läbi lugeda erinevad analüüsi peatükid.

2.7.1. Õppe sisu

Kohtumisel tutvustati koostatud valikaine kava. Üldiselt peeti pakutud ainekava loogikat adekvaatseks. Toodi välja vaid oht, et ainekava võib hakata dubleerima kohustuslike ainete raames õpetatavaid teemasid. Ainekava loomisel peab selgelt jälgima, et ainekava on võimalik kasutada iseseisvalt kogu gümnaasiumiprogrammi raames (nii kõrvuti ühiskonnaõpetuse kursusega, kui ka eraldiseisvalt ja enne ühiskonnaõpetuse kursust). Seetõttu on oluline, et ainekava toetuks põhikooli lõpuks omandatud pädevustele. Erinevad valikud tuleb luua seetõttu, et kool ise otsustab valikainete pakkumise ja ajalise paiknemise.

Riskianalüüsis tuuakse välja ühe ohuna ka valikaine õpetamise soovi gümnaasiumis, sest 7 kohustuslikule valikainele on tihe konkurent. Riski vähendab asjaolu, et gümnaasiumid soovivad üksteisest eristuda ning seetõttu võib olla EL-i õpe koolidele ka atraktiivne, kui koolis on õpetaja, kes soovib valikainet anda. Osad koolid on liitunud ELOS võrgustikuga², mis suurendab nende koolide huvi EL-i valikaine vastu. Ainekava pealkirjaks soovitati Euroopa Liit 21. sajandil, et ainekava raames oleks võimalik peamiselt tähelepanu pöörata just EL-i tänapäevastele teemadele. Ajaloolist kujunemist õpetatakse kohustusliku õppekava programmi raames.

EL-i teema on peamiselt jagatud kohustuslike ainekavade raames ühiskonnaõpetuse ja geograafia vahel. Põhikooli viimasel aastal käsitleb EL rahvastiku ja majanduse teemasid geograafiaõpetaja. Gümnaasiumi viimasel aastal aga ühiskonnaõpetuse õpetaja. See aga rõhutab enam aineõpetajate head omavahelist koostööd. Raporti koostajate nõutust kooli tasandil koostöö tegemiseks mõisteti, kuid lahendust välja pakkuda ei osatud.

² ELOS-projekti eesmärk on luua Euroopa koolide võrgustik, milles antakse kõrgel tasemel haridust, mis valmistab 12-19-aastasi õpilasi ette Euroopa kodaniku rolliks läbi Euroopa õppekeskkonna. Osalevate koolide (ELOS-koolide) õppekavad peaks olema Euroopa ja rahvusvahelise orientatsiooniga, arendatakse Euroopa kompetentse õpilaste ja koolide seas rahvuslikul või piirkondlikul tasandil, tegeletakse sihikindlalt erinevate Euroopa hariduslike instrumentide (nt Europass, Euroopa keelemapp) rakendamisega koostöös õpilastega. Seega on antud projekti keskmes ennekõike õpilaste suunamine ja nende vastavate kompetentside arendamine. (<http://www.tallinn.ee/haridus/ELOS>). Lisainformatsioon <http://www.eloseducation.info/>

Ainekavas rõhutati sektoriaalpoliitikate olulisust ja huvi. Põhjalikum sektoriaalpoliitikate tutvustamine annab võimaluse kaasata EL-i õppesse ka nende valdkondade õpetajaid, kes täna otseselt EL-i temaatikat ei õpeta.

Fookusrühma intervjuudest selgus, et ühiskonnaõpetuses õpetatakse neid EL-ga seotud teemasid, mida küsitakse ühiskonnaõpetuse riigieksamil. EKK-ga konsulteerides selgus, et ühiskonnaõpetuse riigieksam praegusel kujul kestab veel vaid mõne aasta. Eksami kokkupanemisel on peamiseks probleemiks inimressursi vähesus, inimesed kes koostavad eksamiküsimusi, koostavad ka internetis leiduvaid õppematerjale. Seetõttu on ka eksamiküsimused enam suunatud faktiteadmistele. Viimast rõhutab ka asjaolu, et EL institutsioonide küsimist on pooldatud, kuna õpilastel on erinevad institutsioonid ja nende rollid suhteliselt segamine. See aga näitab, et õpetamisel pööratakse enam tähelepanu struktuurile, mitte toimimisloogikale. Ka EKK rõhutab süsteemse õppe olulisust.

2.7.2. Materjalid ja teave õpetajale

Uuringust selgus, et interaktiivsete õppematerjalide hulk ja kasutamissagedus on koolides väikesed. EKK esindajad põhjendasid seda väheste õpivahendite hulgaga – ainekava raames on oluline luua erinevaid juhtumeid, väitlusi jne, mida õpetaja saab kohe kasutada või mida eeskujuks võtta omapoolse ülesande koostamisel. Läbi näidisülesannete soodustatakse ka õpetajate loovust uute omapoolsete ülesannete loomiseks.

Ka sidusrühmade esindajad olid nõus, et enam tuleks tähelepanu pöörata virtuaalselt kättesaadavatele materjalidele. Internetis leiduvate materjalide osas on vajalik lahendada mitu probleemi:

- Materjale koondavad kodulehena pakuti välja www.oppekava.ee, kus lisaks ainekavale on olemas ka materjalid ainekava õpetamiseks. Kodulehel olev info on tarkvaralahenduste osas *ad hoc* üles ehitatud, mistõttu on vajalik materjalide süsteemseks esitamiseks investeerida keskkonna arendustegevusse.
- Erialaseltsi kodulehekülg ei ole parim, sest EL-i aine on interdistsiplinaarne ning näiteks geograafia õpetaja ei külasta oma ainetunni ettevalmistamiseks ühiskonnaõpetuse õpetajatele suunatud kodulehekülge.
- Ühe võimalusena pakuti www.koolielu.ee portaali, kuhu saavad kõik oma materjale üles laadida ning kus toimub ka õpetajate omavaheline suhtlus. Portaali nõrgaks küljeks on sisukontrolli puudumine, mistõttu võib lehel leiduda ka mittekvaliteetset õppematerjali. Samuti ei ole materjalid õpetaja jaoks alati piisavalt süstematiseeritud.
- Selgelt tuleb eristada EL-i suhteliselt muutumatuid põhimõtteid tutvustavad õppematerjale ajatundlikest õppematerjalidest. Viimaste osas on eelistatum kasutada linke, mis näitavad, kust kõige värskem infot leida (info personaalia, arvnäitajate, statistika kohta).

- Suurimaks probleemiks on endiselt, kes vastutaks õppematerjalide ajakohasuse eest. Kõige tõenäolisemaks tuleb pidada jätkuprojekti taotlemist õppematerjalide perioodiliseks uuendamiseks.
- Ükskõik kuhu info üles panna, on vajalik viia info õppematerjalide asukohast õpetajateni. Selleks on võimalik kasutada õpetajate erialaliste.

Fookusrühma intervjuud tõid välja koolide õppematerjalidega vastustamise erinevused regiooniti. Pealinna piirkond saab materjale EL Eesti esindusest lihtsamalt kätte. Kohtumisel selgus, et on loodud erinevaid võimalusi materjalide regiooni tellimiseks läbi maakondlike infokeskuste, kohalike raamatukogude või Europe direct võrgustiku. Seega on teemapäevade raames vajalik edastada põhjalikumalt infot selle kohta, kuidas pabermaterjale koolidele kättesaadavaks teha.

Ka sidusrühmade kohtumisel rõhutati visuaalse materjali olulist teema õpetamisel. Lühifilmid, mis on lõimitud teema õpetamisega on väga teretulnud. Samas on soovitatav koostada ka olemasolevatele filmimaterjalidele juurde meetoodilisi juhiseid, et suurendada nende kasutamispotentsiaali õppetöös.

2.7.3. Pedagoogide täienduskoolitus

Täienduskoolituse raames tõid sidusrühmade esindajad välja mitu ettepanekut, mida lõppraportis arvesse võtta. Esiteks oli pakkumuses planeeritud üks 2 EAP mahus täienduskoolitus, kuid õpetajate erineva ettevalmistuse tõttu oleks mõttekas kaaluda kahe 1 EAP mahus täienduskoolituskursuse pakkumist, et õpetaja motivatsioon oleks maksimaalne oma pädevuste arendamiseks.

Raporti koostajad tegid ettepaneku, et koolitusest 25% moodustaks didaktikaõpe, et suurendada EL-i temaatika õpetamise suutlikkust koolides. Algselt oli planeeritud didaktikaõpe integreerida iga sisulise teema õpetamisega, kuid EKK esindajad tõid välja, et õpetajate meetoodiline tase on erinev ning seetõttu peaks õpetaja saama valida, kas soovib läbida ka didaktikaõpetuse või mitte.

Täienduskoolituse raames on vajalik ühendada struktureeritud arusaama loomine EL-i temaatikast praktiliste õppevahendite loomisega. Selleks valmistab iga täienduskoolitusel osalev õppejõud ette praktilise õppevahendi, mida saab realselt ka õppetöös kasutada. EKK esindajad olid nõus, et väärtuste teema õpetamist peaks täienduskoolituse raames tähelepanu pöörama nii EL-i teema sisulise kui ka didaktilise poole pealt.

Sidusrühmade esindajad ei pidanud vajalikuks tõmmata nii selgelt piiri ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse ning teiste ainete õpetajate vahele, kes täienduskoolitusel võiksid osaleda, sest erinevate ainete õpetajatel on piisavalt potentsiaali ja motivatsiooni, et EL-i temaatikat õpetada

enda aine või siis eraldi valikaine raames. Eraldi valdkonnapoliitikate täienduskoolitus väljaspool käesolevat hanget tundus sidusrühmade esindajatele atraktiivne. Lisaks ei ole õpetajate eristamine vajalik ka inimressursi vähesuse tõttu. Hanke raames seatud eesmärgi – 100 pedagoogi täienduskoolituse läbiviimise käigus on võimalik täiendkoolitada umbes 10% ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse ning geograafiõpetajatest.

3. Hinnangud

3.1. Põhijäreldused uuringutulemuste põhjal

Käesolev alapeatükk võtab kokku ning suhtestab eelpool lahti kirjutatud uuringute tulemused omavahel. Tulemused on esitatud kolmes põhilises valdkonnas, milleks on õppesisu vaatluse all muutused kolmes võtmevaldkonnas antud uuringu eesmärke silmas pidades: õppesisu ehk EL õppega haakuvad teemad, õppevorm ehk metoodika ning õppe korralduslik pool, ning materjalidel. Samuti on välja toodud põhijäreldused, mis puudutavad edasise tegevuse korralduslikku poolt, mis otseselt ühegi eelneva punkti alla ei kategoriseeru.

3.1.1. Õppesisu

Riiklike õppekavade üldideoloogia on EL teemalist õpet soosiv. Õppekavaanalüüs ning ka EL normdokumentide analüüs viitavad nii väärtuste, teadmiste, kui oskuste tasakaalustatud õpetamise vajadusele. Samuti näitavad rohelist tuld oma olemuselt interdistsiplinaarsele EL teemalisele õppele ka riiklike õppekavade põhimõtted, milleks on suunitlus erinevate valdkondade suuremale lõimumisele ning vastastikkusele täiendamisele; teatavate üldpädevuste arengule (millest EL teemaline õpe toetab olulisel määral kõiki peale matemaatikapädevuste, mida aga antud teema õppesse võimalik lõimida on), kui ka õppekava läbivad teemad.

Praegune õpetus küll euroopalik, kuid mitte Euroopa Liitu hõlmav. EL temaatiline õpe haakub praeguse õppekavaga ka temaatiliselt, ehkki sageli pole teemasid otseselt EL-iga assotsieeritud. See omakorda viitab, et võimekus EL teemaliseks õppeks on üldhariduskooli tasandil kahtlemata olemas. Õppekava analüüs näitas, et praegune sotsiaalvaldkonna ainete õpetus on küll *euroopalik*, st tegeletakse paljude teemadega, mis on olulised ka EL kontekstis, kuid neid lihtsalt ei pruugita assotsieerida selle kontekstiga. Seega võib öelda, et EL-teemalise ainekava loomine on ühelt poolt riiklike üldhariduskoolide õppekavadega hästi kooskõlas ning toetab olulisel määral ka kohustuslike ainete õpiväljundeid. Teisalt aga võib eeldada, et juhul, kui kohustuslikud tunniteemad on juba käsitletud, siis on Euroopa Liidu temaatika sisuline omandamine juba suhteliselt lihtne, arendab seostamisoskust ning võimaldab õppetemaatika sisu varieerida ka nii, et integreerib erinevaid valdkondi.

Reaalne tunnikava sõltub enim õpetajate tunnetusest ning riigieksamil küsitavast. Fookusrühma intervjuudest tuli välja, et ühiskonnaõpetuse tundide sisu määrab paljus see, mida küsitakse eksamil. Sellega põhjendasid paljud õpetajad seda, miks nad õpetavad muidu õpilastele suhteliselt vastumeelse ning keerulisena tunduvaid Euroopa Liidu institutsioone, mitte aga väärtustasandi või aktuaalsemate küsimustega seonduvat. Samas rõhutas suur osa

õpetajaid, et tunnitemade valikul sõltub rõhk ennekõike sellest, mis nende hinnangul õpilaste poolt omandatav ning mis hetkel päevakajaline.

Õpilaste üldteadmised on head juba enne EL teemalise õppe algust. 8. klasside kodanikuhariduse uuring näitas, et Eesti koolinoorte üldteadmised Euroopa Liidust on küllaltki heal tasemel nii rahvusvahelises võrdluses kui absoluutses arvestuses juba enne temaatilise õppe algust. Samas õpetatakse neid teemasid uuesti veel ka 9. ning 12. klassi ühiskonnaõpetuse tunnis. Seega pole erilist mõtet alustada EL teema tutvustamist päris üldteadmiste tasemelt ka valikaine raames. Samas näitas kodanikuhariduse uuring, et spetsiifilisemates küsimustes nagu EL-ga liitumise eeltingimused, valdkonnapoliitikad ning EL ja liikmesriigi pädevused, jäävad Eesti noorte teadmised oma Euroopa eakaaslastele tublisti alla.

Õpetajad hindavad oma teadmisi heaks, sügavam analüüs aga näitab lünki. Ehkki kvantitatiivuuringu näitas, et ligi 80% küsitatud õpetajatest tunneb end EL teemadel kindlalt, ning ka fookusrühmaintervjuudes väljendati algul suhtelist rahulolu oma teadmistega, ilmnes siiski, et näiteks võrreldes 2006. aastaga tunnetatakse märksa suuremat teabevajakut ning ennekõike ilmnes see alusteadmiste ning EL toimeloogika tundmises (samas kui faktoloogiat ning päevakajalisi teemasid ükskiksündmustena katta suudetakse, ehkki keerukaks peetakse vajadust seda pidevalt kaasajastada). Samuti väljendasid õpetajad ise vajadust koolituse järele, mis oma sisult sügavamgi kui õppekavas ettenähtud teemad, kuivõrd õpilased võivad sageli esitada selleteemalisi küsimusi, millele praeguse teadmistepagasi pealt vastata ei oska. Ning see ilmnes ennekõike isegi teiste õpetajate puhul peale ühiskonnaõpetuse õpetaja. Ehkki kodanikena saavad need õpetajad ise oma EL-alase teadmistepagasiga hakkama, siis oma ainevaldkonnaga haakuvat toimimisloogikat alati ei tunta.

Õpilaste valmisolek EL teemade käsitlemiseks saabub varem kui temaatiline õpe ise. Õppekava analüüs näitas, et sotsiaalainete valdkonna õppekava näib olevat üles ehitatud n-õ kontsentriliste ringide põhimõttel, kus lapse kasvades liigutakse üha üldisematele tasanditele (mina, minu perekond, kool, kodukoht, riik, Euroopa, maailm). EL temaatika tuleb seega käsitlemisele alles III kooliastmes (ehk sisuliselt 9. klassis). Samas leidsid fookusrühmas osalenud õpetajad, et õpilastel on huvi olemas antud valdkonna vastu juba nooremaski koolieas, kuivõrd praktiline kokkupuude antud temaatikaga on olemas. Samuti näitas kodanikuhariduse uuring, et 8. klassi õpilased on antud tasandi teemadest juba küllaltki teadlikud. Seega ei paista olevat probleemi ka sellest, kui sama raskusastme teemasid õpetatakse samaaegselt (nt Eesti lipp, Euroopa lipp põhikooli I astmes; institutsioonid II astmes jne). Kui õpilasele tutvustatakse parlamendi institutsiooni, siis tõenäoliselt on adekvaatne mainida ka, et lisaks Riigikogule on meil ka Euroopa Parlament ning selgitada, *miks* meil neid kaks on. Ehkki n-õ kontsentriiline õpe on teatud aspektides suuresti õigustatud, sest inimese sotsialiseerumine toimubki paljus selle loogika alusel, siis teatud tasanditest edasi geograafiline

ulatus enam niivõrd oluline pole. Poliitiline sotsialiseerumine abstraktsematesse institutsioonidesse nagu riik, rahvus, Euroopa Liit, inimkond toimub nende ulatusest hoolimata sarnaselt, kuivõrd nende kohta saame me ühiskonnas teavet pea terves ulatuses vahendatult (vrd nt koduküla, linnaosa, valla või linnaga).

EL teemaline õpe kaudselt jäänud liitumisaja võtmesse. Nii õppekavaanalüüs, kui ka osa fookusrühmaintervjuudest viitab, et EL teemaline õpe on jäänud paljus liitumisaja konteksti: kaasaegne Euroopa ning Euroopa Liidu areng kajastuvad ajaloo õppekavas endiselt tagasihoidlikumalt kui Külm sõda ning Nõukogude Liit ning tulevad käsitlemisele peamiselt Eesti lähiajaloo kontekstis. Ka õpetajad mainisid, et endiselt toimub koolides väitlusi teemal Euroopa Liidu poolt või vastu, samas, kui strateegiliselt on Eesti jaoks oluliseks muutunud juba teised küsimused.

Humanitaaria ainekst ka sotsiaalia ainekst. Kodanikuhariduse uuring näitab, et õpilased tunnetavad kooli rolli EL teemalise teadmistepagasi andmisel enim teiste Euroopa riikide kunsti ja kultuuri õpetajana. Järelikult võiks loodava EL valikaine roll olla ka Euroopa sotsiaalse ruumi maaletooja ning euroopalike kodanike kasvataja, aga ka praktilise teabe vahendaja.

Seotus igapäevaeluga põhikoolis, gümnaasiumis põhimõttelised teemad. Nii õppekavaanalüüs kui ka fookusrühmaintervjuud viitasid, et põhikooli ning gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse õpe temaatiliselt väga palju ei erine. Seega oleks strateegiliselt oluline eristada antud tasandite õpe analüütiliselt, kus põhikooli tasemel räägitakse aktuaalsetest probleemidest ning igapäevaeluga seonduvatest EL aspektidest, pakkudes jooksuvald seletusi, ning ehk käsitletakse EL temaatikat ka rohkem Eestikesksest vaatepunktist. Gümnaasiumis aga süüvitakse rohkem ka päevakajaliste teemade tausta ning toimeloogikasse, omandades seekaudu mitte üksnes suhteliselt kiirelt vananevaid teadmisi, mida õpetajad praeguses kontekstis valdkonna üldprobleemina välja tõid, vaid sügavama arusaama sellest, kuidas EL toimib institutsionaalsel, ühiskondlikul ning väärtustasandil.

EL-ga haakuvad teemad teistes ainetes eeldavad ka teiste aineõpetajate suuremat teadlikkust EL ja Eesti tasandi otsuste omavahelistest seostest. Ennekõike on see oluline näiteks bioloogias, kus tulevad jutuks valdkonnad, nt keskkonnakaitse, mis on suuresti reguleeritud EL tasandil. Ent sama võib täheldada ka ainetes nagu (majandus)geograafia, majandus-, õigus- või meediaõpetus, milles käsitletavat reaalelus samuti EL tasandi protsessid ja poliitikad mõjutavad.

Väärtuspädevustele suurem rõhk ning ideologiseerimata väärtusõpetus. Nagu mainitud, on väärtuspädevus riiklikus õppekavas olulisel kohal. Samuti tuli kodanikuhariduse uuringust välja vajadus hoiakuliste küsimuste analüüsi järele. Ka fookusrühma intervjuudest selgus, et väärtusõpetus on õpetajate hinnangul oluline ning seda peaks ehk rohkemgi olema, kui praegune suhteliselt faktikeskseks kujunenud õppekava eeldaks. Samas esines fookusrühmades

ka kriitilisemaid hääli, mis võivad tuleneda hirmust n-ö ideoloogiaõpetuse ees. Seega tuleks leida väljund EL temaatika küll väärtuskeskseks, kuid võimalikult ideoloogiavabaks õpetamiseks.

Refleksiivne lähenemine õpilaste ning õpetajate väärtuserinevustele. Fookusrühma intervjuudest, aga ka kodanikuharidusuuringust selgus, et õpetajad ning õpilased väärtustavad Euroopa Liidu puhul mõnevõrra erinevaid tahkusi. Seda, aga ka vajadust erinevate väärtuste ühitamise järele tuleks arvesse võtta ka õpetajakoolitusel ning õppekava arendusel.

Väärtushoiakute ning identiteeditemaatika puhul arvestada eesti- ja venekeelsete koolide erinevusi ning rahvustemaatikat. Kodanikuhariduse uuringust järeldus, et vene koolide õpilased mõtestavad oma territoriaalset ning institutsionaalset identiteeti eesti eakaaslastest mõnevõrra erinevalt. Samuti tõstasid venekeelsete koolide õpetajad fookusrühma intervjuudes teema, et venekeelsetes koolides on nõudlus identiteeditemaatika suhtes üsna oluliselt olemas (kas meie peame nüüd muutuma?) Seega tasuks Euroopa Liidu identiteedi temaatikas haarata ka rahvusvähemuste küsimust. Samuti tuli aga fookusrühma küsimustest välja, et eestikeelsete koolide õpetajate jaoks on oluliseks väärtustemaatikaks ka oma rahvusidentiteedi väärtustamine Euroopa Liidu kontekstis. Seega tuleks tõenäoliselt käsitleda ka rahvusidentiteedi ning väikerahva küsimust euroopastumise kontekstis.

Lähtuda hanke pakkumuses esitatud teemade loendist, kuid teha sellesse korrekture. Fookusrühma intervjuudes vestluse suunamiseks kasutatud teemade loend (ära toodud Lisades) sai üldjoontes õpetajate heakskiidu, ehkki esitati mõningaid ettepanekuid selle temaatilise rõhuasetuse ning kompositsiooni osas, mida ka arvestatakse. Täpsem õppekava ning täienduskoolituse temaatiline programm on esitatud peatükis 3.2.

Väikesed ebakõlad kehtiva õppekava teemade, väljundite ning õppematerjalide vahel. Fookusrühma intervjuude ja materjalide analüüsi käigus ilmnes, et paiguti ei ole omavahel päris üksüheses vastavuses käsitletavat teemad ning oodatavad õpiväljundid, aga ka õpikumaterjalid ning töölehed. Viimast tuleks üritada vältida ka valikainekava koostamisel.

3.1.2. Õppevorm

Vajalik regulatiivne taustsüsteem lisanduva valikkursuse väljatöötamiseks on praeguses gümnaasiumi õppekavas olemas. Õppekava analüüsis selgus, et koolidel on niikuinii olemas kohustus õpetada vähemalt 7 valikaine mahus sotsiaalvaldkonna ainekursusteid, samuti võivad koolid kasutada valikaine materjale oma äranägemise järgi, laiendades kohustuslikku põhikursust.

Kõige otstarbekam pakkuda EL-teemalist õpet kui tervikpaketti uue valikaine tarbeks. Fookusrühma intervjuudes osalenud õpilased eelistasid EL teemalist õpet eraldi aineblokina, mitte integreeritud õppena teiste ainete kontekstis. Ehkki õpetajad väitsid, et integreeritud õpe

arendab seostamisoskust, kurtsid õpilased paljus selle üle, et õpetajate interpretatsioonid on erinevad ning need võivad tekitada segadust. Et fookusrühmaintervjuud näitasid mitmete ühiskonnaõpetuse väliste valdkondade õpetajate suhtelist ebakindlust EL temaatika osas, siis võib see antud hetkel iseäranis varmselt juhtuda ka antud valdkonnas. Seega tasub täiendkoolituse puhul välja töötada siiski tervikkava koolitus õpetajatele, mis katab nii kaardistavad teadmised, mida hetkel edasi antakse, kui ka sügavamad teadmised, mida võiks anda ka valikkursus, kuid mis võiksid tagada õpetajatele suurema enesekindluse EL temaatika õpetamisel, ning mida viimased oma äranägemise järgi kasutada saavad. Samuti võib probleemiks saada praegune ühiskonnaõpetuse väga väike maht õppekavas, millesse uusi teadmisi väga palju ei pruugi mahtuda.

Õpetajatevahelisele koordineerimisele lootmine on riskantne, kuivõrd nii kvantitatiivuuringu kui ka fookusrühma intervjuud näitasid, et kui üksikud juhtumid välja jätta, ei ole aineõpetajate vaheline koostöö ega üldse õpetajate osalus koolielus kuigi levinud, ning seda eriti venekeelsetes koolides. Seega, kui ka kaasata erinevate ainete õpetajaid EL alasesse valikkursusesse, tuleks see ära koordineerida kas õppekavas või kooli tasandil.

Ainete ja valdkondade vaheline toetus peab säilima. Samas, lähtuvalt õppekava nõudmistest, peaks teatav toetus erinevate õppeainete vahel siiski säilima ning seega tuleks koolituse kontekstis mõelda ka nende n-ö toetavate ainete sisupakettide peale.

EL teemaline valikaine ühiskonnaõpetuse vabal aastal. Et ühiskonnaõpetus on praegusel hetkel vaid 9. ja 12. klassi tunniplaanis ning fookusrühma intervjuudest selgus, et pikk vahe tingib ka selle, et suur osa ühiskonnaõpetusest kulub kordamisele, ning et 12. klassis toimub reaalne õppetöö vaid maksimaalselt kolm veerandit (millele järgneb kordamine), tasuks kaaluda EL teemalise õppe viimist kas 10. või 11. klassi õppekavva, kus ühiskonnaõpetust hetkel pole. See tagaks nii järjepidevama sotsiaalainete õppe, kui ka mõistlikuma koormuse õpingute lõpusirgel.

Tasub sisse planeerida uuendusmeelsemaid hindamis- ja õpimeetodeid. Õppekavaanalüüs näitas, et ennekõike peaks sotsiaalainete kontekstis rakendama interaktiivseid ning aktiivõppemeetodeid, nt rollimängud, klassiarutelud, infootsingud, õpimapi või uurimistöo koostamine, väitlused, ajurünnakud, filmide, juriidilise materjali jm analüüs, allikaanalüüs jms. Kodanikuhariduse uuring tõi välja, et õpetajad tunnevad end kindlalt vaid osas neist meetoditest, samas kasutatakse praktiliselt kõiki mainitud suhteliselt vähe. Sotsiaalvaldkonna ainete õppes domineerivad aga kodanikuhariduse uuringu kohaselt pigem traditsioonilised loengulised õppevormid. Järelikult tuleks juba koolituse ettevalmistamisel arutada teemad läbi metodika poole pealt, et juba algusest peale harjutaks mõttega, et EL-teemaline õpe pole pelk loeng (isegi, kui seda annavad ülikooli õppejõud).

Kooli roll – väljadelegerijast võimustajaks ja aktiivsusareeniks. Fookusrühma intervjuudest selgus, et küllaltki palju EL teemalisest õppes delegeeritakse praegusel hetkel koolist välja – kas tuleb keegi (poliitik või ametnik) kooli loengut lugema EL teemal, minnakse (Tallinna koolide puhul) EL teabekeskusesse, korraldatakse ekskursioon Brüsselisse, kutsutakse õpilasi üles minema koolist väljaspool toimuvatele simulatsioonidele, või toimub mingi rahvusvaheline projekt (tõsi, viimast viiakse läbi kooli siseselt), kus osaletakse sageli mitme aineõpetaja ühispingutusel, kuid siiski väljaspoolt tulnud initsiatiivil ning reeglite alusel. Seejuures kurdetakse teatud määral loiu osavõtu üle (nt koolist väljaspool toimuvatest üritustest), samuti aimub, et EL temaatika on pigem õpilaste eliidile suunatud temaatika. Sellise olukorra parandamisel võiks abiks olla EL temaatika kaasavam õpetamisprotsess, kus lisaks õppekavas ettekirjutatud tunnitemaatikale võimaldatakse tunniteemasid püstitada ka õpilastel, kus väljaspool kooli toimuvad aktsioonid lõimitakse ka koolis toimuva õppega, nt valmistatakse kollektiivselt ette Euroopa Parlamendi simulatsiooniks ning osalust ja selleteemalist refleksiooni (osalenud õpilane kirjutab nt simulatsioonile arvustuse oma õpieesmärkidest tulenevalt) arvestatakse ka hindamisel. Aineõpetaja asemel võiks teatud tegevuste promootoriks olla ka õpilasomavalitsused. Nimelt näitab kodanikuhariduse uuring, et nii õpetajad, koolidirektorid, kui (mõnevõrra vähesemal määral) ka õpilased tunnetavad viimaste rolli koolielu suunamisel suhteliselt väiksena, iseäranis õppetöö poole pealt. Samuti võimaldaks see enam esile tõsta õppekavas ette kirjutatud õppijakeskset hindamist, aga ka leevendaks situatsiooni, ku EL on muutunud õpilaste seas suhteliselt elitaarseks temaatikaks.

3.1.3. Õppematerjalid

Materjalilõhe maa ja linna, Tallinna ja muu Eesti vahel. Fookusrühma intervjuudest ilmnes, et väljaspool Tallinna on õpetajatel sageli suhteliselt keeruline pääseda ligi uutele EL teemalistele materjalidele, nt neile, mida levitab EL Maja ning teabekeskus, mis mõlemad asuvad Tallinnas. Seega oleks kõige operatiivsem kasutada internetipõhiseid õppematerjalikeskkondi.

Materjalide hajusus. Ehkki internetis materjale on ning on ka erinevaid portaale, nagu tuvastas õppematerjalide analüüs, puudub üks keskne portaal, mida õpetajad kasutaks ning mugavaks peaks. Samuti tuvastas materjalianalüüs, et allikaid, mis kataksid mugavalt ning hõlmavalt kõiki olulisemaid teemasid, praktiliselt pole. Tõenäoliselt osalt ka neist tõikadest tulenevalt tunnistasid õpetajad, et suurel määral otsitakse materjale lihtsalt internetiotsinguga ning internetimaterjalide kasutusmugavust väga kõrgeks ei hinnatud. Järelikult oleks tarvis luua materjale juurde ja/või keskenduda mingi konkreetse kanali populariseerimisele.

Materjalide nõrk haakuvus. Fookusrühma intervjuudes kurdeti ka, et olemasolevaid materjale on EL teemal suhteliselt keerukas ühitada – et ühtaegu oleks olemas nii põhjalikum õpetajamaterjal, õpilasele suunatud abimaterjal, kui ka töövihik. Ka kurdeti, et paiguti ei kattu olemasoleva ühiskonnaõpetuse õpiku ja töövihiku materjalid omavahel. Sama näitas ka

materjalide analüüs, kus oli sageli olemas kas üksnes harjutus õpilastele või põhjalikum info õpetajatele. Koolitusmaterjalide väljatöötamisel tuleks silmas pidada ka nende kahe haakuvust ning tasakaalu.

Materjalide aeguvus. Fookusrühma intervjuudes kurdeti ka, et EL temaatika muutub väga kiiresti ning materjalid aeguvad. Ehkki õppesisu osas adresseeriti sama probleemi, tuues välja, et lisaks päevakajalistele näidetele peaks olemas olema ka põhimõtteline teave, on see probleem mõistetav materjali tasandil ka hoopis teise nurga alt. Nimelt selgus materjali analüüsi käigus, et suur osa materjale on välja töötatud ajajärgul, mil Eesti oli alles liitunud või liitumas EL-iga. Seega oli rõhuasetus materjalides mõnevõrra teine. Järelikult peaks väljatöötatavad materjalid pigem üritama adresseerida n-ö integreerunud tegevliikme väljakutseid kui et liitumise eeliseid ja puudusi.

Juurde vaja just interaktiivset klassiõpet soodustavaid materjale. Et õppekavas on suur rõhk just interaktiivsel õppel ning arutlevatel vormidel ning et muid aktiivõppe materjale (nt mängud jms) on internetis küllalt ulatuslikult leida, töötab RTI välja ennekõike teemasid väitlusteks ja arutlusteks, allikaanalüüsideks, kirjade koostamiseks jms. Samuti tõi materjalianalüüs välja, et töölehed, mängud jms on teatud määral temaatiliselt hüplikud. Seega luuakse juurde töölehti jms teemade lõikes, mida õpetatakse põhikooli astmes.

Interaktiivsed materjalid selgitustega. Ehkki õppekavad eelistavad pigem interaktiivsete õpimeetodite kasutamist nagu rollimängud, uurimistööd, simulatsioonid jms, siis kodanikuhariduse uuring näitas, et õpetajad neid pigem ei praktiseeri. Loomulikult tuleb arvesse võtta ka seda, et antud andmed pärinevad uuringust, mis tehti 8. klassidele suunatud kodanikuhariduse uuringu pinnalt ning 12. klassi kontekstis võib pilt olla mõnevõrra erinev. Samas tuleks suhtumist õpimeetoditesse arvesse võtta ka materjalide loomisel ning varustada temaatilised rollimängud, uurimistöõ teemad jms ka täpsemate soovitude ja selgitustega.

Temaatilisi materjale keele- jt erialade õpetajatele. EL temaatikat õpetatakse ennekõike siiski ühiskonnaõpetuse ning ajalootundide raames. Seega tuleks ennekõike kutsuda koolitusele vastavate erialade õpetajaid. Küll aga võiks materjalide koostamises mõelda ka matemaatika- ja keeleõpetajate peale, luua lühike sissejuhatav juhend ka eraldi bioloogia- ja perekonnaõpetuse õpetajatele jne. Fookusrühma intervjuudes tuli ka välja, et erinevad EL teemalised tekstid võiksid olla suhteliselt hea õppevahend keeletundides. Seega pakutakse välja võimalikke võõrkeelseid tekste ka antud valdkonnas.

Aktuaalsete teemade foorum. Virtuaalruum võimaldab ka interaktiivsust ning kogemuste vahetamist õpetajate vahel. Kõnealusesse portaali võiks luua ka eraldi küsimuste ja vastuste portaali, kus õpetajatel võimalik küsida nõu ning arutleda parasjagu päevakajalistel temaatilistel

teemadel. Kui portaal populaarseks osutub, saavad seda tüüpi tegevused jätkuda isegi peale käesoleva projekti lõppu.

Materjalide osas jätkuprojekt. Juhul, kui EL teemaline valikaine saab välja töötatud ning rakendub ka praktikasse, võiksid temaatiliste materjalide loome ning kaasajastamine jätkuda ka pärast käesoleva projekti lõppu, nt EL programmi „Kodanike Euroopa 2007-2013“ raames.

3.1.4. Täiendkoolituse korraldus

Hanke „Üldhariduskoolide Euroopa Liidu alase valikaine ja õppematerjalide ning pedagoogide täienduskoolituse“ teise osa teise etapi raames koostatakse õpetajatele täienduskoolituskava 2 EAP ulatuses, mis sisaldab 28 tundi auditoorset tööd ja 24 tundi iseseisvat tööd.

Käesolevale uuringule tuginedes saab välja tuua esmased põhimõtted, mida täienduskoolituskava koostamisel aluseks võetakse. **Täiendkoolitus on ennekõike mõeldud ühiskonnaõpetuse õpetajatele, lisamaterjalid ja õppimisvõimalused luuakse ka teiste valdkondade õpetajatele.** Fookusrühmaintervjudest nagu ka õppekavaanalüüsist selgus, et põhiline sihtrühm EL valdkonna temaatiliseks väljaõppeks oleks siiski (ajaloo- ja) ühiskonnaõpetuse õpetajad, kuivõrd nemad on potentsiaalselt ka need, kes tulevast valikainet andma hakkavad. Samas tuleks mõelda ka osalusmehhanismidele teiste aineõpetajate lõikes, et tagada ainete integratsiooni ning aidata kaasa ka teiste õpetajate valdkondlike teadmiste kasvule – nagu selgus ka fookusrühma intervjuudes, on nende õpetajate suhteline teabevajak isegi suurem.

Uuringu raames selgus, et vajalik on tagada sisend süsteemse EL-i alase õppe läbiviimiseks. Kuna õpetajate baasteadmised EL-i valdkonnast on juba arvestataval tasemel, siis keskendus täienduskoolitus nendele teemadele, mis on tänases õppekavas vähem kaetud.

- **Arusaama suurendamine EL-i toimimisloogika osas.** Korraldada kokku 4 akadeemilist loengut, mis annab süsteemse ülevaate ja sügavama arusaamise näiteks Euroopa Liidu identiteedist, Euroopa avalikkussfäär, Läänemere strateegiast jne ehk teemadest, mis täna on vähem kaetud. Loengud on planeeritud valdkonna süsteemseks tutvustamiseks, kasutades teemakäsitlust, mis ei ole oluliselt ajatundlik.
- **Pakkuda õpetajale metoodilist tuge väärtuspõhise õppe läbiviimiseks.** Lisaks on planeeritud üks loengutest õpetamismeetoditest, et mõista erinevate õpetamistehnikate omavaheliste kombineerimise võimalusi, samuti kasutamise piiranguid ja võimalusi.

Täienduskoolitus toimub väiksemates gruppides, seega on võimalik tagada interaktiivne suhtlemine lektori ja kuulajaskonna vahel, mis tasakaalustab mitteinteraktiivset loengu pidamist. **Loeng salvestatakse**, et võimaldada kuulajatel uuesti loengut üle vaadata. Samuti võimaldab loengusalvestuse levitamine koolitusel mitte olnud õpetajatel loengust osa saada. Teema paremaks kinnistamiseks järgneb loengule lektori eestvedamisel arutelu või grupitöö.

Olulisel kohal EL-i õppe edendamiseks üldhariduskoolides on koostöösuhete loomine ja parimate praktikate vahetamine, siis koolituse raames toimub õpetajate poolt ühe uue õppevahendi loomine, mida saab EL-i teemal õpetamiseks kasutada. Koolituse raames on soodustatud töögrupid, kes koostöös valmistavad ette tervikmaterjali mõne teema õpetamiseks. Soodustatud on partnerlusvõrgustikud, mis koondavad erinevate ainete õpetajad, et soodustada integratiivset õpet. Partnerluse puhul pööratakse erilist tähelepanu metoodiliste juhiste loomisele.

Uuring näitas, et suurt huvi näitavad nii pedagoogid kui ka õpilased videomaterjalide osas, mistõttu kaasatakse riigihanke ainekava koostamise etapi väljundina valminud materjalid ka täienduskoolituskavva. Suurendades seeläbi loodud videote kasutamise võimalusi õppetöös.

Koolitusest vähemalt neljandik on planeeritud spetsiaalse didaktikaõpetusena, mis keskendub väärtusõpetuse rakendamisele EL-i õppes, kuid ka laiemalt kogu riiklikul õppekaval õpetades. Selleks teeb Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituut koostööd Kasvatusteaduste Instituudiga.

Kõik koolitused viiakse läbi eesti keeles, sest uuring näitas, et ka vene koolide õpetajad eelistavad koolitust eesti keeles. Kuid koolitusel on tagatud materjalid vene keeles, et suurendada arusaamist.

Lisaks hanke raames koostatud ja läbiviidud täienduskoolituse õppekavale vaatab Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituut väljaspool käesolevaid hankeid läbi Euroopa Liidu põhikursuse, mille temaatikat uuendatakse vastavalt läbiviidud uuringu tulemustele. Nimetatud aine on lisatud bakalaureuseõppe sissejuhatavate ainete loetellu, mistõttu luuakse soodsad võimalused alles õppivate õpetajate EL-i alaste teadmiste tõstmiseks ja seeläbi EL-i temaatika õpetamise suutlikkuse tõstmiseks.

<h3>3.2. SWOT analüüs</h3>	<p>Tugevused</p> <ol style="list-style-type: none"> Gümnaasiumi ühiskonnaõpetuses keskendutakse mitmele olulisele EL-ga haakuvale teemadele Õpetajad on loodud hulgaliselt info- ja õppematerjale EL-i teemadel (sh erinevates keeltes) Loodud on suur hulk virtuaalselt atraktiivseid õpivahendeid (sh erinevates keeltes) 8. klassi õpilaste üldised teadmised EL-st on head. Seda soodustab ka üldine infoväli. Õpetajad hindavad oma teadmiste taset EL-ist heaks. 	<p>Nõrkused</p> <ol style="list-style-type: none"> Praegune õpetus on euroopalik, kuid mitte EL-i hõlmav. Põhikooli õppekava pöörab vähe tähelepanu EL teematikale Õpilaste spetsiifilisemad teadmised EL-i kohta on vähesed. Õpetajad tunnetavad, et süsteemsed teadmised EL-i osas ei ole piisavalt sügavad. EL-i õpe keskendub endiselt liitumisaja teemadele. Kooli roll Euroopa identiteedi kujundamisel vähemtähtis kui võiks olla. Õpetajate koostöö koolis on vähene. Uuendusmeelseid hindamis- ja õpimeetodeid kasutatakse vähe. Paljud loodud õpivahendid ei sisalda meetoodilisi juhendmaterjale. Tallinnast väljaspool EL teemalised teavikud raskemini kättesaadavad Temaatilised materjalid on mööda erinevaid internetilehekülgi laiali.
<p>Võimalused:</p> <ol style="list-style-type: none"> Riiklik gümnaasiumi õppekava kohustab pakkuma valikaineid vähemalt 7 kursuse mahus. Riiklik õppekava soodustab integratiivset õpetamist. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikud õppekavad, aga ka EL normdokumendid soosivad sarnastele väärtustele tuginevat ning väärtuspõhist õpet ning väljundina aktiivset osalust. Riiklik õppekava soosib sotsiaalteadustes interaktiivseid õppemeetodeid Erinevate valdkondade õpetajad tunnetavad võimalust lõimida oma aine õpetamine EL-i temaatika õpetamisega. Valikkursuse pakkumine 10.-11. klassis. Kodanikuhariduse uuringust ilmnes, et suurema keeleoskusega õpilased annavad Euroopa keelte ja kultuuride õppimise osas positiivsema hinnangu. 	<p><i>Strateegia: kombineerides tugevused ja võimalused – arengumootor jätkamiseks</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Võimalik on luua Euroopa väärtusi õpetav valikaine ainekava, mille erinevaid mooduleid on võimalik kasutada ka gümnaasiumis ühiskonnaõpetuse õpetamisel. Õppekava soodustab Euroopa identiteeditunnustuse suurendamist kõrvuti Eesti riigiidentiteediga. Kuna õpetajad tunnevad ennast EL-i teema õpetamisel ise suhteliselt kindlalt, siis on tõenäoline, et EL-teemalist õpet ka pakutakse. Luuu terviklik süsteem, kus EL-i ainekava, õpetajate ettevalmitus- ja täienduskoolitus moodustavad ühtse terviku. Valikkursuse pakkumine 10.-11. klassis tagab parema järjepidevuse põhikooli ja gümnaasiumi ühiskonnaõpetuse õppe vahel. 	<p><i>Strateegia: ületades nõrkused läbi võimaluste – suutlikkuse tõstmise võimalus.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> EL-i valikaine õppekavaga luua eeldused, et ainekava moodulid täiendavad olemasolevat õpet. Suurendades Eesti, Euroopa ja maailma tasandi seostamis- oskust. Erinevaid valdkondi lõimiv EL-i õpe ja süsteemne õpe eeldavad infoedastuse ja täienduskoolituse toe pakkumist õpetajatele. Täiendada antud hanke raames eelkõige nende valdkondade õppematerjale, mis täna on vähem kaetud, et tagada EL teema terviklik teemakäsitlus. Luuu EL-i õppekava, mis väärtustab aktiivset osalust nii kooli, Eesti kui Euroopa tasandil. Tähelepanu pöörata olemasolevate ja uute õpimaterjalide meetoodiliste tugimaterjalide välja töötamisele. Õppematerjalide välja töötamisel pööratakse kõikide teemade raames tähelepanu Euroopa identiteedi kujundamisele. Soodustada kooli rolli ümberkujundamist võimestajaks ja aktiivsusareeniks, mis lõimib koolivälise tegevuse ja erinevate osapoolte aktiivse osalemise. Luuu ühtne portaal olemasolevate õppematerjalide koondamiseks internetis. Kooli tasandil luua koostööõrgustik, mis soodustaks Euroopa keelte, kultuuri ja ühiskonna integreeritud õpet ning temaatilisi üritusi.
<p>Ohud</p> <ol style="list-style-type: none"> Põhitähelepanu keskendatakse teemadele, mida küsitakse riigieksamil Riiklik õppekava on üles ehitatud kontsentriselt ning EL-i temaatika tuleb sisse alles III kooliastmes. EL temaatika moodustab ühiskonnaõpetusest alla 10%, on ühiskonnaõpetuse raames süvendatuma õppe pakkumine vähetõenäoline Euroopa Liidu teema käsitlemine formaalsest perspektiivist vähendab teema omandamist. Õpetajad tajuvad õppematerjalide kiiret vananemist. 	<p><i>Strateegia: vähendada väliseid ohte läbi oma tugevuste – parema positsiooni kindlustamine</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Luuu terviklik EL valikaine ainekava, mis keskendub terviklikule EL teema käsitlusele, kuid mis võimaldab erinevad blokid terviklikult integreerida ka kohustusliku ainekava mooduliks. Luuu õppematerjalid, mis selgelt eristavad EL suhteliselt püsivaid EL-i toimimis põhimõtteid ajatundlike faktidega. 	<p><i>Strateegia: riskistrateegia – riskianalüüsi raames hinnata nõrkuste ja ohtude kombineerimisel tekkivaid riske ja nende ületamise võimalusi</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Koostöös REKK-iga arutada läbi, millised on nõudmised õpilase pädevustele EL osas. Sellega sihistatakse EL teema väikesemahuline õpetamine gümnaasiumides. Läbimõeldud valikaine ainekava koostamine gümnaasiumi tasandile annab võimaluse pakkuda lisaväärtust EL teema õpetamiseks ka põhikoolis (üldteadmised ja seotus igapäevaeluga). Soodustada õpetajate koostööd kooli tasandil kooli õppekava väljatöötamise kontekstis. Ilma süsteemse toetuseta integratiivne õpe toimuma ei hakka. Õppematerjalide portaali luua ka foorumid, mis võimaldavad kiiret infovahetust.

3.2.1. Riskianalüüs

Riski iseloomustus	Ilmnemise tõenäosus	Mõju	Kaitsestrateegia riski maandamiseks
Internetis olevad õppematerjalid aeguvad kiiresti. Õpetaja tähtsustab materjali vananemist.	Suur	Suur	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eraldada ajatundlikud materjalid EL-i toimisloogikat käsitlevatest materjalidest. 2. Lisada lingid ajatundliku info uuendamiseks (viited statistikale, personaaliale jms). 3. Lisada õppematerjalide juurde kommentaaride lisamise või foorumi võimalus, mis võimaldab kolleegidel üksteisele tähelepanu juhtida aegunud infole ja selle uuendamise võimalustele.
Õppematerjalid paiknevad internetis hajusalt. Õpetajad ei leia materjale või kulub nende otsimiseks liialt aega	Suur	Oluline	<ol style="list-style-type: none"> 1. Luua partnerlussuhted EAÜS-ga, et luua nende kodulehele EL-i õpet koondava õppematerjali kogu. 2. Kujundada õpetaja harjumust õppematerjalide leidmiseks EAÜS-i kodulehelt. 3. Teha koostööd erinevate sidusrühma esindajatega, et loodud või vahendatud õppematerjalidest jõuaks info ka EAÜS-i, et tagada õppematerjalide ajakohasus. 4. REKK-i kodulehele viide, et õppematerjalid EL-i teema õppimiseks on kättesaadavad EAÜS-i kodulehel.
Integratiivse õppe organisserimine on liigselt töömahukas ja vähemotiveeriv	Suur	Oluline	<ol style="list-style-type: none"> 1. Riiklikul tasandil metoodilise toe pakkumine koolidele integratiivse õppe läbiviimise motiveerimiseks ja toetamiseks. Soodustada integratiivset õpet soodustavate kooli õppekavade loomist. 2. Soodustada aineõpetaja EL-i laste pädevuste kasvu. Pakkuda sihistatud koolitusi ainevaldkonna (näiteks geograafia, võõrkeeled jms) ja EL-i teema tutvustamiseks, olemasolevate õpivahendite analüüsiks ainevaldkonna õpetamise raames. 3. Soodustada Euroopa Komisjoni poolt välja antud õppematerjalide ja sõnaraamatu kasutamist keeleõppes, et tagada ühesugune mõisteruum.
EL õpe ei lülitu koolide õppekavadesse	Keskmine	Oluline	<ol style="list-style-type: none"> 1. Luua õpetajatele metoodiline tugisüsteem süsteemse õppekava, täienduskoolituse ja õppematerjalidega. Olemasolev õpetajakoolituse õppekava toetab EL-i valikaine õpetamise pädevuse saavutamist. 2. Luua otsekontaktid koolidega, et arutada iga kooli võimalusi EL-i valikaine lülitamiseks õppekavasse. 3. Luua maakondlike aktivistide võrgustik, et arendada EL-i valikaine ainekava muster iga maakonna eripära arvestades.
Normatiivse õppe domineerimine väärtuspõhise õppe üle	Keskmine	Keskmine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ainekavas tasakaalustada normatiivse ja väärtuste ning tõlgendustega seotud pädevused. 2. Luua õpetajatele sisuline ja metoodiline täienduskoolituse moodul, mis tugevdab õpetaja pädevusi Euroopa identiteedi ja väärtuste tasandil.
EL-i väärtusõpetus asendub ideoloogilise õppega	Keskmine	Keskmine	EL-i teemat puudutavad materjalid luua Euroopa väärtusruumi tutvustavad, kuid avatud tõlgendustele.

3.3. Ettepanekud EL valikaine ainekavasse ja pedagoogide täienduskoolitusse

	Teema	Õpetajakoolitus	Kommentaar
	EL Üldine teave	Sissejuhatav materjal teiste ainete õpetajatele	Koolituse aega antud teemale mitte eriti kulutada
AJALUGU	Euroopa ajalooline kujunemine	Euroopa „ühisajalugu“ kui metodoloogia Lühiülevaade EL ajaloolisest kujunemisest ning laienemisest koos tagamaade tutvustusega	Need kaks teemat saaks omavahel lihtsalt ühendada. Euroopa ühinemise ajalugu üldiselt teatakse, seega põhitähelepanu pigem selle eelsetel protsessidele ning laiemale taustkeskkonnale.
	EL ja Eesti	Eesti ja Euroopa suhete ajaloost kahe maailmasõja vahel ning iseseisvuse taastamise järel. Liitumisläbirääkimised Liitumisjärgsed (e tänased ja tulevased) väljakutsed	Et EL õpetamine koolides on juba liitumiskeskne, siis rõhk ka liitumisjärgsetel protsessidel ja väljakutsetel
VALITSEMINE	EL institutsioonide toimimise loogika	EL toimimisloogika tervikpilt (EL ülesanded – EL institutsioonid; juhtimissüsteem kui tervik). Kuidas ja miks toimub EL institutsionaalne lõimumine.	Siduda need kaks teemat ning anda sel teel originaalsem ülevaade muidu tuttavast teemast (EL institutsioonid) Põhirõhk pigem kontseptuaalne: lõimumisteooriad, erinevad demokraatiamodelid.
	EL mitmetasandilise poliitruumina	EL institutsioonide ning riikide institutsioonide suhted. EL ja demokraatia. Europarteid ja kodanikualgatus EL-is. Eesistuja riigi roll	Riikluse teema lisamine võimaldab lisaks liidule mõtestada ka rahvusriigi tasandit ning sealseid väljakutseid ja teisenemist
	Euroopalik riiklus	Modernne riik ning selle kujunemine Euroopas. Euroopalik riigimudel kui tänapäevase poliitika ja valitsemise alus	Europarteide puhul keskenduda rohkem erakonnaperekondade üldloogikale kui praeguste EL parteide päheõppimisele
	EL Poliitikal	EL pädevusala põhimõtte ning praktikad. Poliitika kujundamise protsess EL-is (millised komponendid, kes kuidas osalevad, kaasotsustamismehhanism) EL poliitikate rakendumine. Kaasamine ning huvirühmade tegevus (<i>lobby</i>) EL-is. Sektoriaalpoliitikal	Antud valdkonna üldpõhimõtetest oluline teha lisaks lühiülevaade teiste aine õpetajatele; võimalusel ka põhjalikum sissevaade erinevatesse sektoriaalpoliitikatesse, mis nende erialal olulised. Koolituses väga põhjalikult katma ei pea.

RAHVUSVAHELINE JA RIIKIDEVAHELINE	EL roll maailmas, naabruspoliitika	Euroopa Liit kui rahumeelne maailmavõim. EL suhted oma lähipiirkonna ja teiste maailmavõimudega. Naabruspoliitika. Üleilmastumine ja EL (?)	Võimaldaks seostada ajalooteadmisi tänapäevaga, samuti ühiskonnaõpetuse teadmisi julgeolekust ja välispoliitikast. Haakub ka mitmetes ainetes käsitletava üleilmastumisega.
	EL regionaalne koostöö, Läänemere strateegia	EL regioonid ning regionalismi loogika. Läänemere riikide koostöö vajadused ja kogemused	Praktilist väljundit ja debatti võimaldavad Eestit hõlmav Läänemere regioon ning naaber Venemaa. Temaatikad, mis osalt sobiksid ka geograafia konteksti.
ÜHISKOND	EL põhiõigused ja -vabadused	EL põhiõigused ja -vabadused. Kehtestamise tagamaad, seos alusväärtustega, praktilised eesmärgid. Euroopa Inimõiguste kohus. Mis on, kus asub, kes kelle peale kaevata saab.	Rõhk n-õ mõtestatud väärtusõpetusel – selgitab nii institutsioone ning reegleid (mis EL väärtustega haakuvad) ning tagamaid, mis nende tekkeni on viinud.
	Euroopa kodakondsus	Kodakondsuse tähendussisu. Euroopalik kodakondsusmudel ja selle kujunemine, riikidevahelised erinevused. Tänapäevase EL kodakondsuse tähendussisu ja põhimõtte. Kodakondsuse variatsioonid – kodakondsus, topeltkodakondsus, resident (denizen).	Peaks ühendama institutsionaalsed teadmised ka sotsiaalse reaalsuse tunnetusega – EL pole vaid komisjon ja parlament, vaid ka meie ise ning meid ümbritsev meediarealaus. Eesmärgiks õpilaste ja õpetajate väärtusintegratsioon, arusaama edendamine, et EL ei ole vaid negatiivne vabadus (uuringute järgi õpilaste arusaam), vaid ka ressurss ja piirang.
	Euroopa avalikkussfäär	Avalikkussfääri idee. Üle-euroopalise teadvusruumi kujundamine. Mitmekeelsuse küsimus. EL tasandi poliitika ja meedia suhted.	Samuti rahvusriikliku väärtusaluse ning EL tasandi väärtusaluse omavahelise sobivuse mõtestamine.
	Euroopa identiteet	Euroopa Liidu moto „Ühinenud mitmekesisuse“ lahtiselgitamine. Mitmekesisuse võimalused ja ohud. Euroopa erinevad võimalikud ühisidentiteedid: poliitiline, kultuuriline, kodanikuidentiteet. Euroopa identiteet ja rahvusidentiteet	Põhiliseks väljundiks õppetöös pakkuda välja erinevaid aruteluteemasid, koolitusel tutvustada põhilist argumentatsiooni, mida akadeemiline maailm on genereerinud. Antud temaatika (identiteet, avalikkussfäär) kaudu luua ka „sild“ humanitaaria ja sotsiaalia vahele – teatav lisamaterjal ka kirjandus-, aga ka meediaõpetajatele.

MAJANDUS	Ühisturg ja ühisraha	Euroopa siseturg kui maailma suurim turg. Kaupade, teenuste, kapitali ja isikute vaba liikumine ning vaba konkurents. Ühisraha euro ja selle stabiliseeriv mõju Euroopa majandusele. Rahaliiduga ühinemise tingimused. Euroopa Keskpank ja selle roll stabiilse euro tagajana. EL eelarve. EL roll rahvusriigi eelarve kujundaja ja mõjutajana.	<p>Ehkki antud blokk pole oma olemuselt päris terviklik (avaliku sektori ökonomika + tarbija tasand), võiks selle seletusloogika teenida paljus ühist eesmärki: proovida tagada maksimaalne praktiline väljund, arusaam EL-ist kui võimaluste ruumist.</p> <p>Katab EL majandusruumi institutsionaalse loogika kui valdkonna ning selle kaudu seletada ka fookusrühmas välja toodud n-ö PIIGS riikide võlakriisi teematikat.</p> <p>Teise eesmärgina tõstatada ka ettevõtlikkuspädevuse arengueelduste loomine.</p> <p>Osalt oluline ka (majandus)geograafia õpetajatele.</p>
	EL Tarbijaharidus, õppimisvõimalused välismaal	Tarbija õigused, vastutustundlik tarbimine, teenuste kasutamine. Õppimisvõimalused välismaal. Bologna süsteem, Erasmus jt õpilasvahetusprogrammid.	

4. Lisad

4.1. Fookusrühma intervjuu ankeet

Uuringu tutvustus:

Riigikantselei tellimusel viib Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituut läbi uuringu Euroopa Liiduga seotud teemade õpetamise osas üldhariduskoolides. Uuringu eesmärgiks on

- kaardistada hetkeolukord, milliste ainete raames ja millises mahus Euroopa Liidu teemasid õpetatakse;
- millise õppekava, õppematerjalide jm materjalide alusel on seni vastavateemaline õpe toimunud;
- milline on täienduskoolituse, metoodilise toe ja õppematerjalide vajadus.

Pärast uuringut, järgmise etapina valmib gümnaasiumidele valikaine ainekava, seega teiepoolne panus antud ainekava koostamise osas on väga väärtuslik ja meile ülimalt oluline.

Intervjuu salvestatakse videokaameraga, et hõlbustada intervjuu tulemuste analüüsi. Uuringu tulemuste analüüs on üldistav, vastuseid ei ole võimalik kokku viia konkreetse vastajaga. Pärast analüüsi salvestused hävitatakse.

Osalejatena on kutsutud vestlusringi õpetajad ja õpilased. Eelkõige edastati kutse ühiskonnaõpetuse õpetajatele, kuid oodatud olid ka kõikide teiste valdkondade õpetajad. Tegemist on vaba vestlusega, mis kestab umbes kaks tundi. Lepime kokku, et siin ruumis räägitu siit konkreetsete nimede ja nägudega seostatult siit ruumist välja ei lähe. Vestluse käigus on oluline analüüsida üldist olukorda ja leida lahendusi EL teema õpetamise osas.

	Õpetajad	Õpilased
Tutvumine	Tutvustus , lisaks eespool olevale uuringu tutvustusele tutvustada ka ennast ja leppida kokku arutelu põhimõtted (kuidas küsida sõnasaamist).	
	Igaüks tutvustab end – kes on, kust koolist, mida õpetab , kui kaua juba, kuidas suhestub EL õpingutega; muud kuuluvused ühendustesse (nt ajalooõpetajate selts vms), kui on.	Igaüks tutvustab end – kes on, kust koolist, mis klass, muud kuuluvused (nt ÕOMV), kui on.
Tutvustuse eesmärgiks on saada üksteisega tuttavaks. Uuringu analüüsis esitatakse osalejate info üldistatult – uuringus osalenud õpetajate ja õpilaste arv ja uuringus osalenud koolid. Intervjuu küsimused on jaotatud õpetajatele ja õpilastele suunatud küsimusteks, mis on ühe teema erinevad sõnastused. Võid esitada küsimusi mõlemale korraga, kuid võid esitada küsimusi õpetajatele ja õpilastele eraldi.		
Üldküsimused	Kuidas teile tundub, kuidas õpilased EL-i alastesse teemadesse suhtuvad? Kas neid on lihtne õpetada või kipuvad teemad olema vastumeelsed?	Mida arvate EL-i teemalisest õppest? Kas see meeldib teile, kuidas tundub, kuidas suhtuvad sellesse teie kaasõppurid?
Õppe sisu	Milliste EL-i puudutavate teemadega tegelete oma aine raames?	Milliste EL-i puudutavate teemadega tegelete erinevate ainete raames?
	Millised teemad võiksid veel olla? (<i>kaardistada erinevate ainete lõikes</i>)	Millised teemad võiksid veel olla? (<i>kaardistada erinevate ainete lõikes</i>)
	Kas õpetate EL-iga seonduvaid teemasid integreeritult, n-ö üldistatult ühe teemavaldkonna lõikes või pöörate antud teemale ka eraldi tähelepanu, nt moodustab EL teema eraldi bloki teie ainekursuses? Kumb lähenemine oleks eelistatud?	Kas õpitate EL-iga seonduvaid teemasid integreeritult, n-ö üldistatult ühe teemavaldkonna lõikes või pöörate antud teemale ka eraldi tähelepanu, nt see moodustab eraldi bloki teie ainekursuses? Kas eelistaksite läbida neid teemasid pigem olemasolevate ainete raames või eraldi ainaena?
	Kuivõrd suure mahu EL alane õpe teie ainekursuses moodustab? Kas praegune maht on sobiv?	Kuivõrd suure mahu EL alane õpe teie õpingutest nt ühe aasta lõikes protsentuaalselt moodustab? Kas praegune maht on sobiv?

	Kuivõrd olete kursis sellega, mida teised õpetajad teie koolis EL-i teemal teevad?	Kuidas teile tundub, kas õpe erinevate ainete vahel jaotub mõistlikult? Kas on kattumisi või ei?
	Kuidas olete rahul temaatilise jaotusega ainete lõikes? Kas mingisugune tööjaotus on üldse tõusetunud teemaks nt teie koolis? Tooge näiteid	Kuidas olete rahul temaatilise jaotusega ainete lõikes?
	Kuivõrd pöörate oma õppes tähelepanu järgmistele komponentidele: EL-iga seonduvad <u>faktid</u> , sh teadmised institutsioonidest, EL-i kodaniku õigustest, EL-i ajalugu, ühiskond ja kultuur jne; EL-iga seonduvad <u>väärtused</u> ? Tooge näiteid	Kuivõrd pööravad õpetajad aine raames tähelepanu järgmistele komponentidele: EL-iga seonduvad <u>faktid</u> , sh teadmised institutsioonidest, EL-i kodaniku õigustest, EL-i ajalugu, ühiskond ja kultuur jne; EL-iga seonduvad <u>väärtused</u> ?
	Kuidas toimub õpetamine erinevatel õppeastmetel? Mille poolest erineb see, mida räägite gümnaasiumiõppurile ning see, mida räägite põhikooliõpilasele?	Mille poolest erineb gümnaasiumi õpe põhikooli õppes?
	Kuivõrd võtate arvesse ametlikke dokumente, nt õppekavad, ----- ning seal pakutud nõudeid ja soovitusi EL temaatika katmiseks? Või lähtute pigem oma praktikast ja tervest mõistusest?	
	Milliseid dokumente või eeskirju olete aluseks võtnud EL-i teema õpetamiseks? Milliseid peaks võtma?	
	Kas on mingi teemavaldkond, mida peaks EL-i teema tutvustamisel õpetama, kuid praegu ei õpetata?	Kuidas õpetajate mõtteid kommenteerite? Kas miski pakutust tundub iseäranis huvitav?
Õpetamise vorm, materjalid	Milliseid õppematerjale kasutate? Kas olete olemasoleva valikuga rahul? (sh ka konkreetsete mainitud materjalidega)	Milliseid materjale teie õpetajad kasutavad? Tooge näiteid. Kuidas teile need tunduvad?
	Kust põhiliselt õppematerjali kogute? Kuivõrd lihtne/raske on EL-iga seonduvate materjalide leidmine ja kasutamine?	

	Milliseid ülesandeid olete ise loonud?	Milliseid ülesandeid olete lahendanud? Kuidas need teile on tundunud? (<i>kaardistada ainete kaupa</i>)
	Kas olete kasutanud ka interaktiivseid õpimeetodeid? Kui, siis milliseid, kuidas hindate nende kasulikkust õpetatava materjali omandamise seisukohalt? Kuidas hindate loodud interaktiivsete materjalide kvaliteeti (sisu, esitluslaad atraktiivsus)	Kas olete kasutanud ka interaktiivseid õpimeetodeid? Kui, siis milliseid? Kuidas hindate nende kasulikkust?
	Milliste teemade õpetamisel tunnete ennast kindlalt? Milliste teemade õpetamisel vajaksite tuge (<i>loetle valdkonnad, kaasas eraldi leht teemadega mida meie ise pakuks ainekava raames</i>)	Millistel EL-i teemadel tunnete ennast kindlalt? Millised teemad vajaksid täiendamist (<i>loetle valdkonnad, kaasas eraldi leht teemadega mida meie ise pakuks ainekava raames</i>)?
	Kas toote õpetamisel seoseid EL-i temaatika ja igapäevaelu vahel?	Kas oskate tuua seoseid EL-i temaatika ja igapäevaelu vahel?
	Millist lisateavet sooviksite ennekõike, et EL-iga seonduvaid teemasid oma valdkonnas paremini katta? (<i>pärast avatud vooru struktureerida arutelu, mida veel teada tahaks, kuidas selle olulisust hindavad</i>)? Sissejuhatavalt anda mõista, et nende hinnangud pole siduvad, aga võimaldavad nihutada edasise tegevuse fookust	Kuidas teile tundub, kas mingeid teemasid, mida kaetakse praegu, võiks katta ka paremini? Milliseid? Ning kas on ka teemasid, mis teie meelest võiksid õppekavas olla, aga praegu neist koolis ei räägita? (<i>pärast avatud vooru struktureerida arutelu, mida veel teada tahaks, kuidas selle olulisust hindavad</i>).

Hinnangud koolitusvajadusele	Millises formaadis täiendkoolitusmaterjale oma edasise tegevuse paremaks korraldamiseks eelistaksite? <i>Tee siinkohal ülevaade, mida eespool pakuti – eraldi ainekursust või integreeritud õpet</i>	
	Milliseid materjale vajaksite, et teemasid paremini õpilastele edasi anda?	Mis tüüpi ülesandeid ja õppematerjalid tunduksid teile kõige atraktiivsemad?
	Kas EL õpetamise ainepõhine jaotus peaks olema korraldatud sotsiaalteaduste valdkonna õpetajate, ainenõukogu poolt või näiteks õppealajuhataja poolt kooli ainekavas?	
	Millised on teie meelest põhilised alusväärtused, mida EL-õpe õppuritele kommunikeerima peaks?	Millised on põhilised alusväärtused, mis teie jaoks EL-iga seonduvad? Milliseid seisukohti esitatakse teile kursuses? Kuidas teile tundub, kuidas teie õpetajad EL-i suhtuvad? Oskate tuua näiteid heast-halvast suhtumisest?
Kokkuvõtvad hinnangud	Kuidas hindate teiste õpetajate õpetamistavasid ja ideid, mida täna siin kuulsite? Millised neist võiksid teie hinnangul ka laiemasse praktikasse kuuluda, milliseid võtaksite ise kasutusele?	Kuidas tundub teile oma kaasvestlejate EL-i alane õpe? Milliseid harjutusi, õpetamisviise vms te ka oma koolis hea meelega kogeksite?
	Kas EL-i alase teabe andmine on vajalik? Milline on selle temaatika positsioon teie silmis võrreldes ülejäänud teemadega teie õppeaines?	Kas EL-i alase teabe andmine on vajalik?

Täname Teid vestlusringis osalemast. Uuringu tulemused avaldame märtsis.

4.2. Fookusrühma intervjuudes esindatud koolide loetelu

1. Audentese Erakool
2. Audentese Spordigümnaasium
3. Audru Keskkool
4. Descartes'i Lütseum
5. Ehte Gümnaasium
6. Eurogümnaasium
7. Fr. Tuglase nim Ahja Keskkool
8. Gustav Adolphi Gümnaasium
9. Keila Kool
10. Kiviõli I Keskkool
11. Kohtla-Järve Ühisgümnaasium
12. Kose Gümnaasium
13. Laulasmaa Kool
14. Lihula Gümnaasium
15. Loo Keskkool
16. Narva Humanitaargümnaasium
17. Narva Kesklinna Gümnaasium
18. Narva Soldino Gümnaasium
19. Paldiski Gümnaasium
20. Pirita Majandusgümnaasium
21. Puhja Gümnaasium
22. Põlva Ühisgümnaasium
23. Pärnu Koidula Gümnaasium
24. Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium
25. Rakvere Vene Gümnaasium
26. Saku Gümnaasium
27. Tallinna 32. Keskkool
28. Tallinna 37. Keskkool
29. Tallinna Kuristiku Gümnaasium
30. Tallinna Laagna Gümnaasium
31. Tallinna Mahtra Gümnaasium
32. Tallinna Saksa Gümnaasium
33. Tallinna Täiskasvanute Gümnaasium
34. Tartu Hiie Kool
35. Tartu Kommertsgümnaasium
36. Tartu Kunstigümnaasium
37. Tartu Raatuse Gümnaasium
38. Turba Gümnaasium
39. Võhma Gümnaasium
40. Väandra Gümnaasium

4.3. Õppekavade analüüsi dokumentide loetelu

Põhikooli riiklik õppekava, vastu võetud Vabariigi Valitsuse 06. jaanuari 2011. aasta määrusega nr 1 (RT I, 14.01.2011, 1)

- Lisa 1 Ainevaldkond „Keel ja kirjandus”
- Lisa 2 Ainevaldkond „Võõrkeeled”
- Lisa 3 Matemaatika
- Lisa 4 Ainevaldkond „Loodusained”
- Lisa 5 Ainevaldkond „Sotsiaalsained”
- Lisa 6 Ainevaldkond „Kunstiained”
- Lisa 7 Ainevaldkond „Tehnoloogia”
- Lisa 8 Ainevaldkond „Kehaline kasvatus”
- Lisa 9 Valikaine „Usundiõpetus”
- Lisa 10 Valikaine „Informaatika”
- Lisa 11 Valikaine „Karjääriõpetus”
- Lisa 12 Läbivate teemade kavad

Gümnaasiumi riiklik õppekava vastu võetud Vabariigi Valitsuse 06. jaanuari 2011. aasta määrusega nr 2 (RT I, 14.01.2011, 2)

- Lisa 1 Ainevaldkond „Keel ja kirjandus”
- Lisa 2 Ainevaldkond „Võõrkeeled”
- Lisa 3 Ainevaldkond „Matemaatika”
- Lisa 4 Ainevaldkond „Loodusained”
- Lisa 5 Ainevaldkond „Sotsiaalsained”
- Lisa 6 Ainevaldkond „Kunstiained”
- Lisa 7 Ainevaldkond „Kehaline kasvatus”
- Lisa 8 Valikaine „Usundiõpetus”
- Lisa 9 Valikaine „Riigikaitse”
- Lisa 10 Valikaine „Majandus- ja ettevõtlusõpe”
- Lisa 11 Valikaine „Karjääriõpetus”
- Lisa 12 Valikaine „Uurimistöö alused”
- Lisa 13 Läbivate teemade kavad

4.4. EL õigusaktide analüüsi dokumentide loetelu

Programm „Kodanike Euroopa“ 2007-2013.

http://eacea.ec.europa.eu/citizenship/guide/documents/EACEA_2008_0185_ET.pdf

Euroopa Liidu Teataja. Regioonide Komitee arvamus „Noorte kodanikuaktiivsuse edendmine hariduse kaudu.“ [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:105:0021:0024:ET:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:105:0021:0024:ET:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:105:0021:0024:ET:PDF)

Adonino raport: Report from the ad hoc Committee on a People's Europe, in Bulletin of the European Economic Community. March 1985, No 3, pp. 111-117.

http://www.ena.lu/report_people_europe_29_march_1985-2-6355

Euroopa Liidu poolt pakutud lisavõimalused, mis arendavad Euroopa kodaniku tegevust:

Euroopa Parlament,

<http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?language=ET&id=50>

Euroscola, <http://www.europarl.ee/view/et/Noortele.html>

4.5. Analüüsitud õppematerjalide loetelu

4.5.1. Internetis leitud materjalid

Ajalooõpetajate Selts (www.eas.edu.ee) – viimati kuvatud 15.04.2011

Ajaloo- ja ühiskonnõpetajate Selts (<http://www.eays.edu.ee>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Climate Action (http://ec.europa.eu/clima/sites/campaign/schools/teachers_et.htm) – viimati kuvatud 15.04.2011

ERR filmi-ja videoarhiiv (<http://www.err.ee>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Euroopa Komisjoni esindus Eestis (http://ec.europa.eu/eesti/index_et.htm) – viimati kuvatud 15.04.2011

Euroopa Liidu dokumendikeskus Tartu Ülikooli raamatukogus (www.euroinfo.ee) – viimati kuvatud 15.04.2011

Euroopa Liidu infokeskus (<http://elik.nlib.ee/?id=2>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Euroopa Liidu portaal (http://europa.eu/index_et.htm) - viimati kuvatud 15.04.2011

Euroopa Liidu portaali kiirlingid koolidele ja ülikoolidele (http://europa.eu/quick-links/schools-universities/index_et.htm) – viimati kuvatud 15.04.2011

Euroopa Liidu portaali kiirlink mängud, viktoriinid ja võistlused (http://europa.eu/quick-links/eu-kids/index_et.htm) – viimati kuvatud 15.04.2011

EL-i mitmekeelne terminibaas

(<http://iate.europa.eu/iatediff/SearchByQueryLoad.do?method=load>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Euroopa Parlamendi Infobüroo (<http://www.europarl.eu>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Euroveeb (<http://euro.eesti.ee>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Flick the Switch (<http://www.flicktheswitch.eu/>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Keeleline mitmekesisus (http://ec.europa.eu/education/languages/index_et.htm) – viimati kuvatud 15.04.2011

LeMilli kogumik „Kodanikud ja demokraatia“ (<http://lemill.net>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Purpose Games (<http://www.purposegames.com/ww-search.php?q=european+union>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Ühiskonnaõpetajate Seltsi kodulehekülg (<http://www.yhiskonnaopetajad.eu>) – viimati kuvatud 15.04.2011

Youtube (<http://www.youtube.com>) – viimati kuvatud 15.04.2011

4.5.2. Paberkandjal materjalid

Angelova, Irina; Bukovska, Sandra; Daga-Krümina, Evi; Eskla, Annely; Falka, Sandra; Gobinš, Andris; Haljasorg, Heiki; Irbite, Ingüna; Jevgrafova, Zinaida; Maasik, Virve; Multer, Piret; Ozols, Rolands; Rubene, Zanda; Sproge, Ieva; Stavicka, Anna ja Valdmaa, Sulev *Avastusretk Euroopasse: Poliitilise hariduse käsiraamat*. AS Nordik Lettland

Jõeorg, Mare; Kirsipuu, Liina; Kõrgmaa, Märta; Hansson, Sten; Miidla-Vanatalu, Meeli; Vanatalu, Erko; Veidemann, Anna-Maria; Vinkel Priit jt (2007) *Kodaniku käsiraamat*. Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus

Böhm, Wolfgang; Lahodynsky, Otmar & Bahovski, Erkki (2008): *Euroopa Liit Sinu jaoks: Nii toimib Euroopa Liit*. Ilo

Miel, Durieux, Gihef, Savoia & Vanyda (2010): *Uus algus*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus

Euroopa Komisjoni Delegatsioon Eestis & Euroopa Liidu Infokeskus (2003): *Sinu õigused Euroopa Liidus pärast Eesti ühinemist*. AS Ajakirjade Kirjastus

Kängsepp, Liis *Hüppasin ellu tundmatus kohas*. AS Ecoprint

Merry, Peter (toim.) (2003): *T-kit käsiraamat Euroopa kodanikuks olemine*. Euroopa Nõukogu kirjastus

Thorburn, Catie (toim.) (2010): *Euroopa päevik: Sina otsustad!* Euroopa Komisjon

4.6. Hanke pakkumuses esitatud täiendkoolituse valdkondade loend

- **Euroopa Liidu üldine teave**, mida käsitletakse erineva raskusastmega, et materjale saaks kasutada erinevas vanuses õpilaste õpetamiseks. Samas moodustab õppematerjal ühe terviku ja annab võimaluse teadmiste järk-järguliseks arendamiseks. Peamiselt keskendutakse olemasolevatele õppematerjalidele metoodiliste juhiste koostamisele, et tasakaalustada Euroopa Liidu teema faktoloogist ja normatiivset õpetamist väärtuspõhise õpetamisega.

Lisaks keskendub teema ka Eesti positsioneerimisele Euroopas – meie paiknemine, suhted eri piirkondadega jne. Euroopa Liidu üldise teabe raames on üheks alaeesmärgiks näidata erinevate ainete omavahelise integreerimise võimalikkust, et süvendada erineva valdkonna õpetajate omavahelist koostööd Euroopa Liidu teema õpetamiseks.

- **Euroopa ajalooline kujunemine** käsitleb nii Euroopa „ühisajalugu“ kui ka Euroopa Liidu kujunemist. Euroopa riikide ja rahvaste soov rahu tagamiseks pärast II maailmasõda. Euroopa Sõe- ja Teraseühendus ning Euroopa Majandusühendus kui esimesed sammud riikide majanduslikus koostöös. Laienemisringid: kuuest liikmesriigist kahekümne seitsmeni. Majandusliku ja poliitilise koostöö süvendamine: uued lepingud. Euroopa Liidu kui majanduslik-poliitilise liidu sünd ja väljakujunemine. Viimased lepingud ja Euroopa Liidu tänapäev (hetkeseis). Teema käsitlemise eesmärgiks on pöörata tähelepanu toimunud sündmuste tekkepõhjustele ja taustale, et suurendada väärtuspõhist lähenemist. Samuti võetakse aluseks Euroopa Komisjoni poolt välja töötatud juhised Euroopa ajaloo käsitlemiseks.
- **Euroopa Liit ja Eesti.** Eesti ja Euroopa suhete ajaloost (kahe maailmasõja vaheline periood). Suhete taastamine peale taasiseseisvumist. Liitumisläbirääkimised ja rahvahääletus. Ühinemisleping ning Eesti-EL kokkulepped. Eesti seisukohad ja eesmärgid Euroopa Liidus. Teema käsitlemise üldiseks eesmärgiks on mõista Eesti arengut Euroopa Liidu kontekstis eelmisel sajandil ja selle sajandi alguses.
- **Euroopa Liidu institutsioonide toimimise loogika.** Ühised reeglid: Euroopa Liidu seadusandlus. Euroopa Liidu Nõukogu kui peamine otsusetegija ja ühiste reeglite kehtestaja. Euroopa Parlament kui rahva (kodanike) huvide esindaja. Euroopa Komisjon kui EL täitevvõimu teostaja. Euroopa Kohus kui ühise seadusandluse tõlgendaja ja sõltumatu kohtumõistja. Teema on suhteliselt hästi kaetud olemasolevate õppematerjalidega, seetõttu keskendutakse erinevate institutsioonide omavahelise toimimise sünteesile. Keskendutakse juhtimissüsteemi kui terviku õpetamisele, vähendades nii erinevate institutsioonide eraldiseisvat selgeks õppimist. Ühtlasi tutvustatakse erinevaid seletusi, kuidas ja miks institutsionaalne lõimumine toimub (nn Euroopa lõimumisteooriaid).
- **Euroopa Liidu poliitika.** Mida tähendab Euroopa Liidu pädevusala, kuidas seal ühisinstitutsioonides liikmesriikide koostöös poliitikat kujundatakse, missugustes vormides poliitika rakendub (EL-i õigusaktide liigid ja rakendusmehhanismid). Kuidas Eesti osaleb EL-i poliitikate ettevalmistustöös (Eesti seisukohtade väljatöötamine ja kinnitamine), läbirääkimistel ja kuidas viiakse EL-i ühispoliitikaid Eestis ellu?

Eraldi alateemana käsitletakse poliitika kujundamise teemat, seal hulgas huvirühmasid, *lobby* ja kaasamist Euroopa Liidus. Teema kombineerib Euroopa Liidu teema käsitlemise Riigiteaduste Instituudi pikaajalise tugevuse – poliitika kujundamise temaatikaga. Tagades teema süsteemse käsitlemise ja teadmispõhise õppe rakendamise.

Dokumendianalüüs ja kvalitatiivuuringu analüüsi põhjal kaardistatakse, milliseid Euroopa Liidu valdkonnapoliitikaid on vajalik tutvustada. Näiteks Euroopa Liidu energia- ja keskkonnapoliitika. Võiks tutvustada nende poliitikate alusideid ja rakendusmehhanisme ja olla kasutatav loodusõpetuses.

- **Euroopa Liidu põhiõigused ja vabadused.** Teema käsitlemisel on oluline, et Euroopa Liit austab ja kaitseb inimõigusi, seda kajastab ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta olemasolu. Teema eesmärgiks on selgitada Euroopa Liidu põhiõiguste ja vabaduste kehtestamise loogikat, tagamaad, rakendamise võimalusi jne. Täna järgib ja kaitseb Euroopa Liit inimõigusi Euroopa Liidu Kohtu kontrolli all. ELL artikli 6 kohaselt Euroopa Liit ühineb Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga. Ehkki Euroopa inimõiguste konventsiooniga ühinemine ei mõjuta Euroopa Liidu aluslepingutest tulenevat pädevust, muudab see ühinemine täna Euroopa Liidu õigusruumis põhimõtte tasandil olevad Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklid õiguslikult siduvateks. Nimetatud inimõiguste kaitse süsteemide ühildamisega Euroopas kaasnevad ka olulised institutsioonilised muudatused. Pärast ühinemist saab Euroopa Inimõiguste Kohtusse esitada kaebuse EL vastu samadel alustel, kui riigi vastu.
- **Euroopa avalikkussfäär.** Erinevate riikide avalikkussfääride vastastikune sallivus ning koostöö põhinemine erinevuste ja ühiseesmärkide tasakaalustamisel? Mitmekeelse ühisruumi olemus ja ohud. Üle-euroopalise teadvusruumi ülesehitamine. Kas ja kui, siis mis võtmes saame rääkida Euroopa meediat? Ettevalmistatav materjal sobib nii ühiskonnaõpetuse kui ka meediaõpetuse üheks osaks.
- **Euroopalik riiklus.** Moodsa riigi kujunemine Euroopas ning keskaegsete ja varamodernsete alternatiivide kõrvaletõrjumine. Euroopalik riigimudel kui tänapäevase poliitika ja valitsemise alus. Riigivõimu eristumine ja enesepiiramine, rahvusriikluse idee ja sisepinged, kodanikeskse riigivõimu ja demokraatia alused. Vajalik ennekõike ajalooõpetajatele, ka ühiskonnaõpetuse õpetajatele.
- **Euroopa Liit mitmetasandilise poliitruumina.** Tänase Euroopa Liidu poliitilise toimimise ja valitsemiskorralduse alusloogikad. Millel saab rajaneda Euroopa poliitiline identiteet, missugusel viisil on EL-i seni legitimeeritud ja missugustes võtmetes saab teda legitimeerida. Siia kuuluvad näiteks süvaerisuste ja demoikratia käsitlused, ent ka liberaaldemokraatia ja funktsionalismi debatt ja legitimeerimine *policies without politics*. Samuti võiks siin analüüsida Euroopa erakondi (nn europarteid) ja nende suhet liikmesriikide erakondade ning rahvusvaheliste erakonnaperekondadega. Mida tähendab mitmetasandiline valitsemine ja kuidas see Euroopas on rakendatud. Kasulik ennekõike ühiskonnaõpetuse õpetajatele.
- **Euroopa kodakondsus.** Mida kodanikuks olemine üldse tähendab? Missugune on euroopalik kodakondsusmudel ja selle kujunemine, kuidas erinevad traditsioonid riigiti? Kuidas näevad täna välja Euroopa riikide kodakondsusregulatsioonid ja kuidas suhestub sellega Eesti kodakondsuspoliitika? Mida tähendab tänane EL-i kodakondsus ja kuidas haakub liikmesriikide kodakondsusega? Eesti, euroopa või maailmakodanik? Kodaniku „teised“ määratlused – kodanik, topeltkodakondsus, resident (denizen). Teema toetab õpilaste Euroopa kodanikuks kujunemise protsessi.
- **Euroopa identiteet.** Euroopa Liidu moto „Ühinenud mitmekeskisuse“ lahti selgitamine (erinevate riikide kultuuride ja keelte mitmekesisuse tunnustamine). Kuidas seda tagatakse, millised on mitmekesisuse tunnustamisega seotud ohud ja võimalused. Euroopa kultuurilised alusnarratiivid ja nende edendamise meetmed. Euroopa ajaloolised, geograafilised,

kultuurilised ja poliitilised piirid. Milles saab seisneda Euroopa ühisidentiteet, poliitiline identiteet, Euroopa kodanikuidentiteet? Kuidas mõjutab Euroopa identiteete järjest ränne ja hargmaistumine (transnatsionaliseerumine) nii EL-i sees tänu vabale liikumisele kui püsiva sisserännusurve tõttu väljastpoolt?

- **Ühisturg ja ühisraha.** Teema raames keskendutakse kolmele alateemale. Euroopa siseturg kui maailma suurim turg. Kaupade, teenuste, kapitali ja isikute vaba liikumine ning vaba konkurents. Ühisraha euro ja selle stabiliseeriv mõju Euroopa majandusele. Rahaliiduga ühinemise tingimused. Euroopa Keskpank ja selle roll stabiitse euro tagajana. EL eelarve, EL roll riigieelarve kujundaja ja mõjutajana.
- **Euroopa Liidu roll maailmas.** Euroopa Liit kui rahumeelne maailmavõim, kelle mõju põhineb majandusel ja arengukoostööl, mitte niivõrd relvajõul – ja sageli pigem eemaletõmbumisheidutusel kui aktiivse sekkumise ähvardusel. Euroopa Liidu suhted oma lähipiirkonna ja teiste maailmavõimudega. Sobiks kasutamiseks geograafia ja ajalootunnis.

Euroopa Liidu välispoliitika teema all käsitletakse Euroopa Liidu tööd väljapoole. Millised on välis- ja kaitsepoliitilised arengud ning mis on Eesti võimalused sinna panustada. Peatutakse Euroopa Liidu ning olulisemate partnerite suhtel.

Arenguabi koostöö. Teise valdkonnana käsitleb teema Euroopa Liidu arenguabi andmist. Millised on sihtriigid, mille alusel nad valitakse ja mis on Eesti roll.

- **Regionaalne koostöö ja Läänemere strateegia.** Läänemere riikide koostöö vajadused ja kogemused. Milline on Eesti roll koostöös Läänemere riikidega. Euroopa Liidu Läänemere strateegia ja Eesti roll selle elluviimisel. Teema eesmärgiks on tutvustada Euroopa Liidu tegevust Läänemere piirkonna arendamisel.
- **Tarbijaharidus.** Tallinna Ülikooli Avatud ülikool arendab tarbijahariduse portaali www.dolceta.eu/eesti. Koostöös Avatud Ülikooliga ühendada Euroopa Liidu ainekava. Lisades juurde Euroopa Liidu spetsiifikat sisaldavaid meetoodilisi juhendeid ning tuues selgelt esile kahe teema ühilduvuse kohad.
- **Õppimisvõimalused välismaal.** Lisaks välismaal õppimisvõimaluste tutvustamisele koguda erinevate õpilaste ja üliõpilaste kogemusi ja põhjendusi, miks nad valisid välismaal õppimise. Lisaks pöörata tähelepanu, mida peab silmas pidama, kui soovitakse ennast täiendada Euroopas. Samuti milliseid ohtusid ja eneseületusi õppimine välismaal endaga kaasa toob. Õpe toimub läbi reaalsete kogemuste jagamise. Samuti lisada teema omandamiseks juhtumianalüüsi erinevatest välismaal õppimisel ette tulevate juhtumitega, õpilaste ülesanne on pakkuda omapoolne lahendus probleemi lahendamiseks.

4.7. Sidusrühmade nõupidamisel osalejate nimekiri

19. aprillil 2011. aastal toimunud sidusrühmade nõupidamisel osalesid:

1. **Lea Koppel** Riiklik Eksami- ja kvalifikatsioonikeskuse Üldhariduse õppekavade ja eksamite osakonna geograafia peaspetsialist
2. **Aimi Püüa** Riiklik Eksami- ja kvalifikatsioonikeskuse Üldhariduse õppekavade ja eksamite osakonna juhataja
3. **Hella Mõtus** Riiklik Eksami- ja kvalifikatsioonikeskuse Üldhariduse õppekavade ja eksamite osakonna sotsiaalinete peaspetsialist
4. **Eve Paavel** Riigikantselei Valitsuse kommunikatsioonibüroo Euroopa Liidu infonõunik
5. **Villu Käand** Riigikantselei Valitsuse kommunikatsioonibüroo Euroopa Liidu infojuht
6. **Einar Värä** Haridus- ja Teadusministeeriumi Üldharidusosakonna Õppekava talituse peaekspert (riiklikud õppekavad)

4.8. Kasutatud kirjandus

Checkel, J.T, Katzenstein, P.J. (2009) *European Identity. Contemporary European Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Faktum/Ariko (2006) Aineõpetajate ja gümnaasiumiastme õpilaste hinnangud Euroopa Liidu alasele õppetööle üldhariduskoolis. Fookusgrupiuuringu aruanne. Tallinn. Veebruar 2006. http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/uldinfo/dokumendiregister/Uuringu_d/EL%20%C3%B5petamisest%20koolis%20ARUANNE.DOC viimati vaadatud: aprill, 2011.

Giesen, Eder (2001) „European Citizenship: An Avenue for the Social Integration of Europe“ kogumikus Eder, K., Giesen, B. (toim-d) *European citizenship: national legacies and postnational projects*. Cambridge University Press, lk 1-17.

Graziano, P, Vink M. P. (2006) *Europeanization: new research agendas*. Palgrave MacMillan

Green Cowles, M., Caporaso, J.A., Risse-Kappen, T. (2006) *Transforming Europe: Europeanization and domestic change*. Cornell University Press.

Jackmann, Miller (2005) *Before Norms: Institutions and Civic Culture*. The University of Michigan Press.

Ladrech R. (2010) *Europeanization and National Politics*. Palgrave Macmillan.

Litosseliti, L. (2003) *Using Focus Groups in Research*. Continuum.

Rosas, A., Antola, E. (1995) *A Citizens' Europe: in search of a new order*. Sage Publications

Risse, T. (2010) *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Cornell University Press

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Kerr, D., & Losito, B. (2010). *ICCS 2009 international report: Civic knowledge, attitudes and engagement among lower secondary school students in thirty-eight countries*. Amsterdam, The Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

Tiilikainen, Palosaari (2007) *Integraation teoria*. Gaudeamus.

Wiener, Diaz (2004) *European Integration Theory*. Oxford University Press.